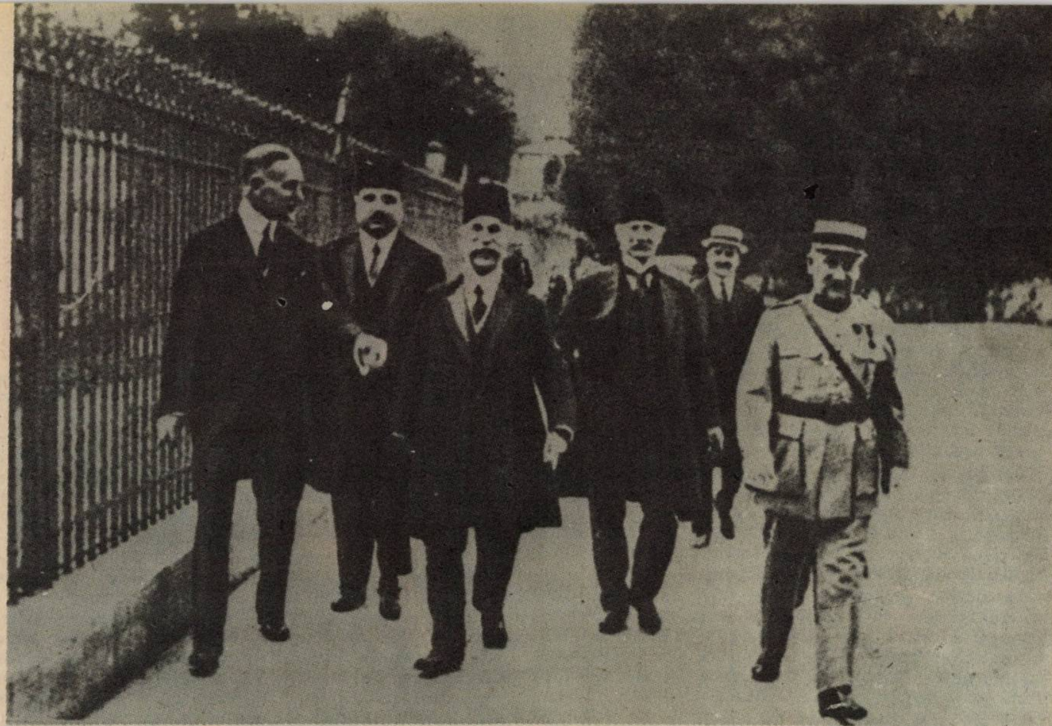


Delegaţia turcă la Conferinţa de la Lausanne

CONFERINŢA DE LA LAUSANNE

văzută de ministrul de externe al României

i. g. duca



Însemnările zilnice inedite, de mai jos sînt redactate de şeful delegaţiei române la Conferinţa de la Lausanne, ministrul de externe I.G. Duca, cu scopul de a le expedia săptămînal în ţară prim-ministrului I.I.C. Brătianu, Luînd parte la importanta conferinţă internaţională, între 19 noiembrie şi 23 decembrie 1922, Duca a avut ocazia să cunoască bine atmosfera de lucru, demersurile oficiale şi de culise ale participanţilor, în primul rînd ale delegaţiilor marilor puteri. Totodată, şeful diplomaţiei române precizînd şi apărînd punctele de vedere ale statului nostru, privitoare la aplanarea conflictelor dintre state şi stabilirea unei păci echitabile şi durabile între popoare.

În sistemul „păcii de la Versailles" intra neîndoios și Tratatul semnat la Sèvres (10 august 1920) între Turcia și Aliați. Existau clauze teritoriale, politice și economice în Tratatul de la Sèvres — cu toate constituind o flagrantă încălcare a independenței și suveranității naționale, a integrității teritoriale a Turciei. Încă din primăvara anului 1919, turcii se ridicaseră la luptă sub conducerea lui Mustafa Kemal, transformînd Anatolia într-un puternic centru de rezistență împotriva dominației străine. Guvernul grec, încurajat de la Londra, declară în vara anului 1920 război Turciei kemaliste, chipurile pentru a impune executarea de către turci a dispozițiilor Tratatului de la Sèvres.

Luptătorii kemaliști înfring armatele grecești și se apropie de zona Strîmtorilor. Autoritățile engleze din Constantinopol ordonă — în a doua jumătate a lunii septembrie 1922 — închiderea Dardanelelor, ceea ce presupunea suspendarea traficului maritim prin Strîmtori.

În lunile februarie-martie 1921 își desfășoară lucrările, la Londra, o conferință pentru Orient, la care participă Anglia, Franța, Italia, Grecia și Turcia. Marile puteri fac beligeranților unele propuneri de pace în Asia Mică, fără să schimbe esența Tratatului de la Sèvres. Divergențele numeroase de interese au influențat direct asupra eșecului întrunirii din capitala Marii Britanii ; grecii țineau morțiș să se respecte un tratat care-i avantaja, turcii îl doreau anulat spre a se da posibilitatea țărilor să se dezvolte în independență.

Desfășurarea războiului greco-turc, mai ales în ultima parte, profila victoria Turciei. Puterile aliate încearcă o nouă stratagemă : trimit părților în conflict un memorandum *(martie, 1922)* cuprinzînd propuneri ce se spera că vor putea fi luate drept bază pentru încheierea armistițiului. Eșuează și această tentativă a Aliaților întruniți la Paris.

În septembrie 1922 Anatolia era întreagă controlată de forțele turcești. Drumul spre zona Strîmtorilor, spre Constantinopol era deschis. Marile puteri — printr-o notă colectivă, la 11 septembrie 1922 — cer lui Mustafa Kemal oprirea ofensivei către Cenak. A urmat cunoscuta „criză de la Cenak" ; apoi, armistițiul de la Mudania (11 octombrie 1922) ; ostilitățile greco-turce încetau, Tratatul de la Sèvres era înlăturat, creîndu-se premizele unei noi reglementări pașnice a relațiilor Aliaților cu Turcia. Conform prevederilor armistițiului, grecii evacuau Tracia orientală care era încredințată Turciei sub anumite prescripțiuni (pînă la ratificarea tratatului de pace). Aliații ocupă ei zona neutră a Strîmtorilor, tot pînă la încheierea păcii finale cu Turcia.

În tot acest timp cît a durat conflictul greco-turc, România a acționat constant în sprijinul drepturilor legitime ale poporului turc, pentru stabilirea unui regim echitabil în zona Strîmtorilor și pentru permanentizarea ideii de pace între popoare.

De la acest punct înainte își începe ministrul român al afacerilor externe, I.G. Duca, notele sale la Conferința de la Lausanne — reuniune internațională menită tocmai să rezolve acuta problemă orientală.

Stelian Neagoe

19 noiembrie (duminică) 1922. **Am găsit la gară pe C. Diamandy, pe colonelul Dumitrescu, pe Mavrodi și cîțiva ziariști români. Diamandy nu știa nimic. Chiar în acel moment la Territet lord Curzon și Poincaré confereau cu Mussolini. Pe la zece seara trebuiau cu toții să se reîntoarcă la Lausanne. Fiind obosit de drum, m-am culcat și am lăsat pe Diamandy să afle rezultatul întrevederii de la Territet. Era esențial pentru noi să știm dacă în fața intransigenței turcești, care era neîndoielnică și știută, va putea fi sau nu un front unic al marilor aliați.**

Cum am sosit însă la hotel, Diamandy s-a întîlnit în hol cu Harold Nicholson care i-a spus că înțelegerea între Franța și Anglia era desăvîrșită, că de la 1914 raporturile n-au fost atît de intime și atît de cordiale. La Paris, în ajun, au discutat punct cu punct memorandum-ul și au fost de acord în privința tuturor chestiunilor. Libertate efectivă a Strîmtorilor (comisie, staționare, contingențe și dezarmarea țărmurilor Strîmtorilor). Fluviul Marița, granița dintre turci și greci cu o zonă demilitarizată. Statu quo în privința Traciei occidentale. O revizuire a sistemului capitulațiilor etc. Nicholson a adăugat că lord Curzon l-a însărcinat anume să menție contactul cu delegația română și că e convins că vom lucra mînă în mînă, cu atît mai mult cu cît de fapt peste turci ne preocupam și unii și alții de ruși, adevărații noștri antagoniști în chestia Orientului Apropiat și a Strîmtorilor.

Veștile date de Nicholson erau bune, rămîneau însă de precizat două puncte capitale. 1) Ce atitudine va avea Italia, Mussolini reprezentînd pentru toți un punct de întrebare, și 2) pînă unde erau Aliații hotărîți să meargă în caz de rezistență a turcilor, caz din nenorocire mai mult decît probabil.

20 noiembrie (luni). **De vreme am aflat că Poincaré și Curzon erau mulțumiți de convorbirea cu Mussolini, dar că trebuiau să aibă o nouă întrevedere deoarece nu au putut la Territet trece în revistă toate chestiunile în amănunt. De la ora zece la ora 1 a.m., Poincaré, Curzon și Mussolini au conferit deci din nou în apartamentele lui lord Curzon, la Beau Rivage.**

În timpul acesta noi am vizitat orașul și am căutat prin Atta Constantinescu să aflăm cînd și unde se va deschide Conferința. Nimeni nu știa nimic. În sfîrșit, după numeroase investigațiuni am reușit să aflăm că o singură persoană deținea prețiosul secret : un portar de hotel. Portarul hotelului du Chateau. El distribuia cărțile de intrare dar nu era sigur nici unde se va ține ședința de deschidere, nici la ce oră precisă va avea loc. În timp de un ceas s-au schimbat de trei-patru ori locul și ceasul. Ospitalitate elvețiană. În schimb am avut cinstea, la hotel, să vedem mîncînd lîngă noi, ca un simplu particular nebăgat în seamă de nimeni, nici chiar de chelneri, pe președintele Confederației elve-

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

drepturile [toate] și a ne da putința să trăim azi în numele unui stat liber. Și am răspuns deci cu multe precauțiuni [illegible] la toată [illegible] ce se cuvenea memoriilor expuse!

23 Nov (joi) Ședința la 11, foarte interesantă. [illegible] [illegible] [illegible] lui [illegible] la [illegible] [illegible] [illegible] Ismet Pașa și-a citit răspunsul bine argumentat și bine redactat. A [illegible] pentru granița 1913 și pentru plebiscitul în provincia Traciei Occidentale dar a combătut în principiu ca să [illegible] demilitarizată. Lord Curzon a protestat de [illegible] ca să ceară [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] care să [illegible]

țiune, dl. Robert Haab. Un om înalt, slab, osos, cu părul cărunt și cu ochiul stins, îmbrăcămintea și ținuta unui director de palace elvețian.

De dimineață, Venizelos și-a anunțat vizita. Ne-a spus că Aliații l-au asigurat că nu vor admite autonomia Traciei, că le vor lăsa insulele, că nu le vor impune reparații. Că relativ e mulțumit dar, firește, pentru Grecia lovitura e crudă căci trebuie să renunțe definitiv la aspirațiile ei în Asia Mică și că populațiile creștine de acolo sînt pierdute. Nu scapă ocazia să facă o aluzie la acuzările ce i se aduc că el e vinovat de cele întîmplate. Știam mai de mult că aceasta îl doare mai presus de toate. I-am arătat că noi avem tot interesul ca Grecia să fie consolidată și puternică și l-am asigurat, în limitele posibilului, de sprijinul nostru. Convorbire amicală. Mă uitam mereu la el. Ce situație a avut și ce nebăgat în seamă e azi. Personal am dezaprobat întotdeauna politica sa de la armistițiu încoace și socotesc că lecția pe care evenimentele i-au dat-o e plină de înțelesuri și de învățăminte asupra cărora s-ar cuveni să medităm cu toții, am admirat însă limpezimea privirii sale albastre ca cerul Eladei și frumoasa construcție a craniului său care evoca armonia marelui clasicism al antichității grecești. Ceea ce îl strica e vocea lui, vocea lui Eduard Reineck.

Pe la ora două, lucrurile s-au luminat ; am aflat că acordul cu Mussolini era deplin și că Conferința se va deschide la ora 3 1/2 în cazinoul de la Montbenon.

La ora 3 Mussolini ne dăduse întîlnire. Eram hotărît să îi spun numai că știind că pleacă, am vrut să-l salutăm și să-i cer o întrevedere la Roma, spre a avea un schimb de vederi asupra raporturilor italo-române. După amabilitățile obișnuite și după ce abia apucasem să îi zic că n-am nevoie să-i arăt simțămintele României pentru Italia, m-a întrerupt, spunîndu-mi cu o notă ironică „simțăminte, simțăminte — foarte frumos — dar pe mîine mă interesează raporturile economice-financiare". I-am răspuns și eu îndată că nici eu nu am înțeles prin simțăminte — vorbe ci relațiile, relațiile de tot felul, relațiile cu toate contingențele lor dintre ambele țări și că cuvintele lui mă întăresc în convingerea pe care o aveam că o lămurire a raporturilor noastre este necesară. Ne-am dat întîlnire la Roma sau Milano, unde are de gînd să se stabilească de îndată ce Camera va termina „ses soi disants travaux". Și pe urmă a început între noi un dialog de vreo zece minute. Vioi, amabil și ironic rînd pe rînd. M-a bombardat cu întrebări, ce e cu minoritățile noastre ? ce e (cu) evreii ? cum stăm cu rușii ? cum stăm cu ungurii ? credem Ungaria de azi viabilă ? Am răspuns cum se cuvenea întrebărilor lui insidioase care îi trădau adevăratele simțăminte, rezervindu-mi mereu dreptul să revin asupra lor cu de-amănuntul la Milano sau la Roma. A simțit chiar el nevoia la un moment dat să declare că nu trebuie să cred că întrebările lui trădează vederile sale și grăbiți să sosim la timp la ședința de deschidere, a încheiat convorbirea cu noi fraze amabile. Vădit încă că Mussolini ne este ostil, că e influențat de propaganda ungară și că la Roma sau la Milano va trebui vorbit cu el deschis și hotărît. Trebuie să știm pe ce teren stăm cu Italia. A spus în parlament Rien sans zien. Așa zicem și noi. Acum ca om : o manifestare mai puțin energică decît în fotografiile lui, negru ca un țigan și buzat ca un negru. O mască istovită și o privire pierdută. O impresie de forță dar de forță minată de boală sau de defecte care îi răpesc din splendoare, nu-mi pot da încă bine seama. Prima impresie fizică — o victimă a avariei. Dealtfel, personagiu îmbătat de succes și teatral cum italienii singuri știu să fie, aruncă mereu capul înapoi, închide ochii, surîde cu afectatorie. În tren citisem că plecînd din Roma strigase mulțimii care îl aclama pe cheiul gării : E supra di tuti, e primo di tuto, e viva d'Italia. [...]

Într-o' goană am sosit la Montbenon. Am găsit aproape toate delegațiile întrunite. Am făcut cunoștința tuturor. Poincaré, amabil, Barrère afectuos, americanii și japonezii foarte cordiali, lord Curzon ostentativ amabil. Ce bine e să aibă sau să creadă Anglia că are nevoie de tine ! Pe ceilalți îi cunoșteam pe toți. Cel mai impresionabil, incontestabil, Stamboliiski — masiv și încruntat ca o fiară. Turcii numeroși [...]

După o așteptare destul de lungă, căci inegzactatea pare a face parte și ea din obiceiurile ospitalității elvețiene, președintele Haab și-a făcut apariția precedat de un ușier îmbrăcat în culori vii printre care roșu predomina. Dn-ul Haab ne-a salutat cu un gest dizgrațios, ne-a citit într-o franțuzească nemțească un discurs rău redactat și de o impresionantă banalitate. Diamandy pretinde că conținea și cîteva gafe. N-am putut asculta cu destulă atenție dar sînt dispus să cred că nu s-a înșelat. I-a răspuns lord Curzon. Nu-l auzisem niciodată. Vorbește bine, are o voce simpatică, gestul larg, dicțiunea impecabilă, dar mai presus de toate e reprezentativ — vezi în el pe ministrul imperiului britanic, pe nobilul lord cu mari tradiții, pe fastuosul vicerege al Indiilor. După el s-a ridicat la tribună Ismet Pașa, mic, slab, cu ochi șireți — o șiretenie de calitate inferioară — și cu gesturi ipocrite. A citit un discurs însuflețit de o notă agresivă. A vorbit de populațiile turcești masacrate, de regiunile lor incendiate, de poporul lor conștient de drepturile sale și hotărît să trăiască ca un popor liber. De la început s-a putut astfel vedea

lămurit spiritul delegației otomane. Nu e vorba, nimeni nu-și făcea vreo iluzie.

Ședința de deschidere a caracterizat-o foarte bine Diamandy : o ședință de hotel.

La ora 6 1/2 am avut o întîlnire cu Barrère. Bătrînul ambasador mai mult ca amical. Am căutat să aflăm amănunte de la el. Nu ne-a ascuns nimic. Ne-a confirmat că înțelegerea e deplină. L-am întrebat însă dacă va fi nevoie de coercițiune, ce hotărîre s-a luat și pînă unde sînt Aliații hotărîți să meargă ? Ne-a răspuns că Aliații sînt cîteși trei hotărîți să facă război Turciei dacă turcii atacă. Dar, am întrebat noi, dacă turcii nu atacă și se mărginesc să respingă condițiile de pace. Ce vor face Aliații ca să îi constringă a o încheia ? Aci răspunsul a fost evaziv. Barrère avea aerul să spună că englezii vor face războiul, dar că francezii și italienii nu. Dealtfel, tot limbajul său era cam lipsit de precizie. Am avut impresia că era obosit și că memoria lui il cam trăda.

Rezumatul situației după primele contactări și investigațiuni : turcii îmbătați de victorie, intransigenți și impinși de Moscova — Aliații înțeleși asupra propunerilor de făcut dar nehotărîți să-și impuie cu forța voința lor. În asemenea condițiuni, opera ce întreprindem va fi grea, grea de tot și e cu neputință să nu fii stăpînit de un sentiment de pesimism.

Seara am avut o lungă convorbire la hotel cu sîrbii (Nincici, Rakici, Misici). Am constatat cu plăcere că sîntem perfect de acord și am hotărît cu Nincici să fim mereu în contact (Mica Antantă subzista și aci sub forma aceasta redusă). Nincici insista ca accesul Bulgariei la Marea Egee să fie dat printr-o înțelegere a noastră : greci, români, sîrbi. Ideea lui Venizelos de azi dimineață [...]

21 noiembrie (marți). La ora 10 1/2 întrevedere cu Poincaré. Primire foarte prietenească. Poincaré a început prin a ne spune că e optimist asupra rezultatului Conferinței, deși nu-și ascunde că turcii sînt intransigenți și ațîțați de Moscova. Ne-a spus pe urmă că pacea trebuie cu orice preț menținută, întîi fiindcă războiul început la Constantinopol va da foc Europei întregi. Din primul moment el a considerat criza orientală ca putînd răsturna toată situația creată prin tratate. De aceea el s-a opus tendinței războinice a Angliei. În al doilea rînd ne-a spus că vrea pacea fiindcă la Constantinopol n-are cu ce se opune unui atac turcesc — forțele trebuie să și le rezerve pentru Rhin — și că la urma urmei nici nu poate face război pe capitulații și pe fruntariile Traciei. Vorbind de armata turcească, a spus că nu prea e numeroasă dar că are o formidabilă artilerie grea dobîndită de la Soviete și mai cu seamă luată de la greci acum în Asia Mică (artilerie pe vremuri dată de Aliați grecilor). Ne-a repetat ceea ce Nicholson spusese lui Diamandy, că raporturile cu Anglia erau din fericire excelente, că acum cel puțin nu mai trăiesc in nesiguranța în care trăiau sub Lloyd George.

Am profitat de ocazie ca să îi vorbesc de chestia armamentului ; ne-a făgăduit că va grăbi votul creditului și am luat întîlnire în curînd la Paris.

În două cuvinte nu pot spune că declarațiile lui Poincaré erau foarte încurajatoare ; ele accentuau că Aliații nu sînt dispuși să opuie intransigenței turco-rusești decît o presiune diplomatică, așa încît la drept vorbind era o vădită contradicție între optimismul cu care ne vorbise la început și între concluziile la care ajunsese la sfîrșitul vorbirii lui. Argumentele sale legitimau tocmai contrariul optimismului.

La ora 11, prima ședință. Prezida lord Curzon. Dau aci topografia sălii, spre a se putea vedea mai bine fizionomia ședințelor.

După cîteva cuvinte de bună-venire, de mulțumiri Elveției, lord Curzon a prezentat un proiect de regulament pentru lucrările Conferinței. De la primele cuvinte turcii au început să șicaneze. Evident, voiau să ne ție în loc și să cîștige timp — unii susțin că au primit ordin de la Ankara să poarte Conferința cu vorba pînă la sosirea Sovietelor. Se prea poate. Aspectul delegației otomane era demn de văzut. Ismet surd, cu un stenograf la stînga și un traducător la dreapta, înconjurat de jur împrejur de un adevărat soviet fără care nu îndrăznea să spună un cuvînt, terorizat de ai lui și agresiv față de Conferință. A trebuit toată răbdarea demnă și tot tactul minunat al lui lord Curzon ca în asemenea condiții să se poată lucra.

Trebuie să spun că lord Curzon și-a atras admirațiunea obștească prin măestria cu care a condus dezbaterile. E un prezident ideal, rînd pe rînd hotărît, amabil, părintesc, condescendent și ironic. Și totul îmbrăcat într-o formă și un vocabular de Cameră a Lorzilor. Mărturisesc că din cîte știam, nu mă așteptam să fie atît de bine și de impunător. Cu mare greutate am izbutit să votăm regulamentul pînă la ora 1.

La ora 4 ne-am întrunit din nou. Barrère a citit un discurs prin care arată că spera că lucrările noastre vor fi încununate de izbîndă. A profitat de ocazie ca să facă apologia diplomației. Am tăcut toți fiindcă francezii aceștia crescuți la marea școală a clasicismului au o formă care permite să spui orice și care prin frumusețea ei însăși se impune întotdeauna și pretutindeni. Garroni și Hayashi au spus cîteva vorbe cu același sens și nimeni, nici chiar Ismet ne mai avînd observații de ordin general de formulat, ședința s-a ridicat recomandînd ca mîine la ora 10 să se ție tot sub președinția lui lord Curzon prima ședință a comisiei Strîmtorilor și fruntariilor.

[. . . . .]

Pe la ora 7 m-am pomenit cu Nicholson. Lord Curzon va ridica mîine chestia fruntariilor Traciei și vrea să cunoască înainte punctul de vedere al României și să se puie de acord cu ea. I l-am spus : Marița zonă demilitarizată, statu quo in privința Traciei occidentale. Atunci sîntem perfect de acord, răspunse tînărul secretar inteligent, vioi, simpatic și cu o înfățișare de gentelmen.

Adevăratul scop al vizitei era însă altul — căci punctul nostru de vedere, lord Curzon il știa prin Diamandy, prin N. Titulescu și prin convorbirile mele de Deering la București. Lord Curzon nu voia să facă el întîi propunerile, ar fi vrut deci să le fac eu. I-am arătat imediat lui Nicholson că sînt gata, însă că din cauza raporturilor noastre cu rușii și a complicității turcilor cu Sovietele poate că ar fi tot atît de puțin dibaci — ca chestie de tactică, firește — ca propunerea să vie de la mine sau de la lord Curzon. Nicholson a recunoscut că am dreptate. I-am propus ca propunerea să vie de la Nincici și eu să mă asociez la ea. A primit cu bucurie și m-a rugat să

vorbesc cu Nincici, şi să îi comunic ce vom fi stabilit amîndoi.

Am plecat deci fără întîrziere cu Diamandy la Nincici. Ideea i-a surîs, mi-a cerut însă să se mai gîndească şi să se consulte cu delegaţii săi. Seara la ora 9 mi-a răspuns că primeşte şi că va face el cel dintîi propunerile cerute de lord Curzon.

Uitasem un incident hazliu. Am povestit ieri întrevederea cu Mussolini, ştiţi cu ce simţăminte am ieşit de la el şi cît de puţin eram îndrituit să consider convorbirea noastră satisfăcătoare. Ei bine, care nu mi-a fost mirarea cînd ieşind dimineaţa de la Conferinţă, marchizul Garroni — care fie zis în treacăt s-a arătat din primul moment foarte amical şi n-a scăpat ocazia să-mi spuie fraze amabile pentru România şi pentru mine — mi-a spus : ştii că dl. Mussolini a rămas încîntat de conversaţia cu d-ta. Da, da — a adăugat dl. Lago — încîntat ; de două ori mi-a repetat-o mie preşedintele Consiliului. Ces italiens sont vrainement deconcestans.

22 noiembrie (miercuri). La ora 10 1/2 şedinţă. Lord Curzon dă cuvîntul turcilor ca să-şi expuie pretenţiile. Ismet cere graniţa de la 1913, adică mai mult decît au pretins pînă azi. Pînă acum pretenţiile lor se opreau la Mariţa şi plebiscit pentru Tracia occidentală.

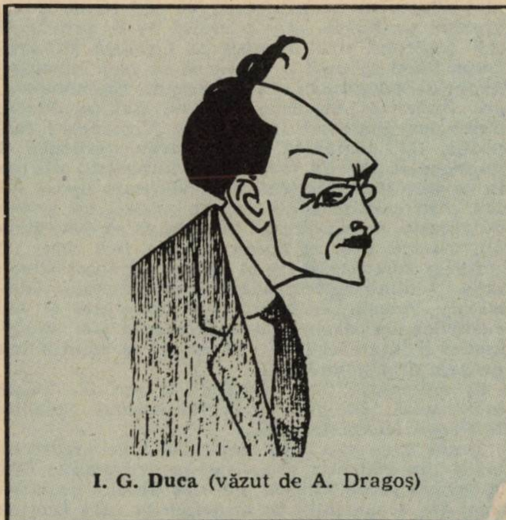
După el a luat cuvîntul Venizelos. A vorbit lung, cu căldură, pe alocuri chiar cu oarecare elocinţă dar expunerea lui era rău întocmită, argumentaţia nu era strînsă, multe lucruri inutile, altele confuze, şi mai presus de toate o notă personală şi o polemică cu regele Constantin cel puţin de prost gust. Dealtminteri, în genere n-a produs efectul aşteptat.

Potrivit înţelegerii, lord Curzon a dat cuvîntul lui Nincici care foarte clar, foarte bine ca formă şi ca ton a susţinut teza noastră şi a insistat asupra nevoiei demilitarizării.

În fine, am luat cuvîntul eu, ca pe scurt să arăt că noi împărtăşim cu totul punctul de vedere expus de delegatul sîrb. Ca formă şi dicţiune cred că am fost bine. Cel puţin aşa mi s-a spus de toţi. La ieşire, lord Curzon m-a felicitat în termeni desigur exageraţi şi pe care modestia mea mă opreşte a-i repeta. Politiceşte, şi aceasta e important, unitatea de vederi româno-sîrbeşti a produs o impresie profundă şi am aflat că a pus serios pe gînduri delegaţia turcă.

Ca să completez fizionomia acestei dimineţi, trebuie să adaug că am început-o printr-o vizită delegaţiei americane. Americanii sînt aci — nici ei nu ştiu să spuie bine cum — observer şi mai mult decît observer. Subtilităţi transoceanice. Oricare ar fi rolul ei precis, delegaţia e simpatică. Primul delegat Child, ambasadorul Statelor Unite la Roma, pare precum a spus Barrère cred, son propre troisieme secretaire. Are însă un cap fin, ochi vii şi o gură ironică ; al doilea delegat Grew, ministrul la Berna, diplomat corect, elegant, bine crescut, incolor şi sper maior. Stau la Beau Rivage ca noi, dar fireşte în apartamentul cel mai somptuos. Primire cordială, conversaţie plăcută, dar fără însemnătate politică.

Bulgarii au citit cererea lor de autonomie a Traciei occidentale. Era scrisă într-o franţuzească elegantă dar gafa bulgărească n-a lipsit (folositoare turcilor), cînd ei se tot apărau că n-au nici o legătură cu turcii şi cu ruşii şi că vor numai amiciţia Aliaţilor.



I. G. Duca (văzut de A. Dragoş)

După prînz, la ora patru, continuare. Turcii trebuiau să prezinte observaţiile lor faţă de cele susţinute de d-nii Venizelos, Nincici şi de mine. Ismet însă a cerut din nou o amînare. N-a avut vreme să-şi pregătească răspunsul. De astă dată nobilul lord s-a cam enervat şi l-a repezit pe turc dar bineînţeles tot cu măsură. Văzînd că nu se poate altfel, lord Curzon în numele Angliei şi a celorlaţi aliaţi a arătat punctul lor de vedere care era identic cu al nostru. Expunerea lui lord Curzon a fost foarte bine făcută, foarte documentată şi cu o logică din care ar fi putut împrumuta ceva şi amicului Venizelos. Interesant era că a combătut pe turci cu propriile lor argumente şi declaraţii. După el, Barrère întîi şi Garroni pe urmă au declarat că fără rezervă se asociază la declaraţiile primului delegat englez.

Şedinţa s-a sfîrşit deci cu impresia lămurită pentru toţi că există un front unic al aliaţilor mari şi mici. Să vedem însă ce vor spune turcii mîine dimineaţă.

Îndată după suspendarea şedinţei m-am dus la Barrère şi i-am atras atenţia asupra nevoiei de a demilitariza toată graniţa de la Marea Neagră la Marea Egee. Lord Curzon în expozeul său fiind categoric în privinţa demilitarizării graniţei greco-turce, dar mai puţin categoric în privinţa celei bulgaro-turce. Or, pe noi tocmai aceasta ne interesa mai mult. I-am expus pericolul cercului forţelor inamice care se închide peste noi. Mi-a dat dreptate şi mi-a făgăduit concursul. Am rugat pe Diamandy să vorbească îndată în acelaşi sens cu Nicholson, ceea ce a şi făcut şi am însărcinat pe col. Dumitrescu să discute chestia pe larg cu Weygand căruia în treacăt îi vorbisem deja. [...]

Seara la ora 9 ne-a convocat Nincici la el. Ar vrea ca Venizelos şi Stamboliiski să se înţeleagă direct în privinţa modalităţilor debuşeului bulgar la Marea Egee. Aşa încît la Conferinţă să venim cîteşpatru uniţi în jurul unei soluţii concrete. Ideea e bună. Stamboliiski cerea o bandă de pămînt. Venizelos spunea nu poţi obţine de la ai mei nici o nouă cesiune teritorială ; sînt gata să vă dau toate garanţiile şi mijlocul cel

mai eficace mi se pare punerea căii ferate a navigației pe Marița și a portului de la Dedeagaci sub controlul unei comisii ca Comisia Dunării. După lungi discuții a rămas să ne mai întrunim. Aspectul consfătuirii era interesant. Stamboliiski, grl. Sadov și Stancov, Nincici, Rakici, Misici, Venizelos, Diamandy și cu mine. Venizelos a fost prolix, fără logică în argumentație, gesticula. O impresie de grec de cafenea. Stamboliiski din ce în ce mai impresionant, cînd vorbește figura lui are ceva care iese din comun și deși nu pricep bulgărește, te captivează puterea ce se desprinde din elocința lui. În unele locuri a fost chiar de o finețe surprinzătoare și care a provocat admirația și uimirea totdeodată a diplomatului Diamandy. Aceste incursiuni ale profanilor și ale rusticilor în drumurile sacrosancte ale diplomației îl interesează dar atentează la amorul său propriu profesional. [...]

23 noiembrie (joi). Ședință la ora 11, foarte interesantă. Înainte vizita ministrului Poloniei la Berna. Nimic deosebit.

Ismet Pașa și-a citit răspunsul bine argumentat și bine redactat. A insistat pentru granița 1913 și pentru plebiscitul în privința Traciei occidentale, dar a consimțit în principiu la zona demilitarizată. Lord Curzon a profitat de ocazie ca să ceară imediat numirea unei subcomisii care să examineze demilitarizarea și regimul debușeului bulgar la Marea Egee. Subcomisia a fost convocată pentru ora 4 1/2, iar noi am suspendat lucrările pînă la prezentarea raportului subcomisiei.

Înainte de a ridica ședința, Venizelos a răspuns însă lui Ismet. A fost deplorabil, de o slăbiciune întristătoare ca argumentație, confuz declamatoriu. Impresia generală foarte rea.

De acolo dejun la japonezi. Foarte amabili, mîncare excelentă. Hayashi, ambasadorul la Roma, Otchiai, al doilea delegat, ministrul lor la Praga, vioi, îl cunoscusem astă toamnă, deși mărturisesc că nu îmi reaminteam de el, și un secretar. În plus soția lui Otchiai, o japoneză frumușică, simpatică și vorbind corect franțuzește. Conversația animată, mai mult în engleză, căci Hayashi nu știe franțuzește, fără interes politic în ce privește Conferința, dar destul ca să putem constata că sub placiditatea cam adormită, Hayashi e un observator subtil, plin de spirit și de ironie ; pe Titulescu, acoperindu-l bineînțeles cu flori, l-a definit un mandarin chinez fumător de opium. Vorbind de Mussolini : — autorul unei revoluții ieftine. Aș fi curios să știu cu ce săgeată ne va fi gratificat pe noi.

[. . . . .]

Pe la 8/12 au venit Diamandy și Dumitrescu pe care îi delegasem în subcomisie. Erau radioși. Un nou succes pentru delegația noastră. Obținusem demilitarizarea întregii fruntarii de la Marea Neagră la Egee. Diamandy adusese pe turci să puie demilitarizarea graniței turco-bulgare ca o condiție a demilitarizării greco-bulgare. Subcomisia se împărțise pe urmă în două sub sub-subcomisii, cea a demilitarizării prezidată de Weygand și cea a regimului drumului de fier și portului Dedeagaci a cărei prezidenție a fost dată în unanimitate lui Diamandy.

Demilitarizarea și libertatea efectivă a Strîmtorilor, acestea erau cele două puncte principale ale programului nostru. Unul e deja cîștigat. De bucurie m-am pus și eu în smoking și m-am scoborît la masă. Seara bal în hall-ul hotelului. O colecție nemaipomenită de orori, am oftat după frumusețile de la noi și m-am retras devreme, indignat de ce văzusem și melancolic pentru ceea ce nu văzusem.

Să vedem ce va aduce ziua de mîine. Nu se mai vorbește decît de sosirea Sovietelor. „Vin rușii". [...]

24 noiembrie (vineri). Dimineața, liber. [...] Pe urmă am văzut gazetari, italieni fără interes, unul dintre ei, Cipola de la „Stampa" — căci eu i-am intervievat pe ei, nu ei pe mine — mi-a spus însă lucruri interesante de la Ankara de unde venea. Turcii sînt complect amețiți de victoria lor, vorbesc de Europa ca de un organism putred. Mustafa Kemal vrea regenerarea morală a lumii musulmane, spune că va face din Turcia metropola cinstei, a moralității și a idealismului. E un fel de apostol. Constantinopole, în concepția lui, trebuie să rămînă orașul religios, reședința kalifului. Capitala vor s-o instaleze într-un oraș nou în centrul Anatoliei, ale cărui planuri sînt și întocmite de ingineri... ruși Alt amănunt caracteristic : cînd au intrat în Salonic, ofițerii turci făceau toate plățile cu ruble de aur rusești. Garroni mi-a spus că la Brusa, Mustafa Kemal și-a plătit nota la hotel tot cu ruble rusești. Și mai sînt oameni chiar la această Conferință care se îndoiesc de intimitatea raporturilor turco-sovietice !

La ora 1 s-au înapoiat Diamandy și col. Dumitrescu. Subcomisiunea și-a sfîrșit lucrările. Au aprobat programul cunoscut. Zona demilitarizată va avea 30 km de o parte și de cealaltă a graniței. Turcii au cerut însă ca zona să fie nu numai demilitarizată, ci neutralizată sub garanția puterilor. Iar bulgarii vor acum un culoar pînă la mare, nu se mulțumesc cu o cale ferată și cu un port pus sub controlul puterilor.

După dejun, în hall-ul hotelului am făcut cunoștință prin Diamandy cu corespondenții de la „Times". Conversație interesantă ; unul era chiar unul dintre proprietari, Walter, descendentul întemeietorilor ziarului. Ne-a povestit lucruri foarte curioase despre Northcliff, despre sfîrșitul lui, despre felul cum își conducea cele 50 de ziare, cum își teroriza personalul. Ne-a spus pe urmă cum nepotul său, tot un Walter, a răscumpărat cu maiorul John Jacob Astor gazeta de la moștenitorii lui Northcliff, cum sînt hotărîți să-i redea vechiul caracter de seriozitate și de înaltă autoritate morală. Tot statul major actual cu Weekham Steed va fi îndepărtat. Amîndoi foarte amabili s-au pus la dispoziția noastră.

La ora 4 1/2 ședință. O ședință interesantă și mai ales amuzantă. Weygand și-a citit raportul. Turcii au făcut rezervele indicate mai sus. Venizelos și lord Curzon le-au răspuns. Lord Curzon a propus ca chestia formei demilitarizării și neutralizării să fie amînată cînd se vor discuta modalitățile demilitarizării Strîmtorilor. Ceea ce s-a primit de toți. Pe urmă au fost ascultați bulgarii. Stamboliiski a pus pe delegatul lor tehnic să expue teza bulgară. A fost foarte slab și și-a atras un minunat răspuns din partea lui lord Curzon, care în esență le-a reamintit că cerînd prea mult riscă să piarză totul. Nu e vorba, nu e prima dată cînd așa ceva se întîmplă bulgarilor, cînd asta e concluzia inteligentelor lor manopere. Venizelos a răspuns de astă dată foarte bine ca fond, dar ca formă deplorabil — pripit, repezit, nervos, gesticulînd, strigînd. Stamboliiski, șiret, a prins slăbiciunea și i-a răs-

puns : „Cum vreţi să primim liniştit un port pe teritoriul elin ? Mă sperie numai pasiunea şi vocea d-lui Venizelos". Rîs general. Cum în cursul discursului său şi lord Curzon a făcut glume, totul s-a petrecut într-o atmosferă de veselie neobişnuită şi distractivă. Continuarea mîine.

În cuvîntarea sa, vorbind de Strîmtori, lord Curzon a făcut o mică aluzie la Bosfor şi la Dardanele, care ne-a dat să bănuim că gîndul Angliei e să instituie două regimuri deosebite în Strîmtori. L-am rugat deci pe Diamandy să lămurească chestia cu Nicholson şi am aranjat o întrevedere mai lungă cu Barrère din ce în ce mai prietenos.

[...]

25 noiembrie (sîmbătă). La ora 10 misiunea sirio-palestiniană. Un arab bătrîn, obosit şi melancolic, şi un sirian europenizat, deştept. Au spus trei sferturi de oră numai adevăruri. Dominaţia franceză în Siria, cea engleză în Mesopotamia, statul evreiesc în Palestina ; trei greşeli şi trei nedreptăţi. Eram obligat să ascult şi să tac. Grozav îmi venea să strig că au dreptate şi să-mi vărs cu ei tot focul împotriva Marilor Puteri. Spusele lor m-au convins încă odată că de la lumea musulmană, de la nesocotirea drepturilor ei naţionale va veni pieirea imperiului britanic.

La ora 11 conferinţă. Ismet a răspuns discursului de alaltăieri al lui Venizelos. Nu ştiu cine face şi redactează aceste răspunsuri pe care Ismet le citeşte, dar sînt foarte bine întocmite şi într-o franţuzească academică. Lord Curzon pe urmă a rezumat dezbaterile asupra frontierilor. A sfătuit pe turci să nu persiste în cererile lor pe care nu le vor putea obţine, să-şi dea seama că în faţa lor toţi sînt bloc şi că nesocotirea acestui bloc ar putea avea pentru ei consecinţe grave. Nobilul lord a ridicat tonul şi a rostit acest pasagiu cu toată morga de care un reprezentant britanic este capabil în anume ocazii. Nu vă cer azi un răspuns — a spus lord Curzon în concluzie — vă cer să vă gîndiţi şi deocamdată vom trece la alte chestii.

Uitasem că în aceste dezbateri a intervenit şi Nincici, iarăşi scurt şi bine. El a arătat de ce pretenţiile turcilor sînt neîntemeiate.

La 4 1/2 şedinţă. Chestia insulelor. Turcii n-au fost prea intransigenţi, au cerut demilitarizarea insulelor din apropierea coastelor Asiei Mici. Venizelos a consimţit. Chestia s-a trimis în studiu subcomisiei. Turcii au formulat ce e drept şi pretenţii asupra insulelor Imbros şi Tenedos. S-a hotărît ca soarta acestora să se decidă odată cu aceea a Strîmtorilor.

Luni vor veni la rînd graniţele Turciei înspre Mesopotamia şi Siria. Se prevede o dezbatere vie — turcii cer Mosulul, englezii vor să-l păstreze. E luptă pentru petrolurile din Asia Mică. Americanii vor interveni şi ei. Primul lor delegat, Child, a şi citit azi dimineaţă un fel de memorandum din care rezulta că Statele Unite cer poarta deschisă pentru toţi şi abolirea înţelegerilor secrete dintre unele puteri. Spectacolul va fi deci interesant de privit. Dar cu asemeni chestii îşi compromit Aliaţii autoritatea morală şi sapă temeliile acţiunii lor în Orient. Dealtminteri, toate păsările de pradă ale petrolului s-au năpustit pe Lausanne. E o adevărată invazie. Am văzut pînă şi pe senatorul american Hamilton Lewis care astă primăvară a fost la Bucureşti. El reprezintă nu ştiu ce grup de financiari americani interesaţi în afacerile petrolifere.

[. . . . .]

4 decembrie (luni). Ziua cea mare. Întîlnirea cu ruşii pe chestia Strîmtorilor. Am plecat de acasă liniştit. Pe temeiul celor spuse de Barrère, eram convins că vor vorbi numai turcii şi ruşii şi prin urmare că rîndul meu nu va veni. În faţa sediului Conferinţei nimeni. Venirea reprezentanţilor Sovietelor nu provoca în acest oraş liniştit nici o curiozitate. Înăuntru însă mare fierbere, toate delegaţiile cu toţi secretarii, experţii şi parasecretarii lor. Sala gemea. Ca să nu fie ruşii lîngă turci, Secretariatul din ordinul lui lord Curzon ne mutase lîngă sîrbi. Stăteam deci lîngă Nincici. Mărturisesc că n-am văzut intrînd delegaţia rusească fără oarecare emoţie [...] Orice s-ar spune, istoria ruşilor rămîne cel mai extraordinar basm ce s-a conceput vreodată de o minte omenească.

Lord Curzon a dat întîi cuvîntul lui Ismet Paşa care de fapt a refuzat să-şi arate punctul de vedere, a preferat să aştepte expunerea punctului de vedere al celorlalţi. Aceasta a cam indispus pe nobilul lord, fiindcă îi strica planul de luptă. Dar n-a avut încotro şi a trebuit să dea cuvîntul lui Cicerin care a citit un lung memoriu dealtfel nu bine redactat. Punctul de vedere rusesc era cunoscut, Cicerin îl expusese de două zile în „Le Temps" : Strîmtorile închise, cheia în buzunarul Turciei iar în Marea Neagră libertatea pentru toţi riveranii de a se înarma cum vor şi cît vor.

După aceea lord Curzon mi-a dat cuvîntul mie. Am expus teza noastră, teza internaţionalizării Strîmtorilor spre a împiedica uşa Mării Negre de a se închide vreodată în dauna cuiva, şi am încheiat strecurînd propunerea demilitarizării Mării Negre. Am fost foarte viu şi de pretutindeni felicitat şi cred că am expus clar şi concis teza noastră care e şi a Aliaţilor.

D-şoara Stanciov a citit declaraţia lui Stamboliiski : libertatea de trecere numai pentru vasele de comerţ.

Venizelos a spus cîteva cuvinte în sensul nostru, rezervîndu-şi dreptul de a reveni cînd va cunoaşte precis cererile turcilor şi pe urmă a început o luptă între lord Curzon şi Ismet : lord Curzon voind să-l oblige de a vorbi şi el căutînd fel de fel de mijloace ca să nu-şi precizeze vederile. În cele din urmă lord Curzon văzîndu-şi toate sforţările zadarnice, a anunţat cu un ton hotărît că suspendă şedinţa ca să examineze cu ceilalţi aliaţi ce atitudine se cuvine a se lua faţă de tactica turcilor. Atunci Cicerin s-a sculat şi într-o formă îndrăzneaţă a întrebat de ce Aliaţii nu spun punctul lor de vedere, căci noi sîntem aci toţi pe un picior de egalitate iar nicidecum în faţa arbitrajului Franţei, Angliei şi Italiei ? Lord Curzon i-a răspuns mai domol decît mă aşteptam şi după o lungă deliberare în jurul redacţiei ce se cuvine a se da comunicatului, şedinţa s-a ridicat.

La ieşire, lord Curzon a venit să mă felicite şi să-mi exprime dorinţa lui de a lucra neîncetat în strînsă colaborare, punîndu-mă în curent cu tot ce vor voi să facă. Excelentă hotărîre, numai de s-ar ţine de cuvînt.

(URMARE ŞI SFÎRŞIT ÎN ALMANAHUL LUCEAFĂRUL 1984)

DOCUMENTE ALE BUNEI VECINĂTĂŢI

ÎNCĂ DIN ANUL 1922

Nicolae Iorga

A MILITAT

CONTRA DUŞMĂNIEI ÎNTRE NAŢII

„Eu cred că fac o faptă folositoare omenirii în genere şi îndeosebi acestor două popoare, dintre care pe unul îl iubesc, fiind al meu, iar pe celălalt îl respect pentru opera istorică pe care a îndeplinit-o şi pentru marile însuşiri pe care le-a păstrat şi pînă acum, arătînd cîtă zădărnicie este în motivele istorice ale acestei uri, cît de multe sînt momentele în care întregul popor, pe de o parte sau de alta, sau numai anumite elemente din acest popor, s-au găsit împreună pentru a îndeplini o faptă politică sau culturală şi ce urmare ar trebui să iasă de aici pentru viaţa mai departe a unei naţii, oricare ar fi forma Statului."

NICOLAE IORGA

Mi se pare că lucrul cel mai necesar în momentul de faţă este de a corecta unele păreri pe care le avem despre o mulţime de chestiuni curente, păreri primite cine ştie cum, nerevisuite de mai multe generaţii, şi care din nenorocire formează în momentul de faţă basa cugetării noastre în chestiuni esenţiale. Aşa încît, oricît de multe conferinţe s-ar ţinea cu caracter sintetic, care ar revizui puţin aceste temelii ale ştiinţei noastre despre noi înşine, trebuie să fie — aş zice binevenite, dacă dintr-însele n-ar face parte şi conferinţa mea, — trebuie să fie scuzate, chiar dacă sînt făcute în spaţiul foarte restrîns al unui ceas şi cu cunoştinţi care n-au altă pretenţie decît de a fi fost cîştigate cu oarecare muncă.

Nu orice cunoştinţă este cîştigată prin muncă, dar cele care vor fi înfăţişate în această seară sînt cîştigate, nu zic cu foarte multă muncă, dar cu oarecare trudă în cursul cercetărilor mele de istorie a Românilor, ca şi în cursul cercetărilor mele de istorie universală.

Vă spun de la început că n-aş fi îndrăznit să fac o comunicare despre Unguri şi Români dacă aş fi ştiut numai istoria Românilor şi dacă n-aş fi ştiut în acelaşi timp şi istoria Ungurilor ; dar, acum cîţiva ani, pentru o colecţie germană, pe o vreme cînd aveam relaţiuni cu Germania, pentru istoria universală în limba germană a lui Helmolt am scris istoria Ungariei, şi aceasta mi-a permis şi, mai mult decît atît, m-a silit să răsfoiesc materia privitoare la istoria regatului Ungariei şi a naţiunii ungureşti şi să ajung, cum ajunge cineva totdeauna cînd înlătură o prejudecată şi cînd se îndreaptă direct la informaţia autentică, la unele rezultate care ar putea să fie comunicate cu folos.

Adaug că este o deosebire între acest sistem şi un sistem care se întrebuinţează de învăţaţii maghiari cînd vorbesc despre relaţiile dintre Maghiari şi Români.

Eu, cînd, din punctul de vedere al naţiunii mele, am încercat să studiez aceste relaţii, am ţinut să ştiu ce este o naţie şi ce este cealaltă, ce este trecutul unei naţii şi trecutul celeilalte, valoarea unei naţii şi valoarea celeilalte, pe cînd, învăţaţii maghiari cred adesea că ajunge pentru a studia relaţiile Maghiarilor cu toate popoarele de pe faţa pămîntului să cunoască numai istoria Maghiarilor. Cred că acest sistem este foarte expeditiv, mi se pare chiar prea expeditiv, şi din această cauză capabil de a duce la rezultate greşite.

Cînd vorbeşte cineva despre Unguri şi Români trebuie să se ferească de a prezinta lucrurile în bloc. Rău lucru este fără îndoială să înfăţişezi



N. Iorga în toga de doctor honoris causa, la Oxford

un subiect sfărîmat în amănuntele lui, tot aşa de rău lucru este însă ca el să fie presintat ca un bloc fără a se fi recunoscut deosebirile fireşti în care blocul se împarte de la sine. Ar fi foarte rău dacă, voind să vorbeşti de relaţiile între două naţiuni, ai prezinta numai unele note de detaliu care nu s-ar lega între dînsele ; şi iarăşi ar fi foarte rău cînd o falsă sinteză ar înlocui ştiinţa adevărată. Ar fi atunci o sinteză vagă care ar sămăna foarte bine cu ce ar prinde un călător din aeroplan despre aspectul cîmpului sau oraşelor ce trec supt picioarele lui. Ar fi fără îndoială şi aceasta un fel de sinteză, dar nu cred că acel care a călătorit aşa prin văzduh, dacă s-ar cobori în oraşul pe care l-a văzut de-aşa de sus şi într-o astfel de perspectivă, ar recunoaşte ceva care să semene cu icoana ce i-a rămas în minte atunci.

Aşa fiind, eu prefer, decît să dau încă o sinteză vagă, oricît de atrăgătoare, să fixez de la început unele hotare şi între acestea să desfac bucăţi ale subiectului care să fie înfăţişate şi logic şi cronologic deosebit.

Relaţiile noastre cu Ungurii sînt relaţii cu poporul unguresc — şi aceasta înseamnă una — şi sînt relaţii cu regalitatea ungurească — şi aceastǎ înseamnă două ; sînt apoi relaţii cu feudalitatea ungurească, — ceia ce înseamnă trei ; şi în sfîrşit relaţii cu clasa dominantă politică ungurească din epoca mai nouă — şi aceasta înseamnă patru.

Şi, fiecare din aceste bucăţi ale subiectului, odată deosebite, trebuiesc înfăţişate separat, iar din alăturarea celor patru cercetări deosebite se poate lămuri întregimea subiectului aşa cum există această întregime în ea însăşi, şi nu în cine ştie ce închipuiri greşite din mintea noastră.

E de modă, în Eurpoa centrală şi apuseană, să se vorbească despre naţia noastră ca despre una venită de ieri de alaltăieri, neavînd nici un fel de merit cultural, primind învăţătură de la toată lumea, incapabilă de a da învăţătură cuiva şi de a ne clasa astfel între popoarele care te miri dacă ar putea să înveţe ceva de la alţii, necum să transmită ceva din fondul lor cultural popoarelor din vecinătatea lor şi cu atît mai puţin popoarelor mai îndepărtate. Iată, chiar ieri cetiam într-o tipăritură — care nu se poate combate public pentru că a fost răspîndită numai între membrii unei anume societăţi, şi, prin urmare, neavînd calitatea de lucru public, nu poate forma obiectul criticilor —, în conferinţa unui tînăr bulgar, trimis într-un mare oraş din Apus ca să facă propagandă, în expunerea ce o făcea înaintea unui auditoriu occidental, pe care voia să-l cîştige pentru naţia lui — şi era puţin cam greu, pentru că naţia lui se luptase cu naţia din care făcea parte auditoriul înaintea căruia vorbea —, cam acestea : poporul românesc n-a avut pînă în secolul al XVIII-lea nici o literatură şi pînă atunci s-a hrănit din limba şi literatura bulgărească.

Adevărul este, natural, cu totul altul : literatura noastră scrisă — cum am arătat în treacăt şi în conferinţa anterioară — este cel puţin ce la începutul secolului al XV-lea ; şi, pentru că presa noastră scrisă este de la începutul secolului al XV-lea, aceasta presupune o activitate poetică cel puţin cu o sută de ani înainte, pentru că literatura poetică premerge totdeauna prosei. Iar, în ce priveşte limba şi literatura bulgărească, aceasta nu este nici limbă bulgărească, nici literatură bulgărească, ci limba de biserică şi de cancelarie slavonă, care s-a format în regiunea Salonicului, pe care au primit-o şi Bulgarii alături de alte naţiuni, alături de Ruşi, de exemplu, şi care este o limbă generală slavă, neaparţinînd unui singur popor.

Aceasta în treacăt. Ei bine şi Ungurii, de cîte ori au prilejul, înfăţişează păreri asemănătoare cu acestea, şi le-ar conveni dacă lumea le-ar accepta. Iar, dacă învăţătorii lor nu le presintă chiar aşa, e pentru că şi ştiinţa are ipocriziile sale.

Prin urmare, cu o foarte cuviincioasă ipocrizie ştiinţifică, Ungurii spun cam aşa : atunci cînd Românii nici nu erau de loc pe malul stîng al Dunării, şi în Carpaţi, Ungurii au venit din stepă, în posesiunea unui capital de cultură destul de important, avînd toate calităţile care se puteau dezvolta la cea mai mică atingere cu civilizaţia apuseană şi pe lîngă aceasta — cum spun şi Bulgarii despre ei —,avînd calităţi pe care Românii nu le-au avut niciodată. Căci ei

erau un „popor politic", adecă, acolo unde se aşezau, grupau, organizau, comandau celorlalţi, şi în faţa simţului superior politic al naţiunii ungureşti căzură în genunchi şi Românii, cedind drepturile lor de a se cîrmui singuri şi recunoscind că niciodată n-ar putea să-şi orinduiască lucrurile mai bine decit supt mîna unui popor superior.

Adevărul nu este aşa. Ungurii au venit la o dată oarecare de la sfîrşitul secolului al IX-lea : acum citiva ani au şi serbat o dată precisă, 896. Data aceasta o consideră Ungurii ca sigură. Cronologia evului mediu însă este supusă la multă îndoială ; şi, chiar dacă ar fi cu desăvîrşire sigură, data precisă n-ar avea o importanţă mare. Fapt însă este că Ungurii, au venit din stepa răsăriteană a Europei, după ce au apărut o bucată de vreme în aşa numitul Onglu, în regiunea care se chiamă acum Bugeac. Au stat un timp de-asupra Dunării-de-jos, au avut un conflict cu Bulgarii, provocaţi fiind de intrigile Bizantinilor, cari întrebuinţau totdeauna un fel de barbari împotriva altuia, apoi au încunjurat coroana Carpaţilor şi s-au coborit în Panonia.

Întrebarea este de ce s-au coborit în Panonia cînd aveau regiunile noastre mai apropiate, unde au venit mai tîrziu numai, prin Apus, pe la Tisa ? De ce n-au venit să se aşeze în văile Moldovei şi în largul şesului muntean ? N-au făcut-o tocmai pentru că, în momentul cînd s-au aşezat în regiunile acestea ale Europei orientale, erau un popor cu o cultură extrem de înapoiată.

Odată la noi era obiceiul să se considere Sf. Ştefan drept urmaş autentic al lui Attila : Attila şi Ungurii, în gura publicului românesc mergeau totdeauna alipiţi. De fapt Ungurii au abia a face ceva, foarte puţin cu neamul hunic din care s-a ridicat teribilul rege, fiindcă ei, Ungurii, nu sînt Turanieni, cum au fost Pecenegii, Cumanii şi Tătarii sau şi Turcii, ci un popor fino-ugric, prin urmare foarte asemănător în ce priveşte sîngele cu locuitorii Siberiei şi cu Finesii de astăzi. Şi, pe cînd Turanienii sînt înainte de toate păstori, Ungurii, cînd s-au aşezat în Panonia, n-au venit în calitate de păstori, căci, dacă ar fi venit în această calitate, le-ar fi prins foarte bine şesul muntean şi, pe de altă parte, nici nu s-ar fi mutat din aşezările lor cele vechi, căci pentru un popor păstoresc toată stepa, pînă la ultima prelungire occidentală, este cîmpia firească de străbatere cu turmele. Ceia ce se spune în anumite manuale rău redactate, de istorie naţională sau universală, că păstorii sînt nomazi este o mare greşeală. Păstorii nu sînt nomazi decît în sensul că-şi schimbă periodic locuinţa cu altă locuinţă anumită, avînd două aşezări : una de vară şi alta de iarnă, fie că e vorba de păstorii din Pirinei, de cei din Apenini, din Pind ori de Mocanii noştri din Carpaţi ; ei nu se strămută dintr-o ţară într-alta, ci numai circulă, potrivit cu anotimpurile, pe aceeaşi bază teritorială. Ungurii însă, tocmai pentru că nu erau păstori, ci pescari şi vînători, s-au dus în Panonia, care pentru vînat este mult mai potrivită, iar pentru pescuit, de o parte, lacul Balaton, de alta Tisa cu smîrcurile ei şi cursul Dunării mijlocii, atît de potrivit pentru această ocupaţie.

Odată aşezaţi în Panonia, Ungurii, au căpătat o cultură care nu este mai ales a lor, cu toate că din ambiţie se afirmă contrariul, căutînd-o şi în artă, de unde ciudate desemne în colori strigătoare pe lăzi şi pe deosebite obiecte de lemn. Cultura lor poate fi într-o parte indefinit de mică şi naţional-ungurească, dar pentru nouăzeci de părţi la sută ea este împrumutată. Împrumutată pînă într-atîta, încît pentru noţiunile de cultură cele mai fundamentale au trebuit să împrumute cuvinte slave. Tot ce reprezintă, n-aş zice : viaţa mai înaltă în domeniul spiritului, dar viaţa mai aşezată, mai diferenţiată în domeniul material chiar, este împrumutat de la Slavi. Şi era natural să se întîmple lucrul acesta, fiindcă, pe locul unde s-au aşezat Ungurii, în Panonia, Slavii avuseseră pînă în acel moment o dezvoltare culturală şi o organizare politică destul de importantă.

Acum, este adevărat că nici Slavii panonieni nu datorau această dezvoltare culturală unor virtuţi naţionale ; şi ei împrumutaseră, şi împrumutul era de la lumea occidentală, de la Imperiul carolingian. Imperiul apusean ajunsese în aceste regiuni ale Dunării mijlocii şi întemeiase acolo castele, cu episcopi şi preoţi, de unde creştina partea de ţară încunjurătoare. Pe baza acestei cuceriri carolingiene, france, dominată de ideile latine apusene, s-a întemeiat Statul slav al Moravilor, care cuprindea şi Boemia, şi, dacă acest Stat ar fi putut dura, niciodată Polonia nu s-ar fi desfăcut ca formă politică de sine stătătoare, şi s-ar fi păstrat, prin urmare, o lume slavă de cultură latină, de religie catolică — şi nouă ni-ar fi priit mult mai bine să fi avut aceşti vecini decît vecinătatea ungurească, ce nu s-a aşezat secole întregi şi a avut adesea un dezastruos efect asupra noastră.

Ungurii au venit peste Statul morav, chemaţi de Germani. Sfîntul Imperiu roman de naţie germanică, precum se zicea în evul mediu, neputind înlătura pe Moravi, s-a adresat Ungurilor, cari, mercenari în Bugeac pe sama Bizantinilor, tot ca mercenari au venit în Panonia pentru Germani. Aşezîndu-se aici, ei au luat tot capitalul cultural al Slavilor supuşi, şi şi-au adaus, nu numai capitalul cultural, dar şi elemente antropologice pentru desăvîrşirea rasei lor, căci între Ungurul de astăzi şi între strămoşul său din secolul al IX-lea sau al X-lea este o deosebire enormă.

Dincolo de Dunăre, Bulgarii turanieni s-au aşezat peste Slavi, şi Bulgarii de astăzi sînt Slavi, cu tot numele Turanienilor de odinioară cari s-au aşternut peste populaţia supusă slavă ; dincoace, la Unguri, elementul slav era foarte important, dar anume împrejurări au făcut ca limba să nu fie limba supuşilor, cum este la Bulgari, ci limba stăpînitorilor.

Acum, în momentul cînd Ungurii se aşează în Panonia, cînd îşi schimbă viaţa, îşi îmbogăţesc traiul, îşi transformă în tot felul fiinţa, naţiunea noastră era fără îndoială pe malul sting al Dunării.

De atîtea ori am adus argumente pentru aceasta, încît m-aş putea dispensa să le aduc.

Cu toate acestea să-mi fie permis să fixez încă odată motivele care mă fac să cred că părăsirea teritoriului care este astăzi baza geografică a naţiunii noastre nu s-a efectuat, pentru că nu se putea efectua. Noi ne mutăm acuma dintr-o ţară într-alta pentru anume in-



lesniri şi anumite avantagii, sau supt anume presiuni : te muţi de voie ori de nevoie. De voie : această înseamnă că ai o viaţă foarte dezvoltată, că această viaţă nu mai poate găsi pe cutare teritoriu condiţiile necesare pentru existenţa şi progresul ei ; dar pentru populaţia tracică romanizată, pentru populaţia strămoşilor noştri din secolul al III-lea viaţa era atît de simplă ! Odată ce oraşele se desfiinţaseră aici, odată ce dincolo de Dunăre ele existau, dar n-aveau cine ştie ce importanţă sau cine ştie ce bogăţie, neoferind nici un fel de plăceri deosebite, nu era motiv să se ducă lumea din oraşul, devenit un sat în alt oraş pe cale să ajungă în aceeaşi situaţie. Nu se găseau dincolo de Dunăre cine ştie ce avantagii extraordinare. Barbarul însă nu se ducea el dincolo de Dunăre ? Explicaţia este că putea găsi acolo ce strămoşii noştri n-aveau de ce să caute : aceştia nu se duceau să prade, pe cînd năvălitorul a străbătut toată Peninsula Balcanică, oprindu-se în faţa oraşelor importante, căutînd prada în care găseau satisfacţiile ce nu puteau găsi în propria lor muncă.

Nu, un motiv de a se duce de bună voie într-altă regiune a imperiului roman nu exista pentru strămoşii noştri după 270.

Se va zice că de silă. Au venit barbarii. Multă lume-şi închipuie năvălirile barbare ca la un cinematograf : apare barbarul scrişnind din dinţi, învîrtind nişte ochi roşi, cu părul vîlvoi şi făcînd semne de zdrobire şi de decapitare îndată ce vede un colonist roman. Şi atunci strămoşii noştri, persoane foarte delicate, se speriau şi luau cel d-întîi tren ca să treacă dincolo de Dunăre, căci evident podurile erau destule pentru înlesnirea circulaţiei.

Dar, cum am spus de atîtea ori, barbarul nu cădea din cer, ci venea pe pămînt şi cu popasuri, care-l familiarizau cu civilizaţia romană. Şi, pe de altă parte, din moment ce din Dacia s-a retras administraţia, cu toate avantagiile administraţiei, din momentul acela viaţa civilizată însăşi se barbarizase puţin. Să nu creadă cineva că s-a petrecut în regiunile acestea ceea ce s-a petrecut în America de Nord atunci cînd au venit Europenii şi au distrus rasa roşie, căci oamenii din Mexic şi din Peru nu s-au mutat aiurea. Dacă locuitorii din Mesina după cutremurul cel mare locuiesc în cine ştie ce şubrede case de lemn şi tot nu se duc în alte părţi — şi doar Italia e mare şi astăzi emigrarea în alte părţi stă la îndemîna oricui —, ni putem închipui că oamenii din secolul al III-lea, numai pentru că vedeau apărînd barbarii, nu se speriau şi nu se mutau aiurea. Şi aici este o ciudată iluzie : Dunărea nu este cine ştie se fluviu al Iadului, pe care să treacă valuri de foc şi unde amestecate cu pucioasă ! Oare barbarul nu se putea lua după colonişti şi să-i urmărească dincolo de fluviu ? N-au ajuns Germanii la porţile Constantinopolului ? Prin urmare totul este o combinaţie de odaie de lucru, şi ce nu poate combina în odaia lui de lucru un învăţat !

Nici de bună voie, nici de frică oamenii nu s-au dus de aci.



Pămîntul Românesc numit Transilvania ● Inscripţie votivă descoperită la Biertan (jud. Sibiu) mărturie scrisă a continuităţii populaţiei daco-romane. Se citeşte limpede „Ego Zenovius votum posui"

Sanctuarele dacilor de la Sarmizegetusa

Nu numai atît, dar sînt probe că nu s-au dus de aici : sus, în munte, se găsesc urme de agricultură : dacă sapă cineva în adînc, cum s-a întîmplat în deceniile din urmă, întîlneşte oasele raselor de animale care se întrebuinţează şi acum. Drumurile au fost totdeauna frecventate, iar cercetările d-lui C. Moisil arată să se găsesc pe aici monezi de la toţi Împăraţii bizantini, fără întrerupere. Ce înseamnă asta ? Că s-a făcut comerţ în regiunile acestea şi, ca să se facă într-o regiune, trebuie oarecare ordine şi siguranţă, o viaţă organizată, o garanţie. Fără aceasta nu vine nici un negustor sau, în împrejurări cu totul barbare, vin negustorii pentru schimb, dar nu cu banii în buzunar.

Dar în părţile acelea era sare şi în toată Peninsula Balcanică nu ; în Bulgaria, pînă astăzi, la Anhial, se iea sarea din apa de mare, evaporînd-o. Regiunea în care este sare, şi în Moldova de astăzi şi în Muntenia şi în Ardeal, nu putea să rămîie pustie. Şi mai erau minele de metal, de la Baia-de-Aramă, de pildă în Oltenia, care se văd a fi fost lucrate, şi Imperiul bizantin avea nevoie pentru monetăria lui de acest metal.

Mai este în sfîrşit ceva : Bizantinii au stăpînit totdeauna Marea Neagră : stăpînind Marea Neagră, ei stăpîneau Dunărea, pe care flota bizantină totdeauna a străbătut-o, şi, dacă cine are malul stîng al apei, ţinteşte către malul drept, cine are malul drept domină malul celalt şi simte nevoia de a crea capete de pod. Toate acestea fac să se presupună o atîrnare politică de Împărăţia romană de Răsărit, de Împărăţia bizantină, şi, odată ce această atîrnare exista, trebuia să aibă consecinţe şi pentru populaţie.

Va să zică : îndoială în ce priveşte prezenţa noastră pe acest pămînt nu poate exista. Noi eram aici, pe cînd Ungurii se aflau în Panonia, împrumutaseră capital slav, şi supt raportul antropologic, şi subt raportul cultural, şi cele două naţiuni stăteau oarecum faţă în faţă.

II.

Care au fost acum cele dintîi relaţii politice între noi şi Unguri ?

Cum se vorbeşte de cultura naţională maghiară, tot aşa se vorbeşte de regalitatea naţională maghiară a evului mediu. Şi aici să-mi daţi voie să spun încă o dată că o regalitate naţională ungurească n-a existat. A existat numai o formă superioară vagă, de şef al războiului crîncen, peste viaţa de trib a şefilor unguri, la un popor care nu pune importanţa niciodată în pămînt, ci în seminţie — aceasta este şi deosebirea între noi şi între dînşii, căci la noi lucrul de căpetenie a fost totdeauna ţara : noi zicem „Ţara Românească". Întîi ţară şi apoi „românească", ei zic „Magyar-ország" : „Maghiar" întîi şi „ţară" în al doilea rînd. Astfel Ungurii tindeau numai către o unitate fără să-şi facă un singur Stat supt un singur şef. Atunci a intervenit Sfîntul Scaun.

Căci, cînd au căutat să organizeze acest Stat unitar, ei n-aveau nici un fel de concepţie naţională proprie. Este o foarte mare greşeală în istoria universală să-şi închipuie cineva că fiecare popor la un moment dat poate să creeze de la dînsul o noţiune superioară într-un domeniu politic sau cultural. Noţiunile se împrumută. Ca să spui că un lucru este original trebuie să începi întîi prin a înlătura toate posibilităţile de împrumut şi, numai, cînd vezi că nu s-a împrumutat nici de la unii, nici de la ceilalţi, cînd vezi că nu e nici un creditor, atunci poţi spune că probabil ai în faţă un popor care n-a împrumutat de la nimeni.

Cînd au vrut să-şi creeze Statul, Ungurii aveau înaintea lor încă un lucru : amintirea Statului carolingian, care în Orient era foarte puternică. Doar cuvîntul „kral" (craiu) în sîrbeşte, „corol" la alţi Slavi, mai dinspre Răsărit, nu este decît Carolus, Carol-cel-Mare. Era de imitat, deci, ori Împărăţia din Constantinopol, ori cea carolingiană, în forma în care trecuse spre Răsărit.

Dar, iată, atunci a intervenit Papa, şi aceasta a dat formaţiunii unitare ungureşti un al caracter. Sfîntul Scaun avea nevoie de o forţă barbară luptătoare pentru răspîndirea catolicismului în dauna păginismului vechi şi a eresiei mai nouă. Pentru aceasta întrebuinţase întîiu pe Franci, pe Carol şi urmaşii lui. Dar Împăraţii carolingieni înţelegeau să-şi servească propriile scopuri. Atunci Papa văzînd că Împăraţii germani nu urmează drumul pe care-l hotărîse el, s-a gîndit că poate face aceiaşi ispravă cu Ungurii. Astfel şeful unguresc, cari pînă atunci se chemase Vajk, adecă Voicu, nume aflător şi în slavoneşte şi în româneşte, s-a botezat supt influenţa propagandei bavarese a unor misionari veniţi din lumea germanică, şi s-a numit Ştefan, iar acest nou Ştefan a devenit rege. Rege prin creaţiune apostolică, rege în numele Papei şi cu o misiune indicată de Sfîntul Scaun ; rege de cruciată, convertind la catolicism cu de-a sila popoarele rămase în afară de Biserica latină în regiunile răsăritene.

Atunci regalitatea ungurească a plecat către Răsărit, către Sud-estul Europei, nu în calitatea

ei națională, ci în cea religioasă, catolică. Nu în zadar regii Ungariei s-au numit totdeauna „regi apostolici" pînă la răposatul Franz-Joseph și la nenorocitul său urmaș. Dacă acest rege ar fi avut legături cu o națiune, ar fi trebuit ca această națiune să se fi organziat întii ; dar a trecut o mulțime de vreme și Ungurii tot neorganizați au fost — și pe vremea catolicismului legat de „Sfînta Coroană", care rezumă, nu numai unitatea Ungariei, dar și valoarea istorică și etică a aceleiași Ungarii.

Coroana este considerată de poporul unguresc ca o putere vagă, cu reminiscențe păgîne, ca un obiect de închinare idolatră. Și idolatria față de această coroană a Sfîntului Ștefan, pe urmă, prin truda juriștilor din Pesta, s-a transformat în ceva de esență metafizică așa încît se spune străinului : „înțelegi d-ta o mulțime de lucruri, dar nu poți înțelege ce înseamnă Coroana Sfîntului Ștefan, și de aceea accepți și împărțirea Ungariei între Statele succesorale".

Sfîntul Ștefan nici n-a stăpînit în Ardeal. El n-a avut nimic a face cu Ardealul. El n-a stăpînit dincoace de Tisa. Ungaria de acum o mie de ani era în Panonia și în regiunile vecine ; ea n-a avut nici un fel de contact cu națiunea noastră. Numai după ce Ungaria s-a consolidat, numai după aceea ea s-a putut gîndi să-și întindă stăpînirea asupra regiunilor ardelenești.

Dar întrebarea este : în aceste regiuni ardelenești ce era pînă atunci ?

Dintre toate provinciile pe care le-a stăpînit Coroana Ungariei, singura care supt Unguri a păstrat ca șef al ei un Voevod este Ardealul ; provinciile, multe, din regatul unguresc de odinioară s-au numit in fel de fel de moduri, dar este una singură care pînă la sfîrșit a rămas Voevodat, pînă în momentul cînd, la 1526, după sfărîmarea Ungariei unitare Voevodul a devenit prințul care a resumat viața neatîrnată a poprului unguresc. Dar „Voevod" (duce) este o noțiune politică slavă și română, și, dacă Ungurii au avut un Voevod în Ardeal, aceasta înseamnă că, atunci, cînd ei au intrat în Ardeal, ei au găsit un Voevod, pe unul din mulții Voevozi cari, în văi mai ales, sau in regiuni cu o configurație geografică specială, stăpineau o parte din Vestul Țerii Românești celei vechi.

De ce au intrat Ungurii în Ardeal ? Prisos de oameni n-aveau ; nu se poate admite nici o armată care să caute un cîmp de luptă fiind mînată de ceea ce se numește ambiție. Ambiția este un lucru care se fabrică în școala modernă.

De ce au pătruns atunci Ungurii în Ardeal ? Răspund : li trebuia sarea și minele din Ardeal. Și, atunci, au aflat tradiția de pe vremea lui Carol-cel-Mare, și au introdus-o unde au pătruns : au întemeiat cetăți, în care au pus un episcop și un pîrcălab, un „burgraf". Asemenea cetăți au fost Bălgradul — Bălgrad înseamnă Cetatea-Albă, iar Alba-Iulia e o reminiscență de dicționariu latin ; e același nume ca și la Belgradul sîrbesc, Cetatea-Albă de la Nistru —, Oradea-Mare — „orade" nu înseamnă decît teritoriul care încunjoară un „vár", cetate —, Turda, Dejul. În jurul cetății s-au strîns țerani de-ai noștri cari ajutau la războiu pe comandant și reprezintau elementul din care se hrănia viața militară și religioasă, catolică, instalată în cuprinsul cetății.

Aceasta a fost cea dintîi atingere între noi și Unguri.

Persoanele care au făcut studii istorice ceva mai de mult vor ști să spună că este o adevărată poveste care arată că, atunci cînd au venit Ungurii, au găsit pe un Voevod Gelou, pe un altul Menumorut, că s-au dus lupte cu dînșii, care s-au încheiat printr-un pact pe care l-au călcat Ungurii.

Povestea o cunoșteam din cronicarul care se chiamă Anonimul notar al regelui Béla. El întrebuințează cîntece populare și prin această iscodire a mai căutat să explice și numele de localități. Este o creațiune cărturărească tîrzie.

Astfel dar istoria acestor lupte se datorește numai imaginației și ingeniosității unui cronicar de pe la 1200.

Cînd au venit Ungurii, ei erau și puțini la număr și din cauza aceasta n-au ocupat pro-



Un țăran din Țara Oașului, fotografiat în 1940 de Ioniță G. Andron purta un costum asemănător cu cel al strămoșilor săi de acum două milenii



Miniaturi din „Cronica pictată de la Viena" în care se ilustrează secvențe din bătălia de la Posada, 1330. Oastea regelui maghiar Carol Robert de Anjou prinsă în defileu este atacată de oștenii lui Basarab I cu săgeți, bolovani și trunchiuri de copaci ; regele Ungariei se pregătește să părăsească lupta

vincia, ci s-au răspîndit ici și colo, și răspîndiți sînt și pînă astăzi. În momentul cînd regele Ungariei, ca să colonizeze Sudul Ardealului, e silit să cheme pe Sași și să-i așeze pe la Sibiu, Brașov, Bistrița, pe Tîrnave, dacă el ar fi avut oamenii lui, nu trebuia să aducă pe acești coloniști tocmai de la Rinul-de-jos, oameni de altă rasă, și să li dea privilegii foarte supărătoare pentru Coroană, pentru a-i momi să se stabilească și să fie apărători ai graniței. Și mai tîrziu, el avea așa de puține mijloace de a stăpîni provincia, încît pe la 1200 a adaus pe Cavalerii Teutoni și i-a așezat în Țara Bîrsei, de unde au pătruns la noi pînă la Cîmpulung, și, dacă nu se indușmăniau cu regele Andrei al II-lea, in loc să fie Prusia germanisată de Cavalerii Teutoni, ar fi fost germanisată țara noastră pînă la Dunăre. În momentul acela noi aveam însă rosturile noastre bine alcătuite.

Să dau încă două fapte care sint prea importante ca să le trec cu vederea.

Se știe că Sașii din Ardeal sînt așezați în așa-numitele „Stühle", „Scaune". Tot așa Ungurii cari locuiau partea răsăriteană a Ardealului în grupuri compacte, către Moldova sau spre ținutul Buzăului, Secuii, **Székler** (de la „szék", care înseamnă tot „scaun"). Dar așezarea noastră cea veche a fost totdeauna pe județe. Din moment ce și Sașii și Secuii s-au așezat în forme de județe fără ca ele să fie la dînșii forme naționale, aceasta înseamnă că, precum Ungurii au păstrat Voevodul Ardealului fiindcă au găsit aici Voevozi de-ai noștri, tot așa ceilalți au luat de la noi organizarea noastră pe județe. Și cine cercetează limba Sașilor, îmbrăcămintea Secuilor, felul cum Secuii își construiesc casa — nu ca Sașii cu cotul la stradă ci ca Românii, cu fața la stradă —, poveștile — căci se recunoaște de toți că poveștile Sașilor și Secuilor, ca și ale Ungurilor propriu-ziși, sînt mai nouă decît poveștile noastre, ba chiar muzica și danțul — se convinge că nota întâia, fundamentală, e de la noi.

III.

Regalitatea ungurească, nevenind deci ca o regalitate națională, n-a purtat război cu noi : războiul cu noi a început atunci cînd regalitatea însăși și-a pierdut puterea asupra nobililor cari o încunjurau. Regii din dinastia arpadiană au văzut primejdia, dar dinastia lor s-a stins pe la 1300 și a venit cealaltă, de Anjou, din Sudul Italiei, dinastie franceză italianisată. Carol Robert, și mai ales Ludovic-cel-Mare, cari sînt contimporani cu organizarea Statului muntean și moldovenesc, au văzut foarte bine că regalitatea pierde teren față de nobilime, și atunci au ridicat un număr de Voevozi și de juzi de-ai nației noastre la demnitatea nobiliară. Războaiele pe care le-a purtat Ludovic au fost purtate în mare parte cu Maramurășeni, cu Români din părțile apusene ale Ardealului, ridicați în ranguri. Pe atunci nu era orice nobil Ungur și orice șerb Român : cam la aceasta s-a ajuns ceva mai tîrziu.

Așa încît și aici istoria obișnuită păcătuiește în dauna nației noastre : noi am avut în Ungaria un frumos trecut militar în secolul al XIV-lea și al XV-lea. Pe de altă parte, în acest Ardeal, încăput în mînile regelui Ungariei, ocu-



pat, în ce priveşte oraşele, de Saşi, păzit la hotare de Secui, Domnii noştri, şi din Moldova şi din Muntenia, au pus episcopi şi au avut aşezările lor de refugiu. Pentru Domnii munteni s-a făcut ducatul de Făgăraş, la care s-au alipit pe urmă satele Sibiului, adăugîndu-se titlul de Amlaş ; Domnii Moldovei au căpătat Ciceul şi Cetatea-de-Baltă. Şi Ciceul însemna un domeniu întreg, un întreg judeţ ; Domnii noştri pe vremea lui Petru Rareş, intrau domneşte în Bistriţa şi li ieşeau înainte magistraţii saşi de-i primeau ca pe adevăraţii stăpînitori ai ţerii. Petru Rareş culegea vamă la Rişnov. Şi mai tîrziu, Domnii din veacul al XVI-lea au avut fiecare în fundul gîndului lor această ideie de a ajunge stăpîni în Ardeal, şi o ştiau străinii cari spuneau de Petru Rareş că, dacă ar pătrunde — şi a pătrus de atitea ori — în Ardeal, cea mai mare parte dintre locuitorii provinciei, cari sînt Români, s-ar da de partea lui.

Aşa încît, cum se vede, **Ardealul a fost ocupat de regalitatea ungurească, el a fost colonisat cu nobili, cu Saşi şi Secui ; dar esenţa intimă a acestei provincii a rămas legată de esenţa intimă a propriei noastre vieţi.** Şi cred că rostul nostru în Ardeal ar fi ajuns să fie încă mai important dacă regalitatea Ungariei n-ar fi pierit în lupta de la Mohács, la 1526. Atunci, din sfărîmăturile regatului, Ungaria Superioară a fost ocupată de Casa de Austria, Turcii s-au aşezat la Buda şi Timişoara, ca şi de-a lungul Tisei, iar în Ardeal s-a refugiat toată nobilimea Ungariei care dorea să ducă o viaţă independentă şi naţională. Supt dinastia Zápolya, apoi supt cele următoare : Báthory, Rákóczy şi pînă la Mihail Apaffy, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, naţionalismul unguresc s-a făcut în Ardeal.

Şi, iată, n-aş sfătui, ferească Dumnezeu, pe niciun Român să abdice de la drepturile naţiunii lui nicăiri, dar eu, care cunosc puţin sufletul poporului nostru şi care cred că în el nu se cuprinde nimic din acea brutalitate care a fost în legătură cu nevoile războiului şi pe care o mai intîlnim în atitea domenii, recomand, în legătură cu nevoile, războiului şi pe care o mai intîlnim în atitea domenii, recomand în legătură cu asemenea tradiţii un lucru : cu cît ne simţim mai tari, cu atita trebuie să înţelegem mai mult sufletul altora. Tot dreptul nostru se poate concilia cu înţelegerea pentru faptul că acolo a trăit îndelung şi naţia ungurească, imigrată, suprapusă, izolată, dar cu ce a fost mai adînc în fiinţa ei, pentru faptul că în Ardeal a fost adăpostul Ungurilor o mulţime de vreme şi că în secolul al XVI-lea şi al



„Sfetnicii lui Decebal" a intitulat această fotografie, executată în 1940, Ioniţă G. Andron ● Ciobani din Maramureş coborînd către sat

XVII-lea ei acolo au trăit în speranţa lor de înviere naţională, adăpostindu-i şi hrănindu-i în mare parte populaţia românească de acolo, cînd Ardealul li-a servit ca adăpost al sufletului lor naţional. Este un lucru de care trebuie să ţinem seamă. Eu înţeleg să zdrobeşti rezistenţa cînd n-o poţi încunjura, dar să provoci rezistenţa atunci cînd poţi să nu cheltuieşti puteri împotriva ei, socotesc că este o acţiune politiceşte greşită şi contrară sufletului nostru, care a cucerit totdeauna prin blîndeţă şi toleranţă. Prin urmare gesturile mari, declamaţiile, să le lăsăm pentru acei care-şi fac o profesie din aceasta, şi sînt destui ; iar unde se găseşte omul cuminte înaintea unei crise sufleteşti a altui popor, trebuie să-i rezolve greutăţile potrivit cu conştiinţa chiar pe care-o are despre această criză sufletească.

Spun lucrurile numai în această formă pentru că ar trebui mai mult timp ca să dezvolt gîndul mieu şi, mai la urmă, dîndu-mi samă că înfrunt atitea păreri deosebite de ale mele, prefer să las ca ideile pe care le-am strecurat să-şi facă loc în sufletele celor cari m-au ascultat.

IV.

Este necontestat însă că în acest Ardeal nobilimea ungurească s-a înrăit, neparticipînd la



cultura Europei, pentru că nu exista om mai crud decît nemeşul ardelean, aspru, intolerant, grosolan fără margine. Mai tîrziu, cînd Ungaria s-a refăcut, evident că şefii i-au venit şi din aceia ai căror părinţi vorbeau franţuzeşte în jurul Mariei-Teresei şi cărora, dacă li s-ar fi spus de naţionalismul Ungariei, n-ar fi dat două parale pe dînsul ; dar conducători au venit şi din această lume ardeleană, care nu-şi părăsise niciodată caracterul naţional. Şi, atunci, după faza foarte veche în care ne-am întîlnit de la popor la popor, după faza următoare, în care regalitatea a venit la noi, ortodocşii, ca să ne catoliciseze şi a ocupat Ardealul cu mandat de la Papa, după faza a treia, în care am găzduit naţionalismul unguresc cu cizmele lui grele de nemeş, a venit faza cea mai nouă, cînd i-a intrat în capul nobilimii acestea ungureşti prefăcută în clasa dominantă a unui Stat naţional agresiv, o anumită filosofie de drept public. Nici un lucru nu poate fi mai teribil decît, la o asemenea clasă pretenţioasă, o metafizică de drept străină adevăratei culturi. Instinctul vechiu s-a ridicat atunci pînă la concepţia juridică pe care o predau toate Universităţile maghiare, unde se neglijează de multe ori legile actuale pentru ca tinerii să se pătrundă de spiritul dreptului medieval. Din această concepţie a rezultat ideia de naţiune unitară maghiară, în care celelalte naţii pot să aibă „buze", valahe, ori „nemţeşti", dar sufletul nu poate fi decît al naţiei dominante.

Concepţia aceia a săpat o prăpastie între Maghiari şi toţi locuitorii ceilalţi ai Ungariei, pentru că, la urma urmei, nici o minoritate dominantă nu se poate menţinea faţă de majoritate decît acordîndu-i dreptate şi făcîndu-i un bine pe care aceasta să-l recunoască. Alcătuirile meşteşugite ţin cîtă vreme nu se mişcă pămîntul dedesupt ; dar pămîntul se întîmplă să se şi clatine din cînd în cînd şi, atunci, ceea ce e prins slab în încheieturi se desface şi, supuindu-se legii atracţiei, fiecare bucată se duce la rosturile ei. Deci din cauza acestei uri, pe care n-am sămănat-o noi, care a apăsat asupra noastră şi a provocat o reacţiune firească de aceeaşi specie, s-a creat fenomenul conflictului dintre Români şi Unguri, care a durat atîta vreme şi a produs ceea ce vedem, — în faza istorică din urmă.

Încheind, eu doresc, făcînd parte dintr-o naţie care voieşte să trăiască în concertul popoarelor civilizate, doresc să vie şi o altă fază, în care să se uite Sfîntul Ştefan şi coroana lui cea strîmbă ca şi sabia lui apostolică ; să se uite noţiunea medievală cu totul răsuflată, de Stat naţional maghiar a profesorilor de drept de la Universităţile maghiare, şi să se vadă un lucru : o naţie de o parte şi altă naţie de alta, care sînt n-aş zice : încunjurate de Slavi, — pentru că nu mă tem de Slavi, ci mă tem numai de păcatele noastre —, ci ameninţate de primejdii, că sîntem vecini unii cu ceilalţi şi în mare măsură locuim în aceiaşi ţară, căci atîţia Români au rămas în afară de hotarele României Mari şi atîţia Unguri sînt cuprinşi în hotarele acestei Românii Mari din care nu vor pleca, pentru că este o ţară bună.

Se va zice : dar viaţa din noua fază cum s-o facem posibilă ? Iată cum. Să se înceapă şi din partea cealaltă aşa cum am început noi faţă de populaţia ungurească încăpută supt stăpînirea noastră, care-şi păstrează biserica, şcoala, care e de dorit să-şi aibă reprezintanţii cuveniţi în Parlament, unde să fie primiţi chiar cu prietenie pentru ca să li se dovedească în felul acesta că nu li contestă nimeni drepturile pe care le au pe pămîntul unde muncesc şi pe care atîtea generaţii din înaintaşii lor au trăit.

Şi, cînd programul pe care l-am început bine îl vom fi desăvîrşit şi de nicăieri nu va putea să fie o critică împotriva sistemului pe care-l vom fi aplicat noi părţii din naţiunea ungurească ce locuieşte la noi şi pe care n-avem nevoie să o deznaţionalizăm, — eu n-aş cere nimănui să-şi părăsească sufletul lui naţional pentru sufletul nostru naţional, fiindcă acel ce părăseşte sufletul lui naţional este incapabil de a avea alt suflet şi e, deci, fără nici un fel de importanţă, o zdreanţă cumpărată, lipsită de orice valoare. Dar doresc ca şi de partea cealaltă să se înţeleagă aceea : că nici o naţiune nu este făcută ca să stăpînească o alta, chiar dacă Sfîntul Ştefan ar fi fost de trei ori mai sfînt şi chiar dacă şi crucea de pe coroana lui ar fi cea mai dreaptă din toate crucile de pe faţa pămîntului, ci toţi sîntem făcuţi pentru a munci alături de un altul, respectînd dreptul aceluia şi înălţîndu-ne tocmai prin aceea că-i respectăm dreptul altuia.



MILTON G. LEHRER DESPRE «ŞCOALA SUB UNGURI ŞI SUB ROMÂNI»

Dictatul de la Viena prin care Germania hitleristă şi Italia musoliniană rupeau din trupul statului român fără nici o justificare o fişie adîncă pentru a o atribui Ungariei horthyste a provocat un val de indignare în România şi în lumea întreagă. Tratamentul necruţător, la care a fost supusă populaţia românească, majoritară în acest teritoriu atribuit cu forţa unei ţări străine, a arătat cît de justificată a fost această indignare şi protestele care au însoţit-o. Curăţirea Transilvaniei de trupele hitleriste şi horthyste împlinită, în 1944, de către armata română şi cea sovietică a dus şi la dispariţia acestui dictat de neagră amintire. Interesul străinătăţii pentru realităţile româneşti a fost datorită tuturor acestor evenimente sporit. Publicistul american Milton Lehrer a venit în România, în ultimii ani ai războlului, pentru a se documenta în vederea scrierii unei cărţi pe care a tipărit-o ulterior în mai multe limbi : ARDEALUL — PĂMÎNT ROMÂNESC, din care reproducem aici un fragment. Este vorba de combaterea de către ziaristul american a propagandei interesate să falsifice realităţile culturale din România interbelică, realităţi grăitoare prin ele însele asupra tratamentului pe care statul român l-a aplicat minorităţilor din cuprinsul său.

UN NOU MODEL DE SENTIMENTE LIBERALE ?

Transilvania număra, în 1930, 3 207 880 români și numai 1 353 276 unguri. Proporția dintre români și unguri era aproape aceeași în momentul alipirii Transilvaniei la patria-mumă în 1918 și dacă credem mărturia cărturarului român Simion Dascălul din secolul al XVII-lea în Ardealul de atunci „nu locuiau numai unguri și sași peste seamă de mulți **ci și rumâni peste tot locul,** de mai multu-i țara lățită de rumâni decît de unguri".

Ar fi fost natural ca numărul școlilor românești — al școlilor primare cel puțin — să fie de două ori și jumătate mai numeroase decît cel al școlilor maghiare pentru a da posibilitate copiilor de români să învețe a scrie și a citi în limba maternă.

Ungurii aveau înainte de 1918 2 588 școli primare, repartizate astfel : 1 497 școli de stat, 305 școli comuale și 786 școli confesionale.

Românii, deși de două ori și jumătate mai numeroși decît ungurii, aveau doar 2 302 școli, dintre care **absolut nici una** de stat : 96 școli comunale și 2 206 școli confesionale.

Insistăm asupra lipsei complete de școli de stat in care limba de predare să fie limba românească, deși art. 17 din legea pentru egala îndreptățire a naționalităților din 1868 impunea statului datoria ca în școlile de stat din regiunile minoritare să introducă limba minorității respective, ca limbă de predare. În Ungaria, scrie d. Zenoie Pâclișanu, nu a existat nici o școală de stat, nici primară, nici secundară, avînd ca limbă de predare o limbă minoritară.

George Lukacs cunoștea perfect situațiunea totalei caducități a legii din 1868 atunci cînd scria, pentru inducerea în eroare a opiniei publice de dincolo de Canal, următoarele inexactități : „Legea noastră din 1868 proclamând egalitatea naționalităților este un model de sentimente liberale cu privire la persoana naționalităților și apără drepturile elementelor nemaghiare cu mult mai multă eficacitate decât așa numitele tratate pentru protecția minorităților din statele succesorale" (The injustices of the Treaty of Trianon").

Dar, acest sistem de a se referi la dispoziții inoperante este prea cunoscut cititorului pentru a ne opri mai mult asupra lui.

Limba maternă a minorităților nu era admisă nici chiar în grădinile de copii, unde erau primiți copii între 3 și 6 ani.

Lipsa acestor școli de stat, unde fiul de țăran să poată învăța, scrie și citi în limba pe care o vorbea acasă și pe care o auzea exclusiv în satul în care trăia, a fost cauza principală a ridicatei proporții de analfabeți români din Transilvania, analfabetism pe care, cu cinismul tradițional, propaganda ungurească îl înfățișa omenirii civilizate ca pe o consecință inerentă a inferiorității structurale a poporului român.

Istoriograful ungur Acsady scrie textual, în această privință : „Nobilimea transilvăneană se temea că dacă românii vor începe să se instruiască și să aibă șefi mai cultivați nu vor mai vrea să suporte sclavia".

Satele și **tîrgurile** pur românești erau lipsite deci de școli statale cu limba de predare românească. Pentru a-și desăvîrși opera de maghiarizare, ungurii au avut grijă de a înființa în acele regiuni școli de stat maghiare și școli confesionale ungurești, unde copilul, dacă voia să învețe carte, trebuia s-o facă într-o limbă străină de limba maternă, limbă prezentînd asperități fino-ugrice, imposibile de asimilat de un popor care gîndea și vorbea în graiul dulce neolatin al românilor.

Astfel, din cele 3 835 școli primare de stat cîte număra Ungaria înainte de războiul mondial, 2 839 funcționau în regiuni minoritare (românești, sîrbești, slovace etc.) iar din cele 1 149 grădini de copii cîte avea Ungaria în acea vreme, numai 347 se aflau în regiuni eminamente maghiare iar 802 erau afectate — cu un scop precis de maghiarizare a copiilor în primii ani a dezvoltării lor — uzului copiilor nemaghiari.

Putea deci prea bine d. Lucacs să afirme că solicitudinea ungurilor față de nemaghiari era ca aceea a unor frați între ei, dar uitase doar să-i numească. Dragostea frățească a ungurilor față de români era ca aceea a lui Cain față de Abel ! **Școli multe, dar înființate exclusiv pentru distrugerea ființei naționale a minorităților.**

Tabloul de mai jos ilustrează în chipul cel mai elocvent politica dusă de maghiari — încet dar sigur — pentru desființarea națiilor conlocuitoare.

Între anii 1871 și 1900 existau în Ungaria, după cifrele pe care le furnizează anuarul Institutului Ungar de Statistică :

	1871	1890	1900
Școli cu limba de predare maghiară	5 818	8 994	10 325
Școli cu limba de predare română	2 878	2 582	2 157
Școli cu limba de predare germană	1 232	674	383
Școli cu limba de predare sîrbă	2 547	312	135

Tabloul indică deci o evoluție în plină ascensiune pentru școala maghiară și un regres continuu, cu perspective extrem de sumbre, pentru școlile minorităților.

DUMNEZEU NU ȘTIE DECÎT UNGUREȘTE

Dar situația din Transilvania nu era decît un aspect parțial, o fațetă a situației generale a minoritarilor din Ungaria. În județul Bacs-Bodrog de pildă, unde trăiau în 1910, 176 950 germani alături de 267 714 unguri, primii aveau la dispoziția lor 20 de școli, iar cei din urmă un număr înzecit (261). În județul Sopron situația era mai tragică încă pentru minoritari : cei 141 004 unguri aveau la dispoziție 271 școli iar cei 109 160 germani din județ n-aveau absolut nici o școală germană.

Pentru a-i impiedica pe copii să vorbească în limba maternă, un învățător din regiunea locuită de masse compacte de slovaci a mers pînă acolo încît a infiltrat în mintea copiilor ideea că Dumnezeu nu știe decît ungurește și că e deci inutil ca ei să se roage în limba slovacă. (Ziarul „Tribuna" din 21 Noembrie 1901).

Toate mijloacele erau deci bune pentru a desăvîrşi opera de maghiarizare, chiar şi aceleа care-i atribuiau Atotputernicului cunoştinţe exclusive de limba maghiară !

Rezultatul ofensivei de deznaţionalizare nu era de neglijat. În anul şcolar 1913—1914, 163 721 elevi români transilvăneni au urmat la şcolile primare româneşti, iar alţi 66 597 au fost obligaţi să urmeze la cele maghiare, din lipsă de şcoli româneşti în regiunile respective.

Pentru a nu fi obligaţi însă a învăţa a scrie şi citi în limba opresorilor lor de fiecare zi, românii preferau să nu înveţe de loc, ceea ce era şi logic şi firesc. Românul din Transilvania vroia ca fiii săi să rămînă români ca el şi ca strămoşii săi. Învăţătura românească avea darul să întărească legătura dintre neam şi individ, să scoată în relief apartenenţa copilului de ţăran din satele Transilvaniei de marele arbore al românismului de pretutindeni. **Învăţătura maghiară era menită să-l înstrăineze pe copilul român de marea familie românească.**

Ţăranul transilvănean prefera deci să aibă un copil analfabet, însă simţind româneşte, decît un ştiutor de carte străin de neam.

Ungurii se complăceau, după cum am văzut, să atribuie analfabetismul ţăranului român din Transilvania unor cauze cu totul diferite, raportîndu-le la insuficienţe receptive, caracteristice neamului. Dezminţirea acestor afirmaţiuni cu caracter defăimător ne-o oferă progresul înregistrat de aceiaşi români transilvăneni în perioada de după alipirea lor la România.

Procentul ştiutorilor de carte s-a urcat în Transilvania românească de la 51,1 la sută cit era în 1910, la 67 în 1930, ceea ce reprezintă un plus de 15,9 la sută, cu tendinţă de continuă ascensiune.

Situaţia şcolilor Ungariei după alipirea Transilvaniei la România este cu totul alta decît aceea a şcolilor româneşti sub unguri. În anul şcolar 1922—1923 minoritatea ungară din Ardeal poseda un număr de 526 şcoli de stat unde învăţămîntul era predat în limba maghiară (reamintim că românii n-au avut înainte de unire nici o şcoală primară de stat în care învăţămîntul să fi fost predat în limba română).

În acelaş an şcolar, românii transilvăneni aveau la dispoziţia lor un număr de 1 020 şcoli de stat româneşti, ceea ce nu reprezenta încă un echilibru complet între şcolile româneşti şi cele maghiare, în prim loc din cauza superiorităţii numerice româneşti, depăşind dublul populaţiei maghiare, şi în al doilea loc, din cauza caracterului eminamente românesc al pămîntului pe care se aflau aceste şcoli. În total, numărul şcolilor maghiare era de 1 669, faţă de 3 613 şcoli româneşti.

În baza legii învăţămîntului primar din 1924 statul românesc îşi asumase obligaţiunea de a întreţine, în comunele în care populaţiunea vorbea o altă limbă decît limba românească, şcoli primare, în care învăţămîntul urma să fie predat în limba minorităţilor respective.

În anul şcolar 1929—1930 statul român a cheltuit suma de 103 660 282 lei pentru întreţinerea şcolilor primare minoritare (cf. Silviu Dragomir).

În acel an erau în sarcina statului român 266 şcoli primare în care limba de predare era acea ungară şi 223 de secţiuni de şcoli primare cu aceeaşi limbă de predare. În total, deci, un număr de 483 de instituţiuni în care minoritatea ungurească din Transilvania putea să se instruiască în limba ei maternă pe socoteala statului român.

Foaia de titlu a cărţii lui Huszár Antal care conţine măsurile pentru desfiinţarea românilor ca naţiune.

În învăţămîntul superior dinainte de 1918 regăsim, pe o scară mai întinsă încă, dezechilibrul dintre şcolile româneşti şi cele ungureşti. Astfel, înainte de Unire, românii aveau un total de 18 şcoli superioare faţă de 196 şcoli superioare maghiare.

Această lipsă aproape completă de şcoli secundare româneşti explică faptul de ce maghiarii, care în 1910 constituiau 54,5 la sută din totalul populaţiei regatului ungar faţă de 16,1 la sută proporţia românilor, au putut da în 1913—1914 un procent de 82,6 la sută din numărul elevilor şcolilor secundare faţă de 5,6 la sută procentul românilor.

Contele Apponyi, care cunoştea prea bine situaţia naţionalităţilor din ţara sa, ca unul care a influenţat în diverse rînduri destinul acestor naţionalităţi, are cinismul să aducă românilor un cap de acuzare din faptul că pe scara a ceea ce el numeşte „inteligenţa economică" (economic intelligentsia) ei n-au reuşit să se plaseze decît cu 6,5 la sută faţă de 71,7 la sută, proporţia ungurească.

O „DEFICIENŢĂ RASIALĂ"

Contele Apponyi, candid, afirmă că acest rezultat nu se datoreşte unei „represiuni artificiale" din partea ungurilor, ci unei **deficienţe rasiale.** Ori, fostul satrap al învăţămîntului un-

guresc omite cu bună știință să spună cetitorului anglo-saxon că în întreaga Austro-Ungarie existau 105 școli industriale ungurești, față de nici o singură școală românească de acest fel și 65 școli comerciale ungurești — dintre care numai 17 în Ungaria — față de o singură școală de acest gen pentru cei 3 000 000 români transilvăneni !

Sub români, situația învățămîntului superior a fost următoarea: în epoca imediat următoare alipirii Transilvaniei la România, românii din Transilvania aveau 127 de școli secundare (față de 196 numărul școlilor ungurești dinainte de 1918) și ungurii aveau 170 școli secundare (față de cele 18 școli românești dinaintea războiului mondial).

Sub unguri, românii au avut numai 5 licee, dintre care patru complete iar unul avînd numai patru clase inferioare. Cele patru licee complete se aflau la Blaj, Brașov, Năsăud și Beiuș. În 1889 guvernarea maghiară a socotit că numărul de patru licee este excesiv pentru cele trei milioane de români transilvăneni și a hotărît introducerea limbii maghiare ca limbă de predare în cursul superior al liceului din Beiuș, înființat în 1868 cu menirea specială de a servi culturii națiunii românești din Transilvania.

Sub români, cei 1 300 000 unguri au avut un număr de 52 (cinci zeci și două) licee complete! Tradiționala intoleranță românească!...

Dintre aceste școli secundare, statul românesc întreținea — depășind din acest punct de vedere obligațiunile formale care-i incumbau în virtutea tratatelor privitoare la minorități — șapte școli și secțiuni de școli superioare în care învățămîntul se preda în limba ungară, două secțiuni de gimnaziu pentru fete și 2 secțiuni de școli superioare de comerț cu aceeași limbă de predare.

Trebuiește menționată, cu acest prilej, legea privitoare la învățămîntul particular din Decembrie 1925 prin care Statul Român făcea o concesie de importanță capitală principiilor care stăteau la baza organizării învățămîntului din Ungaria. Statul român, de la începutul vieții sale ca stat independent, a adoptat principiul școlilor laice, organizate, plătite și controlate de stat. În Ungaria, principiul dominant în învățămînt era acel al priorității școlilor comunale și confesionale. Astfel, înainte de 1867 nu a existat în Ungaria nici o școală primară creată și întreținută de stat. Abia de la inaugurarea sistemului dualist, statul unguresc a început să se intereseze de organizarea școlilor, dar într-o măsură atît de mică încît în 1880 există abia 266 școli de stat față de 1669 școli primare comunale și 13 772 școli confesionale. În 1918, principiul acesta era încă în vigoare. Statul maghiar întreținea un număr de 3 835 școli primare comunale față de 12 091 școli confesionale.

Și în învățămîntul superior întîlnim același fenomen. În aceeași epocă, din 185 licee erau întreținute de stat doar 50 și restul erau licee confesionale. Din 95 școli normale, 30 erau școli de stat și 65 erau școli confesionale.

Pentru a se conforma tradiției îndelungate a învățămîntului școlar din Ungaria, statul român, prin legea din 1925 a derogat de la principiile călăuzitoare în politica școlară și a permis înființarea de noi școli confesionale minoritare, dînd autorizații de funcționare și celor vechi.

Pentru a avea drept de publicitate, adică pentru ca diplomele eliberate de aceste școli să aibă o valoare egală cu aceea a școlilor de stat românești, școlile confesionale erau supuse — cum era și firesc — la anumite condiții privitoare la programul învățămîntului și la condițiile de recrutare a corpului profesoral. Printre alte condițiuni privitoare la învățători figura și aceea ca membrii corpului profesional să cunoască și limba română. Se dădea un termen de cinci ani profesorilor și învățătorilor pentru realizarea acestui deziderat românesc, scutiți fiind de această obligațiune profesorii trecuți de 55 ani și acei avînd 30 de ani de serviciu. Nimic mai logic întrucît corpul profesoral minoritar se integra, prin dreptul de publicitate pe care-l căpătau școlile lor, corpului profesoral românesc. Nu trebuie să uităm că legea Apponyi cerea nu numai ca profesorii să cunoască limba maghiară, dar chiar și elevii școlilor primare să cunoască limba guvernanților la absolvirea a patru clase primare.

Ungurii au denunțat legea românească ca pe o acțiune intolerabilă a guvernului român și au dat fuga la Liga Națiunilor, unde luaseră obiceiul a adresa toate plîngerile împotriva României.

Plîngerile ungurilor au ajuns în discuția „Comitetului celor trei“ de pe lîngă Liga Națiunilor. După o cercetare amănunțită a întregii chestiuni, Comitetul a respins acuzațiunile ce se aduceau României prin decizia din 18 Martie 1926, publicată în Monitorul Oficial al Societății Națiunilor din acel an (pag. 741/42).

Lordul Cecil, în calitate de președinte al Comitetului, a ținut să înfiereze exageratele acuzațiuni ungurești, în următorii termeni : „Membrii Comitetului țin să sublinieze cît este de important ca plîngerile formulate înaintea Societății Națiunilor să fie redactate cu maximum de îngrijire, pentru ca Societatea să nu fie sesizată de fapte inexacte“.

Adresîndu-se apoi guvernului român, „Comitetul celor trei“ îl felicita pentru atitudinea cu adevărat europeană, pe care românii au adoptat-o în chestiunea minorităților din Ardeal. Cităm textual din nota adresată României : „Într-o chestiune foarte dificilă, guvernul român a manifestat dorința cea mai sinceră, cea mai lăudabilă, de a satisface Justiția și Umanitatea“.

Lecția usturătoare pe care șoviniștii unguri au primit-o din partea Ligii Națiunilor nu i-a împiedicat însă pe unguri să continue a defăima România și după hotărîrea „Comitetului celor trei“, denunțînd mereu „intoleranța românească“ în chestiunea școlilor din Ardeal. Principiile exprimate de Hitler în „Mein Kampf“ cu privire la perseverența diabolică a Propagandei chiar în chestiunile nedrepte, găsiseră în Ungaria cel mai bun teren de cultură!...

Ar fi de dorit ca din experiențele trecutului atît ungurii cît și străinii care așa de ușor au căzut în cursa pe care le-au întins-o propagandiștii maghiarismului șovin să-și făurească îndreptar pentru viitor, primii renunțînd la sistemul defăimării cu orice preț, iar cei din urmă, *cercetînd* înainte de a acuza...

Luceafărul 25

1958 — 1983



Pe data de 15 iulie 1983 se împlinesc 25 de ani de la apariţia postbelică în anii României Socialiste a revistei Luceafărul, publicaţie de veche tradiţie în cultura şi literatura română. Primul număr al Luceafărului postbelic, apărut sub prezidenţa generoasă a unui mare iubitor de tineri, Mihu Dragomir, a lăsat o dîră luminoasă în literatura română de după război prin interesul permanent arătat literaturii tinerilor ca şi celor mai vîrstnici, prin efortul de a promova o literatură de cea mai bună calitate în linia marilor tradiţii ale literaturii române. Luceafărul a deschis porţile unei generaţii literare astăzi pe deplin afirmată, generaţia Labiş, care a dat ilustre nume şi opere în poezie, proză, dramaturgie, reportaj, critică literară. Cei 25 de ani ai Luceafărului sînt înscrişi adînc în istoria literaturii române contemporane. Almanahul nostru îşi propune să evoce prin cîţiva din foştii colaboratori ai Luceafărului, ca şi prin cîţiva din cei de astăzi, aspecte din viaţa revistei şi a scriitorilor care au gravitat în jurul ei. Sfertul de veac al unei reviste literare, primul sfert de veac al unei reviste literare de după război, se cere înfăţişat pe larg cititorilor. Vom reveni de aceea asupra acestui LUCEAFĂR 25 şi în Almanahul de iarnă al revistei noastre.



AL. OPREA

O revistă de atitudine

Luceafărul se înscrie, incontestabil, printre cele mai vii publicaţii din presa ultimelor decenii. S-a afirmat adesea că importanţa revistei rezidă în numărul mare de scriitori tineri care, de-a lungul anilor, au fost promovaţi şi consacraţi. Într-adevăr, răsfoind colecţia **Luceafărului** ne convingem că multe dintre talentele care astăzi constituie capete de afiş ale vieţii literare şi-au descoperit aici fasta rampă de lansare. Inutil să alcătuim liste de nume (şi care, oricum, vor fi făcute de alţii).

Nu pot însă să nu menţionez, la acest capitol, rolul important pe care l-a avut Mihu Dragomir. Chiar şi după ce nu se mai afla în conducerea revistei, prin „Poşta redacţiei", susţinută pînă în clipa morţii sale neaşteptate, a ştiut să dovedească ochi de Argus, semnalînd acele „catarge" care lăsînd malurile aveau să înfrunte vînturile, valurile...

Exista, vreau să spun, o atmosferă creatoare, intens emulatorie care şi-a găsit fireasca expresie în constituirea cenaclului „Nicolae Labiş". Îmi amintesc şi azi cu plăcere acele furtunoase şedinţe ce se prelungeau pînă noaptea tîrziu, în faţa a numeroşi tineri (fastuoasa sală a „oglinzilor" de la Casa scriitorilor arătîndu-se cu totul neîncăpătoare).

Nu mă îndoiesc că alţi martori oculari vor şti să evoce, mai bine ca mine, asemenea momente. În ceea ce mă priveşte, doresc ca, în articolul de faţă, să încerc a schiţa care a fost programul revistei, acele idei directoare subterane ce i-au configurat, nici vorbă, un profil propriu. Abordez această problemă întrucît nu o dată a constituit obiect de controversă, şi n-am impresia că ar fi pe deplin elucidată nici azi. Am în vedere, cum uşor se înţelege, îndeosebi perioada în care redactor şef a fost Eugen Barbu (putînd să coroborez studiul colecţiei revistei cu amintirile „sur le vif", din lăuntrul activităţii redacţionale).

Cîte nu s-au spus în acei ani referitor la excesele spiritului polemic al **Luceafărului**, unii văzînd în asta un adevărat pericol public. Rămîne însă de văzut dacă numele noi amintite mai înainte ar fi putut fi impuse în aria vieţii literare dacă n-ar fi existat astfel de atitudini „explozive", menite să disloce falsele ierarhii de valori din epocă. Pentru că se stabiliseră pe-atunci adevărate clasamente — mai rigide decît în sport — şi să te fi ferit sfîntul să fi citat un nume într-o altă ordine decît cea consfinţită, că riscai să stîrneşti adevărate uragane de proteste. În aceste condiţii, notele şi articolele din **Luceafărul**, aveau rolul copilului în basmul lui Andersen, divulgînd, cu candoare, adevărul gol-goluţ, respectiv, lipsa de valoare a unor autori, supralicitaţi din varii motive de conjunctură.

Răsfoiesc colecţia revistei şi remarc, cu satisfacţie, faptul că această dispoziţie vehement polemică nu afecta caracterul deschis al dezbaterilor, făcîndu-se loc opiniilor cele mai diferite. Iată, spre exemplu, discuţiile din jurul povestirii lui N. Velea : **În treacăt,** care au cuprins judecăţi total opuse. (O precizare istorico-literară : publicarea povestirii, însoţită de diverse puncte de vedere, fusese determinată de împrejurarea că defuncta — azi — Direcţie a Presei şi Tipăriturilor, refuzase iniţial apariţia textului cu pricina.)

Nu este singurul caz. Sectorul de critică al revistei se specializase, am putea spune, în a descoperi, din cînd în cînd, cîte un „măr al discordiei" cu care incita spiritele adesea pe probleme cruciale ale creaţiei contemporane). Îmi vine în minte ampla dezbatere despre conflict, care, nu mă îndoiesc, prin atitudinea fermă adoptată împotriva prezentării edulcorate, în literatură, a contradicţiilor vieţii a contribuit la desţelenirea terenului pe care s-a impus actuala literatură a „obsedantului deceniu".

A cantonat oare **Luceafărul** într-o atitudine strict criticistă, negativistă ? Evident, nu, din moment ce propunea o nouă ierarhizare a valorilor, ţinîndu-se seama de talentele noi, viguroase, scoase la iveală de evoluţia literaturii contemporane. Să luăm însă aminte la „modelele" cultivate. Un nume des invocat este cel al lui Călinescu. În cadrul rubricii despre „măiestria artistică" a apărut poate cel mai complet interviu cu marele critic, însoţit de relevante texte literare inedite. Sub acelaş semn stau paginile închinate lui Lucian Blaga — pentru prima oară se pu-

blică aici piesa despre Anton Pann. (Să-mi fie permis să notez, în treacăt, că „dialogurile" realizate de Ilie Purcaru cu marile personalităţi ale vremii ilustrau fericit tradiţia genului constituit de Felix Aderca şi Ion Biberi.) Dar şirul de numere speciale consacrate lui Eminescu sau I.L. Caragiale, la datele festive ale calendarului literar ? Putem afirma că erau puţine revistele care să promoveze, în acei ani, cu aceiaşi pasiune ca **Luceafărul**, marile valori ale creativităţii naţionale. Nu ne vom mira că în paginile sale apare unul dintre primele studii, dacă nu primul, care relevă valoarea operei lui Nicolae Iorga (sub semnătura lui Dan Zamfirescu), după cum, într-un articol, M. Ungheanu atrage atenția asupra **Istoriei literaturii românești** (din care va edita şi prefaţa peste ani **Introducere sintetică**).

Ar putea fi citate şi alte exemple care dovedesc că orientarea de azi a **Luceafărului** nu reprezintă o schimbare a drumului parcurs ci o continuare şi o dezvoltare firească, în consonanţă şi cu mutaţiile survenite în viaţa spirituală a ţării.

N-au fost şi perioade de oscilaţii, istoria publicaţiei nu cunoaşte şi erori ? Cine se poate îndoi ! Doar fiecarer revistă reflectă starea dintr-un moment sau altul al vieţii literare, cu tot ceea ce are bun şi mai puţin bun. Important este însă că **Luceafărul** a ştiut, de fiecare dată, sa se regăsească pe sine, în vocatia fundamentală a unei implicări responsabile în cele mai importante probleme ale societăţii de azi şi ale literaturii. Cu alte cuvinte, revista a rămas fidelă crezurilor patronului ei spiritual. Şi în acest moment al sărbătoririi nu putem să nu amintim – drept cea mai bună urare – cele scrise de M. Eminescu într-un patetic articol din 1878 : pot fi siguri de viitorul lor **„acei ce se pot lăuda că au o patrie de iubit, un popor de apărat, o cultură de înaintat".**



NICOLAE VELEA

Amintiri etajate răzleţ

Ca să urc să străbat funcţionăresc — redacţional cele cîteva trepte care uneau (şi dezbinau) redacţiile Gazetei Literare şi ale Luceafărului aflate atunci pe Ana Ipătescu nr. 15, mi-au trebuit ani buni (buni că aşa vine vorba, ei fiind de fapt cam curmeziş şi anapoda).

Deci, ca să urc ca un „cinovnic" gogolian sau cehovian aceste trepte, am făcut ocoluri mari. Am plecat entuziast prin 1964 la un ziar regional (judeţean acum), la o propunere — chemare — obligaţie — făcută de alţi tineri scriitori de pe atunci, dintre care unii — frumos şi comod au rămas pe posturile lor de revistă din oraş-capitală.

Eu m-am dus la Viaţa nouă din Galaţi, unde în afara articolelor de sezon (însămînţări, seceriş etc.) am publicat şi două pagini de anchetă lătăreţe cu titlul „Să obţinem neapărat 200 de ouă pe cap de raţă furajată" — operă pe care o socotesc capodopera mea publicistică, altfel n-am prea făcut mai nimic. Ba nu, mint şi mă mint. Întrucît n-am vrut şi n-am putut (sincer) să scriu un foileton fals despre şi împotriva unei profesoare navetiste din comuna Frumuşiţa deşi îi găsisem titlul : „Mersul trenurilor şi mersul treburilor" — reportajul foileton — pe care puteam să-l scriu în redacţie după datele tendenţioase primite, aproape impuse, de la un tovarăş lucrînd la „nivel". Documentarea însă la faţa locului „faţă cam umflată", buboasă, a infirmat acuzele aduse acestui cadru didactic tînăr. Foiletonul (teoretic) n-a mai apărut, tovul de la „nivel" s-a supărat rău (după ce m-a chestionat sever, dar şi eu am răspuns, exact, corect şi direct şi pe măsură, deşi acum sînt cotat frumos şi plastic drept „neutru laş"). Acest tovarăş, lucrînd la „nivel", deci aflat, într-o funcţie de răspundere a dat preţioasa indicaţie să fiu trimis cît mai departe de Galaţi. M-am dus în Vrancea, tăind drumul ba cu piciorul, ba cu maşina. Aşa am ajuns la Vîrtejcoiu, Odobeşti şi pînă la urmă la Jariştea. Despre care am scris o suită de reportaje, urmărind atent creşterea strugurilor, pieliţa lor subţire, mustul şi pe urmă produsul lor ultim, curat şi neprelucrat.

Am stat acolo mai mult decît trebuia trimiţind totuşi

conştiincios, din trei în trei zile — reportaje ziarului. Era şi firesc dacă gazda la care stăteam îmi punea seara lîngă căpătii o damigeană cu vin („poate aveţi nevoie peste noapte"), iar mai tîrziu, culmea, l-am corupt pe austerul, reţinutul, sobrul poet Cezar Baltag să meargă cu mine la Jariştea despre care a scris excelent, memorabil.



Dar mă lungesc şi pălăvrăgesc. O fi semn de bătrîneţe şi de chelie (pe care mi-am „lăsat-o" cam de multişor ; deşi acum îi zic, eschivat, pleşuvie).

Dar ca să nu-mi joc sau trunchez şi să truchez aceste rememorări de fapt mici, fără mari evenimente, trebuie să spun cu mîna pe inimă şi pe pixul sincer că zăbovirea pe meleagurile gălăţene a fost totuşi rodnică, fructuoasă. Documentările destul de migăloase îndelungi şi conştiincioase pe care le făceam mi-au furnizat datele şi subiectele multor povestiri mai bune sau mai slabe, după noroc, oricum avînd, cred, un puls şi o notă de prospeţime şi autenticitate.

După ce mi-a expirat contractul de la ziar m-am întors la Bucureşti dar făgăduiala iniţială de a mi se menţine postul a fost o vorbă amăgitoare şi deşartă. N-aveam nici buletin de capitală, nici casă, nici servici. Dar eram tînăr şi — chinuit şi opintit — mă puteam descurca. Mi s-a propus, e drept, să intru la radio dar vocea mea bîlbîită ar fi sunat cam ciudat şi anapoda pe calea unduioasă a undelor. Pînă la urmă, am intrat redactor la secţia de scenarii a cinematografiei. N-a fost rău o vreme dar la un moment dat a venit director un economist care a instaurat un regim de lucru nemilos, drastic. Deşi urcam în fugă, gîfîind, cele şapte etaje de la Casa Scînteii, pînă la redacţie (lifturile la 7,30 dimineaţa erau arhipline, inaccesibile), totuşi „agoniseam" chenzinal peste 6—700 minute întîrziere care-mi muşcau zdravăn din leafă. Noroc că în situaţia mea se afla şi Nicolae Ţic şi alţii. Aici, împreună cu mult regretatul Mazilu, mă ocupam mai mult de rezolvarea — cu sau fără restituirea sumei — a contractelor. Odată n-am vrut să fac un referat favorabil unui scenariu slab, dar cu puternice protecţii, scenariu care chiar şi aşa, pînă azi, n-a văzut proiecţia pe pînza ecranului. M-am ales cu o mustrare nedreaptă şi usturătoare. Am mai păţit eu şi altele, dar cu toate că îmi repetam cu o voioşie falsă spusa veche — „cîte am tras şi nu m-am ras, nici acuma nu m-oi tunde", după cîţiva ani mă cam sastisit de atîtea tertipuri care de care mai ciudate ca să vorbesc eufemistic. Aşa că am primit cu entuziasm, ca pe o izbăvire, propunerea lui Cezar Baltag şi a lui Ştefan Bănulescu de a mă transfera la revista „Luceafărul". Aici am găsit o atmosferă caldă, luminoasă, o colegialitate corectă, învăluitoare, plină de solicitudine şi o înaltă cotă valorică profesională.



Sculptură de Justin Năstase

Datorită acestei ambianţe arareori tensionată şi tăiată de „dihonii" şi adversităţi consemnările mele au mai puţină structură epică şi sînt mai sărace în culoare şi pitoresc. Aşa, aş putea totuşi aminti că odată pentru că întîrziasem nişte „lucrări de birou", Fănuş Neagu furios şi redactor şef adjunct mi-a cerut năprasnic să-mi dau demisia. Eu i-am zis că n-o dau pentru că am copil mic şi, întrucît el pe atunci n-avea, să şi-o dea el. Şi-a scris-o cu condiţia s-o scriu şi eu. Le-am întocmit, le-am înaintat la dom' Bănulescu care le-a privit calm şi îngăduitor urmînd să ia o hotărîre a doua zi. Dar pînă atunci noi ne calmasem şi ne împăcasem la bufetul Povernie unde nea Jurcă avea un straşnic vin de Corcova. Aşa că le-am retras cu un entuziasm jenat. Dar asta e o poveste, un amănunt lăturalnic.

Esenţialul este că revista a fost şi a rămas o fereastră permanent deschisă pentru tinerele condeie inspirate şi înaripate, în birourile şi în apariţiile căreia a pătruns şi a vibrat întotdeauna un aer proaspăt, curat şi înviorător şi mulţi dintre tinerii care au debutat aici şi-au tăiat drum către edituri văzîndu-şi gîndurile, emoţiile şi rîndurile împăturite şi închise frumos între coperţi de carte. Unii dintre ei devenind nume de prestigiu ba chiar de referinţă în cadrul literaturii actuale. De aceea, cred că acum, cînd rotunjeşte 25 de ani de la apariţie, revista poate să-şi revendice îndreptăţit versurile care compun o parte din legenda Luceafărului, care împlineşte luminos şi copleşitor un centenar de la apariţie :

„Căci tu Hyperion rămîi
Oriunde ai apune".



ION LĂNCRĂNJAN

La o aniversare

Începuturile mele literare au fost legate de revista „Luceafărul", mai mult decît oricare alta. Am debutat, se ştie, în „Tînărul scriitor", „Luceafărul" însă s-a înfiinţat, s-a reînfiinţat, de fapt, prin „transformarea" „Tînărului scriitor" într-o revistă cu o platformă mai largă. Asta s-a întîmplat acum douăzeci şi cinci de ani, după multe şi inerente frămîntări, legate mai toate de una şi cam aceeaşi opoziţie, care, la rîndul ei, era legată şi condiţionată direct de obişnuinţa unora de a controla şi de a dirija, într-un anumit sens şi într-un anume fel, tot ce se întîmpla în domeniul literaturiii, ceea ce nu le convenea diriguitorilor acestora de mucava impregnată cu catran, fiind socotit aluviune reacţionară, de dreapta, bineînţeles. Lucrurile nici nu s-au lămurit atunci. Revista a apărut într-un format nou şi foarte „elegant", polarizînd în jurul ei multe condeie tinere, fără a se distinge în mod deosebit în peisajul literar al vremii, fiind condusă, printre alţii, pînă şi de nefericitul Dan Deşliu. Avea să se întîmple şi asta, mai tîrziu însă, în perioada 1962-1968, cînd revista l-a avut în fruntea ei pe Eugen Barbu. Nu voi anula izbînzile ei dinainte de perioada aceasta, nici nu voi diminua ceea ce s-a făcut bun după aceea, în seriile relativ noi ale „Luceafărului". Voi spune însă că atunci au fost sparte multe canoane, au fost date la o parte falsele clasicizări (fiindcă era plin de „clasici în viaţă", prin manualele şcolare şi pe unde nu te aşteptai), au fost dărîmate definitiv (aproape definitiv) schemele proletcultisto-moderniste, în favoarea unor deschideri care aveau să devină în scurt timp ale întregii literaturi. Meritul, se înţelege de la sine, nu era numai al lui Eugen Barbu, era şi al colectivului redacţional, deopotrivă, era şi al colaboratorilor care gravitau din ce în ce mai puternic în jurul revistei, „Luceafărul" polarizînd în vremea aceea tot ce era mai viu şi mai inedit în domeniul creaţiei literare. Cum ar trebui să facă orice revistă literară care nu-şi desfăşoară activitatea în virtutea inerţiei, inerţia neavînd nimic de-a face cu neliniştea creatoare, cu noul fără de care nu se poate naşte emulaţie, în nici un domeniu, nu numai în domeniul atît de aplatizat, în ultima vreme, al literaturii. Iar noul presupune luptă îndelungată şi acerbă cu vechiul, presupune desfacere şi distanţare de tot ce a fost vechi şi învechit, presupune numirea ca atare a recrudescenţelor dogmatice şi proletcultiste ; presupune o combatere fermă şi argumentată a tendinţelor minore şi minorizante ; presupune totodată o deplină şi convingătoare actualizare, prin fapta de astăzi şi prin evocarea şi cultivarea faptei de ieri, a tradiţiilor celor mai glorioase ale literaturii şi culturii române. Nu insist, momentul fiind omagial, semnificaţia acestei sărbătoriri neputînd totuşi să fie desfăcută de aspiraţiile noi şi multiple ale tinereţii mai ales că e vorba de o revistă care a fost, este şi va fi mereu tînără.

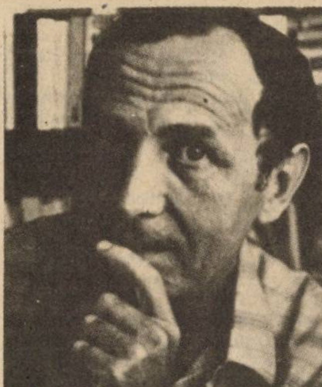


Un poet de azi şi de demult

Nimeni n-ar putea separa istoria revistei **Luceafărul** de poetul Ion Gheorghe. El a trăit toate vîrstele revistei şi în bună măsură cei 25 de ani ai **Luceafărului** coincid cu anii formaţiei şi afirmării sale literare. Ion Gheorghe, ca Ion Lăncrănjan, ca Fănuş Neagu, şi mulţi alţii, reprezintă expresia cea mai autentică a noului scriitor pentru care revoluţia postbelică a creat cadrul şi condiţiile de evoluţie. El şi cei ca el sînt fii ai claselor de jos şi odată intraţi în literatură se simt indestructibili legaţi de propria obîrşie. Lor, lui Ion Gheorghe, ca şi celorlalţi, nu le sînt necesare teorii privind tradiţiile democratice ale **Vieţii Româneşti** pentru a înţelege şi ilustra legătura literaturii cu viaţa poporului, pentru că au democraţia în sînge. Ei ilustrează de altfel, marea tradiţie a scriitorilor români de origine rurală, care şi-au pus pecetea de neşters pe o bună parte a literaturii române, pe una din părţile ei cele mai glorioase. Nefiind produse de laborator, cu reflexele învăţate din cărţi şi cu concluziile pregătite din alte cărţi, Ion Gheorghe şi ceilalţi ca el, ca expresie a revoluţiei culturale din România postbelică nu se înscriu întotdeauna în reţeta teoreticienilor acestei revoluţii. Fiind

autentici și fiind depozitarii unei experiențe incontestabile ei sînt fatalmente ieșiți din serie și foarte puțin dispuși la elasticitate de ocazie. Ion Gheorghe este de altfel ilustrarea cea mai deplină a acestei situații. Ca poet se consideră comanditat de clasa sa țărănească pe care o înțelege așa cum înțelegea Eminescu clasele pozitive și pe care încearcă s-o înfățișeze și s-o slujească în întreaga lui literatură. Ion Gheorghe nu este un poet al micilor nostalgii ruraliste, pline de regrete pentru ce a fost. Poemele lui au vastitatea marii contemplații și descoperă în lumea țărănească un univers de o dimensiune megalitică care solicită un cu totul alt tratament decît al micii poezii elegiace a dezrădăcinaților. Acest lucru face din Ion Gheorghe un poet reprezentativ, de formulă inedită și în fond un mare poet. Cine-l întîlnește pe Ion Gheorghe pe sălile redacției revistei **Luceafărul**, care au fost mai întîi culoarele din nacela de pe Ana Ipătescu, apoi cele mai geometrice de la Casa Scînteii intersectează nu numai un singur om ci și o istorie, un univers și o credință. Concentrat, de o concentrare pe care reflexele din lentila ochelarilor săi o amplifică, Ion Gheorghe vorbește întotdeauna grav cu privirea întoarsă către sine. Acest ochi care „înăuntru se deșteaptă» este noima lui Ion Gheorghe. Privirea lui interioară este arsă de năluca unor revelații pe care zestrea culturii lui țărănești, contactul intuitiv cu universul rural arhaic i-o face accesibilă. Poetul crede a fi descoperit o civilizație și o cultură străveche și ne vorbește inspirat despre ea, fie prin viu grai, fie prin versurile unor poeme cu tăietură rituală. Din această „bolboroseală a zeilor", care este totdeauna cuvîntul poetului adevărat, a cărui rasă rară astăzi o înfățișează Ion Gheorghe, rezultă mostre de literatură incredibilă. Sînt în **Cultul zburătorului**, pe care unii l-au citit cu intenția unei verificări fără rost, pagini de strălucită literatură. De puține ori folclorul românesc și lumea lui s-a bucurat de o haină mai princiară.

Aristarc



MIHAI STOIAN

Un pătrar de veac

Am pus un titlu bombastic, dar ce să spun? Au trecut 25 de ani de cînd eram membru al redacției „Luceafărul"... Am vreun merit, am vreo vină? Poate și una, și alta, de ce nu, cînd existența ne este atît de amalgamată, ca să nu spun nuanțată. Intrarea mea în amintita redacție seamănă cu anunțul atîtor și atîtor filme cînd bune, cînd rele — pe care le-am văzut pe parcursul vieții: „Orice asemănare cu..." și așa mai departe, „este o simplă coincidență". Fără doar și poate. eu personal nu cred în coincidențe, oricît de simple sau complexe, totuși, după un sfert de secol, mă văd obligat să încerc o elementară punere la punct a mea însumi cu mine, atît și nimic mai mult.

Mă reîntîlnesc, astăzi, cu unii dintre foștii mei colegi de redacție (poate că pluralul este exagerat), domniile lor îmi întind un sfert de palmă și-mi adresează o umbră de surîs de întîmpinare, deși oamenii obișnuiți care trag din greu pe ogor sau în atelier, știu, din instinct, să-ți zîmbească, dacă-i saluți, cu gura pînă la urechi. De ce? Doamne ferește, eram cît pe-aci să spun Dumnezeu știe! Nu cumva ar trebui să le explic dumnealor (sau dumnealui) că am fost sau am încercat să fiu — întotdeauna corect/cinstit cu ei și cu mine însumi? Prea tîrziu, după a patra parte dintr-un întreg care-i secolul, asta impresionează pe oricine a făcut un pic de școală... Așadar, ce amintiri mă urnesc din loc, cam greu, după atîta amar de vreme? Destule! atîta timp cît am funcționat la „Luceafărul", iată ce scrie în **Carnetul de muncă** al subsemnatului, semnat, parafat după toate rigorile legii: „Redactor 1, 1/2 normă, salar tarifar lunar 825 lei" — la data de 1 aprilie (nici o păcăleală), 1964, apoi „majorat salariul la 1 decembrie 1964 — bun băiat! — la 1 decembrie 1964" și, straniu, nu-mi mai amintesc aproape nimic, la 1 octombrie 1965, „modificat încadrarea", devenit (de ce) „redactor II", tot „1/2 normă", cu „925 lei salar tarifar lunar". Credeți cumva, că-s atît de naiv sau arierat, încît citez toate aceste date stricte consemnate în **Carnetul de muncă** pe care cu onoare îl dețin, doar pentru a cere vreo... diferență de încadrare? Ar fi hurmuzian! Atunci? Uf! cîte n-am tras

pentru această **jumătate de normă** (repet: la „Luceafărul", nicăieri într-altă parte).

Poate că şansa mea nu constă în talentul (mic, mijlociu, mai mult decît mijlociu) pe care, eventual, îl am, cît în faptul că, de destui ani — şi cînd este vorba de scris, de **operă**, iată că anii contează! — frecventez istoria, teritoriul inegalabil din care am învăţat şi ceea ce înseamnă orgoliul nemăsurat, ucigaş pentru cine-l practică, şi lupta pentru putere (literară — în cazul nostru), şi absenţa oricăror norme morale, culmea, în virtutea unor aşa-zise principii ferme. Cu alte cuvinte, miruit cum sînt cu destule alifii istorice, cum naiba de mai crede un biet ins al zilelor noastre — fie şi însemnat, sincer vorbind, autor literar — că trebuie să se lupte cu confratele său altcîndva coleg de redacţie, la „Luceafărul" dinamic şi eficient, din urmă cu un sfert de secol, sau de aiurea? Micimea aceasta omenească, este deplorabilă! Am voie să simt şi să cred astfel? Cine — şi de ce — m-ar împiedica? Pentru ceea ce am făptuit, ca să nu spun, cu aplomb, AM SCRIS, merit, cred, minimum drept de a înfiera micimea omenească, fie şi în rîndurile — culmea — scriitorilor, a încrengăturii de interese absolut extraliterare; oare-i neapărat nevoie să fie cineva genial pentru a fi drept/echitabil? Regret, dacă mi se îngăduie, că la un asemenea prilej aniversar, absolut respectabil, m-am întors, sau, cine ştie, am anticipat evenimentele ulterioare, doar aparent de neocolit, implacabile. Cînd trec 25 de ani de la tinereţea unei publicaţii şi a redactorilor săi, un strop de înţelepciune în plus, şi-o largheţe de spirit, n-are cui strica! În nici un caz amintirii „Luceafărului" de odinioară şi celui prezent...



GRIGORE ARBORE

Riscul pierderii umbrelei

La „Luceafărul" am nimerit printr-o întîmplare pe care retroactiv pot s-o numesc chiar fericită. Era în ianuarie 1967 şi eram pe punctul de a deveni liber ca pasărea cerului. Fusesem pus oarecum pe linia moartă, în nu mai puţin de doi ani de la terminarea facultăţii, de conducerea unei ilustre publicaţii unde grija pentru formarea cadrelor mergea în paralel cu grija sectorului de cadre, ajutat de binevoitori, pentru reformarea proaspăt încadraţilor. Pe coridoarele acelei publicaţii pe unde — după sfatul unui coleg care pe atunci avea vîrsta mea de acum şi care încă nu-şi publicase niciunul din excelentele romane ce-i umpleau deja sertarele, Mircea Horia Simionescu — începusem să circul şi eu cu o hîrtie în mînă între un birou şi altul, pentru a mi se putea aprecia eficienţa cu care transportam ideile polizate ierarhic, îi întîlneam adesea pe redactorii „Luceafărului".

O bună parte din munca de conţinut pe care o făceam la publicaţia unde lucram era să-i pescuiesc pe scriitori din locuri adesea greu accesibile, pentru a-i convinge să scrie un anume articol sau să-şi modifice articolele în funcţie de orientarea generală filtrată de cutia de rezonanţă constituită de biroul redactorului meu şef. Nu spun că cel mai uşor de găsit erau cei de la „Luceafărul", dar oricum îi cunoşteam cel mai bine şi în jungla reprezentată de străzile şi telefoanele Bucureştiului mă descurcam mai uşor cînd era vorba de ei. Probabil şi datorită faptului că între ei şi mine se crease acea legătură invizibilă formată pentru tot restul vieţii între debutant şi publicaţia ce-l propune publicului. Din 1973, cînd regretatul Mihu Dragomir, la sugestia lui Nicolae Stoian, pe atunci şeful secţiei de poezie — titulatură care azi mă face să zîmbesc involuntar — îmi prezentase primul grupaj de versuri în „Luceafărul", aproape săptămînal veneam în acea redacţie agitată, unde uşile se trînteau cu zgomot în urma geniilor mai puţin înţelese de redactorii „conservatori", unde toată lumea era dispusă să discute cu toată lumea, chiar şi cu pereţii, dacă aceştia ar fi oferit promisiunea unui minim talent. Atmosfera din rigida instituţie academică a facultăţii de istorie prin care în ultimii ani trecusem precum cîinele prin apă, luat cum eram de valul poeziei, precum şi aerul din ordonata redacţie unde fusesem angajat pentru a fi pus sub discreta dar ferma îndrumare a unor intelectuali distinşi ce purtau zilnic cravată, obicei ce mi l-au transmis un timp şi mie, erau în deplin contrast cu agitaţia aparent fără noimă din mansarda din Bulevardul Ana Ipătescu. Îmi plăcea însă acolo infinit mai mult decît în acele reci încăperi ale Gazetei literare de la etajul I, unde se făceau mari eforturi, nu prea încununate de succes, de a

prezenta corozivul praf dogmatic, depus în pagini timp de un deceniu, drept pudră de talc parfumată. Veneam deci la mansardă mereu cu plăcere şi chiar după ce am ajuns eu însumi un fel de redactor în altă parte, reveneam cu regularitate, în special în zilele cînd „patronul" se deplasa, flancat de toată trupa, la confruntarea săptăminală (pusă pe atunci sub egida cenaclului „Nicolae Labiş") cu Adrian Păunescu şi alţii, de talie mijlocie-mică. Erau amuzante aceste discuţii pe texte uneori mediocre, alteori de excepţie. Ieşea mereu la iveală o vorbă de duh, se lua mereu peste picior vreo prostie spusă cu aer emfatic. Acum două decenii, ca şi astăzi, realitatea textelor literare era în funcţie de o anume realitate socială şi, în cenaclul „Labiş" forfecîndu-se o lucrare se forfeca de fapt şi atmosfera culturală de care se desprinsese. Multe stupidităţi erau persiflate cu voioşie şi acelaşi ton era întreţinut în paginile revistei. Nu este locul aici să apreciez dacă s-a exagerat sau nu cu voioşia. Mulţi scriitori s-au simţit ofensaţi de înţepăturile sau demolările „Luceafărului" în varianta Eugen Barbu. Dar atunci, în anii 1963—1967 îmi era limpede că, în pofida tuturor intoleranţelor, revista din mansardă era singura care îndrăznea a propune cu voce tare şi a nega cu voce tare opere şi reputaţii culturale. Construind şi demolînd glorii, „Luceafărul" lui Eugen Barbu nu putea fi pe plac în primul rînd celor ce stătuseră în fruntea mesei la banchetul literar al anilor '50. Altundeva am să scriu despre maniera absolut iresponsabilă cu care un meritoriu avangardist, trecut la realismul socialist de factură stalinistă, a tratat, într-o şedinţă lipsită de glorie, în prezenţa unui viceministru, pe cei care din motive obiective mai rămăsesem încă în redacţia a cărei conducere fusese schimbată în vara anului 1968. Dar acesta este un alt subiect. Fapt este că în acel ianuarie 1967, premiul de poezie al revistei „Luceafărul" pentru anul precedent venise pentru mine pe neaşteptate într-un moment critic. Tot pe neaşteptate a venit şi răspunsul „da" al lui Eugen Barbu într-o seară prea puţin bahică la restaurantul Caraiman unde se sărbătorea o ieşire iluzorie din anonimat a subsemnatului şi a altor colegi „premiaţi". „Cînd vrei să începi lucrul ?" — a întrebat plictisit patronul. „Mîine" — am spus eu conştient de absurditatea răspunsului : „Vino la 4, la program" — a zis Dinu Săraru. A doua zi la 4,15 urcam în mansardă şi l-am găsit pe actualul director al Teatrului Mic tropăind pe coridor, scandalizat că întîrziasem. De dimineaţă îi smulsese nu ştiu cui transferul, preşedintele Zaharia Stancu semnase noua angajare, iar eu reintram pe o uşă principală după ce ieşisem pe alta. Cei doi ani de colaborare cu echipa lui Eugen Barbu au fost foarte instructivi, mai ales pentru faptul că m-am convins definitiv că şi în literatură, ca şi în alte domenii, nu poţi împăca şi capra şi varza. Scriitorii şi artiştii, în genere, sînt persoane cu atitudini greu de prevăzut : nu poţi fi sigur niciodată că rămîi în simpatia cuiva pentru multă vreme. Timp de doi ani am făcut acolo o şcoală dură : mereu aveam senzaţia că cineva vine să ne ia cu asalt. Uneori se organizau mici expediţii de represalii care mă lăsau înmărmurit. Odată chiar am încercat să-l salvez pe M. N. Rusu din braţele drăgăstoase ale lui Nichita Stănescu şi Adrian Păunescu descinşi dintr-un taxi în care îngrămădiseră în portbagaj nu ştiu ce nemulţumiri pentru o cronică acidă. Cînd peste cîteva zile i-am văzut conversînd din nou fratern mi-am zis că este mai bine ca pe timp de ploaie să nu mai iau sub umbrela mea pe nimeni, deoarece există riscul să mă ud şi mai tare... Cu umbrela respectivă am circulat un timp între birouri, făcînd naveta între Ion Dodu Bălan, Gheorghe Achiţei, Dinu Săraru, Eugen Barbu şi restul literaturii ce mă îngloba de acum şi pe mine. Au avut grijă alţii să mă ştampileze, ca şi pe alţi colegi, cu calificativul de „barbist". L-am purtat cu plăcere, dar nu cu ostentaţie, conştient de faptul că el reprezenta pe vremea aceea o posibilitate de a te distinge de alte persoane, respectabile şi ele, ce urmăreau şi ele o reordonare a valorilor literare, dar de pe poziţii cel puţin la fel de discutabile ca cele pe care se situa revista „Luceafărul". Am rămas însă cu impresia că redacţia în care intrasem era făcută din foarte buni pescuitori. Din marea agitată a literaturii anilor '60, unde creşteau perle pe lîngă malurile tradiţiei, culturii autentice, dar şi pe lîngă cele ale snobismului, frivolităţii, redactorii „Luceafărului" au extras multe din exemplarele pe care succesorii lui Alexandru Oprea le vor expune în vitrinele Muzeului literaturii. Dar să sperăm că va avea timpul să o facă el personal.



Mihai Negulescu, Ion Dodu Bălan, Gica Iuteş, Eugen Barbu, Dinu Săraru, Marin Sorescu, Niculae Stoian, Al. Oprea, Mihai Stoian, Vera Popescu, Marin Bucur, (rîndul de sus), Ion Gheorghe, M.N. Rusu fotografiaţi în anii '65 în biroul redactorului şef al revistei „Luceafărul"

ZILELE FACERII

Din jurnalul lui Mihu Dragomir



Ideea că apariția revistei Luceafărul **(15 iulie 1958) a decurs din încetarea activității unei alte reviste,** Tînărul scriitor, **reprezintă azi un fapt comun. Lucrurile par justificate și de amănuntul, deloc lipsit de importanță, că noua revistă era destinată încurajării tinerelor talente și lărgirii posibilităților lor de afirmare, ceea ce, într-o mare măsură, dar cu o altă viziune de ansamblu, făcuse și** Tînărul scriitor.

Totuși, gîndul unei reviste literare a tinerilor, editată de Uniunea scriitorilor, este mai vechi și pornea din considerentul că revista amintită mai sus nu era îndestulătoare manifestărilor literare ale tinerei generații. Dintr-un astfel de motiv, Mihu Dragomir, unul din „reprezentanții" Tînărului scriitor, **împreună cu Victor Tulbure și Haralamb Zincă au conturat, după îndelungi discuții, proiectul unei reviste care avea să poarte numele astrului strălucitor, căruia „Eminescu i-a înscris numele în fruntea celei mai măiestre expresii a limbii românești",** Luceafărul.

„Drumul" Luceafărului **n-a fost de loc unul netezit. Dovedesc acest lucru ciornele planurilor succesive ale unei atari apariții, un adevărat model, din perspectiva timpului de acum, de cristalizare a ideilor-manifest ale viitoarei reviste și mai cu seamă însemnările din „Jurnalul" lui Mihu Dragomir, care au valoarea unui seismograf fidel al tuturor avatarurilor viitoarei publicații, încheiate în cele din urmă cu bine. Numele revistei a fost ales într-un** tirziu, **pe măsură ce ideile directoare ale noii publicații prindeau contur. La început autorul** Planului **oscila între** Linia întîia, Cuvîntul liber, Secolul XX, Era noastră, **fiind atras de actualitatea arzătoare a momentului creator, implicat puternic în mișcarea socială a epocii. Odată cu denumirea** Miorița, **un alt posibil nume al revistei care-și serbează acum 25 de ani de la apariție, se face simțită dorința de integrare a actualității cu tradiția :** „De ce i-am spus Miorița ? Pentru a defini condiția noastră nestrămutată, singura noastră rațiune de cetățeni și oameni ai condeiului, în geniul incomparabil al poporului. Pentru a întemeia munca noastră pe tradiția profundă și veșnic vie...

Programul nostru este adunat în două cuvinte : tradiție și actualitate. Nu o tradiție privită ca un șir de reconsiderări... ci o tradiție care, născînd actualitatea, face parte integrantă din ea... Tradiție și actualitate : o literatură a clocotului creator, o literatură demnă de poporul care a dat pe Bălcescu și Eminescu, Creangă și Caragiale, Sadoveanu și Arghezi. Tradiție și actualitate : a încredința paginatorului un cîntec cules din munții Gorjului, o poezie a lui Arghezi și versurile unui debutant".



Programul astfel definit, este rafinat într-o viitoare formulă a revistei, cea care avea de-acum fixat numele, cu care, de altfel, s-a consacrat, punîndu-se accentul pe colaborarea cu tinerii creatori : „Tinerele talente vor avea un larg acces în pagi-


Luceafărul
75 DE ANI DE LA CREAREA SOCIETĂȚII SCRIITORILOR ROMÂNI

nile revistei. Dacă ținem seama că tinerii scriu mai ales versuri, revista va fi, în fond, o tribună pentru descoperirea și formarea tinerilor scriitori. Publicarea unui tînăr nu trebuie să însemne o concesie făcută debutului, ci o consacrare.. Faptul că în revistă vor publica și maeștri ai literaturii va impune o exigență mărită față de toate celelalte lucrări publicate".

Formatul era cel al Albinei, **prevăzut în 16 pagini care să cuprindă întreg fenomenul cultural, de la poezie și proză, la reportaj, antologii ale poeziei românești și universale, cronici (literatură, teatru, muzică, film, sport), anchete, polemici, însemnări, opinii. Mihu Dragomir prevăzuse și un premiu al revistei, care urma să se decerneze anual, astăzi desfășurat în mult rîvnitele premii ale revistei** Luceafărul. **Propunerile pentru comitetul de redacție așezau revista sub patronajul unor personalități marcante al literaturii române, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, încă în viață, Radu Boureanu, Maria Banuș, cărora li se adăuga Horia Lovinescu, Ov. S. Crohmălniceanu, Silvian Iosifescu, Victor Tulbure, V. Em. Galan, Haralamb Zincă, Mihu Dragomir. Redacția însă a suferit numeroase modificări, constituirea ei fiind unul din lucrurile care i-au întîrziat debutul.**

Odată proiectul definitivat, eforturile au fost îndreptate către apariția propriu-zisă a revistei. Acesta este însă unul din capitolele cele mai „delicate" privitoare la apariția Luceafărului, **cu atît mai mult cu cît, expunerea unora dintre faptele care se constituie în istorie literară pentru perioada de acum 25 de ani poate părea prematură.**

În februarie 1958, deși era în întregime definitivată, revista nu putea ieși pe piață datorită atmosferei create în jurul apariției sale. Oricît de subiective ar putea fi însemnările celui care concepuse planul de organizare al Luceafărului **ele nu pot exprima decît o situație paradoxală. Tergiversările repetate, accentuate de discuțiile lumii literare, unele dintre ele net defavorabile intențiilor de apariție, fac ca revista să fie combătută înainte de a exista:** „5 februarie. 1958: „Campania împotriva Luceafărului a atins punctul maxim deși revista încă nu a apărut. Panica de la „Gazeta literară" e în creștere (...) De fapt le este frică de o revistă patriotică și românească în sensul cel mai înalt al cuvîntului." **Dacă adăugăm acestei însemnări de jurnal cuvintele lui Mihu Dragomir din programul manifest al** Luceafărului, **cel din numărul 1,** („Literatura în care credem și pe care o vom promova este literatura acestui prezent, literatura partinică, literatura realismului socialist. Conducînd poporul pe drumul socialismului, Partidul conduce și destinele literaturii către înflorirea visată de toți marii noștri înaintași. Ascultînd glasul Partidului, noi ascultăm glasul poporului, glasul tradiției mari și fecunde, glasul viitorului. Vrem o poezie grea de idei și sentimente, trăite cu intensitate, pînă la cea mai neînsemnată silabă. Nuvela, schița, reportajul, rupte direct din frămîntările oamenilor. Critica vie și deschisă, obiectivă și profund științifică, menită a sluji cititorului. Actualitate și nu efemeride, luptă tovărășească de opinii și nu ecouri de culise") **deci, dacă le împletim sensurile, vom fi de acord cu o altă însemnare din jurnalul poetului :** „Se pot numi oare scriitori cei care se agită pentru a compromite o publicație înainte de a apare ?".

Apariția considerată iminentă a revistei („16 februarie. Revista este gata... Sînt convins că totul va merge bine"), **pentru data de 25 februarie, este amînată** („Zi tristă. Ar fi trebuit să apară primul număr al Luceafărului"). **În cercurile scriitoricești ea este totuși așteptată cu fervoare.**

Tot din jurnalul lui Mihu Dragomir consemnăm : „1 martie. Tăutu și Boureanu îmi dau telefon de la Sinaia să afle ce se aude cu revista. Acolo sînt discuții nesfîrșite pe această temă". **După alte multe tergiversări, care dau posibilitatea redacției să revizuiască sumarele, după** „nimic, insuportabilul nimic", **cum spune în însemnările sale Mihu Dragomir, care, considerîndu-se indezirabil, ceruse să fie scos din funcția de redactor șef,** Luceafărul **apare în sfîrșit la 15 iulie în urma intervenției hotărîte a lui Mihai Beniuc. Apariția sa rămîne puternic legată de efortul de creație și îndrumare al lui Mihu Dragomir, ea fiind înainte de apariție și în primii ani de activitate opera acestuia.**

Lucian Chișu

Istoria literaturii române cunoaşte puţine cenacluri literare cu dreptul la celebritate. Cel mai cunoscut este cel al Junimii, prezidat de Titu Maiorescu şi compania. A intrat în legendă cenaclul de fast decorativ şi butaforic al lui Alexandru Macedonski. Faimos a devenit prin evlavia participanţilor şi cenaclul lui E. Lovinescu. Istoria lor nu s-a scris decît într-o oarecare măsură. Cele mai multe contribuţii privesc cenaclul Junimii. În celelalte cazuri totul e de luat aproape de la zero. Dar au mai fost şi alte cenacluri, mai puţin cunoscute, dar nu lipsite de importanţă pentru literatura română. Un asemenea cenaclu a funcţionat la Revista nouă în jurul lui Hasdeu. Altul l-a avut drept prezident pe Ovid Densusianu şi ca foaie literară revista Viaţa nouă. Chiar despre redacţia Vieţii româneşti şi a colaboratorilor ei se poate spune că funcţiona ca un cenaclu. Un cenaclu a patronat şi Mihai Dragomirescu şi de el îşi aducea aminte Zaharia Stancu. Dar cam aici s-ar opri lista vechilor şi prestigioaselor cenacluri literare româneşti. Din neianul de cenacluri postbelice, înflorite în cadrul marii mişcări culturale de masă s-a distins însă în mod deosebit cenaclul revistei Luceafărul intitulat Cenaclul „Nicolae Labiş". Astăzi titulatura nu ne mai spune nimic. Dar dacă facem socoteala că Labiş murise doar cu cîţiva ani mai înainte, titulatura cenaclului este în



Neuitatele SERI DE LUNI

CENACLUL «NICOLAE LABIŞ»

sine un act de îndrăzneală. Aici au citit şi au fost lansaţi sau relansaţi scriitori de seamă ai literaturii române actuale şi fără contribuţia lui este greu de închipuit tabloul literaturii române actuale. Cenaclul N. Labiş a avut şi rostul de a lansa şi fixa o generaţie. N-a putut însă contribui şi la consolidarea ei. O parte din foştii membri, ajunşi scriitori consacraţi, unii clasici în viaţă au fost contestaţi înainte de vreme. Ceva din predestinarea lui Nicolae Labiş a trecut şi asupra unora dintre cei născuţi sub semnul Cenaclului „Labiş". Figura lui principală a fost Eugen Barbu. El a prezidat şedinţele, el a girat noile talente, el a vegheat asupra apariţiei lor în revistă ; A vorbit şi a scris despre ei ; A fost părăsit şi contestat ca orice descoperitor de talente, mai întîi de concurenţă apoi chiar de descoperirile lui. Pe sub arcadele acestui cenaclu a trecut o generaţie de poeţi, de prozatori, de critici. Cenaclul Labiş şi revista Luceafărul au dus la consacrarea lui Ion Gheorghe, Ioan Alexandru, Nicolae Velea, Nichita Stănescu, Gheorghe Pituţ, Ion Pop, Grigore Arbore, Grigore Hagiu, Fănuş Neagu, Ştefan Bănulescu, George Bălăiţă, Gheorghe Suciu, Adrian Păunescu, Ileana Mălăncioiu, Marius Robescu etc. Lista este foarte lungă. Cenaclul „Nicolae Labiş" de pe lîngă revista Luceafărul a anilor şaizeci a însemnat un moment de istorie literară. Pentru a-i marca importanţa tipărim cîteva amintiri de la acest cenaclu a cărui amintire mai răsună încă în urechile foştilor lui participanţi, ca marea în cavitatea scoicii.

Sala din Calea Victoriei



IOAN ALEXANDRU

Cu cincisprezece ani în urmă sosiserăm la porțile literaturii române, din cele trei provincii românești, ca la un semn, mai mulți dintre noi de la țară. Unii nu aveau nici un leu, decît desaga de versuri, nu aveam unde ne așterne capul și mare entuziasm la revistele literare nu prea arăta nimeni, pe atunci, pentru noi. Prima noapte a mea la București, mi-a fost albă, în bruma de cuib de mahala în care de-abia încăpea, precum în vestita bojdeucă, generosul și inepuizabilul în a fi deschis și gata să-i ajute pe toți : Adrian Păunescu. A doua zi l-am întîlnit pe Ion Gheorghe și pe Ion Lăncrănjan, pe Nichita și pe Sorescu, pe Bănulescu și pe Baltag și atîția încă dintre confrații noștri. Era în aer nevoia unei reviste generoase care să ne încapă și încurajeze, să ne ajute să existăm efectiv.

Eugen Barbu, acest mare scriitor român, de abia scăpat și el Groapa în brațe pe cîmpia literaturii, urcat în podul casei de pe Ana Ipătescu în fruntea Luceafărului, a fost acest om care ne-a deschis brațele paginilor albe, să le umplem cu durerile și bucuriile noastre.

Primul triumf în viață l-am avut în sala din Calea Victoriei unde se ținea animatul cenaclu de ținută academică „Nicolae Labiș", sală arhiplină de tineret frumos și înlăcrimat, care știa să stea ore în șir în picioare, în frunte cu și mai răbdătorul Eugen Barbu să ne asculte, și asta nu o seară-două, ci ani, pînă ce din aceste confruntări, încurajări și certitudini, s-au închegat cărți și personalități și s-a putut vorbi mai apoi de o nouă generație de scriitori români, tipăriți și discutați și traduși și premiați și contestați adesea, căci așa-i viața, să te cerce cu triumf și dezastre, și să-ți permită să te dovedești totuși om, îngăduindu-ți ceasuri de lucrare în tăcere pînă la anonimat.

Chiar cei ce erau afirmați cu o carte, două în literatură și nu luau parte direct la acest cenaclu știau că se simțeau stimulați de această revistă, de acest spirit fecund de afirmare a valorilor unei noi generații de scriitori, apărută în noile condiții istorice și sociale din fondul inepuizabil al țărănimii și muncitorimii acestui pămînt și popor.

Celui care a scris Groapa și Princepele, cărți cu greutate în cultura noastră, celui care a deschis paginile unei reviste noi, unei generații de scriitori români, apoi a readus în discuție valorile clasice ale literaturii noastre, de la cronicari, istorici la oameni politici, din partea unuia din beneficiarii direcți ai acestei rodnice și generoase dăruiri, prinos de recunoștință, după, iată, aproape un deceniu și jumătate.

„Luceafărul", 27 ianuarie 1979

O fericire care a durat



SÂNZIANA POP

Au fost seri fierbinţi şi halucinante pe care anotimpurile nu le-au putut niciodată opri. Nici ploaia, nici viforul, nici miresmele primăverii, nici încleştările nostalgice ale toamnei pe structura fragilă a sentimentelor: debutantul în poezie ori proză poftit să-şi probeze talentul în sala încărcată de aur şi de oglinzi a cenaclului „Labiş", nutrea o speranţă atît de nebună, încît străbătea capsulat, universul, strălucind ca un meteor. Dacă cineva ar fi avut ideea teribilă să execute o imagine colectivă, generaţia literară din anii 60—70 s-ar fi înfăţişat unei posterităţi uluite cu aură luminoasă şi clară deasupra capului. Chiar şi aşa, în momentele de destindere şi de sinceritate, toţi cei care au trecut prin botezul cenaclului „Labiş" se întîlnesc pe Iordanul amintirilor literare... iluminaţi. Separaţi, aparent, de siciieli şi vremelnicie, coboară prin tunelul timpului împreună, solidari şi-auriţi: Nichita Stănescu şi Adrian Păunescu, Marin Sorescu şi Cezar Baltag, Ion Gheorghe şi Grigore Hagiu, Constanţa Buzea, Ioan Alexandru, Grigore Arbore şi încă pe cîţi i-am uitat: mîndre cortegii, supuse ca în frescele de pe mînăstirile noastre, judecăţii de-apoi!

Aşadar, pe Calea Victoriei, în Casa Scriitorilor, lunea seara, o sală căptuşită cu oglinzi şi cu aur, şi cu o populaţie de cenaclu mai fierbinte ca publicul de corride şi la fel de-aţîţată de încolţirea în arenă a toreadorului. Fiindcă ieşirea-n cenaclu era o ieşire-n arenă, judecăţile de valoare fiind preschimbate în bile negre, albe sau roşii chiar de bravii poeţi ai anilor de atunci. Cenaclul avea autonomie şi forţă, nu se născuse să facă reclamă revistei „Luceafărul" ci „Luceafărul" din vremea aceea patrona, sub nobile auspicii profesionale tînăra generaţie de literaţi.

Cenaclul „Labiş" a fost o fericire care a durat. Pe vremea aceea lumea literelor era vie şi cărţile bune se sărbătoreau. Prozatorii erau aclamaţi înainte de tipărirea lor în revistă iar poeţii puteau trăi fără pîine şi apă ci numai din admiraţia care îi înconjura. Literatura se mai înrudea cu excepţia şi a fi scriitor era un blazon de nobleţe care nu se putea cumpăra. După trecerea prin cenaclu şi apariţia în „Luceafărul" cărţile se primeau extraordinar. Era un timp cînd autografele se dădeau sub becuri de reflectoare şi revistele literare îţi închinau pagini integral. Oare lucrurile acestea se pot uita? Entuziasmul, fervoarea, solemnitatea cu care era confirmat tînărul scriitor?



Lucrez de şaisprezece ani la revista „Luceafărul" şi singurul bilanţ pe care pot să-l fac este sentimental: satisfacţia uriaşă pogorîtă din descoperirea şi confirmarea talentului. Dar ceea ce am făcut pentru alţii nu este cu nimic mai presus decît ceea ce am dobîndit. În munca mea de redactor am încercat să aplic acelaşi regim de excepţie care mi s-a aplicat mie în urmă cu ani. Pe vremea aceea redactor şef la revista „Luceafărul" era Eugen Barbu şi de numele lui se leagă debutul în cenaclu şi presă a strălucitei generaţii de poeţi şi prozatori din deceniul 60. Eugen Barbu a avut şansa de a confirma o generaţie talentată. Dar şansa acelei generaţii de a fi fost confirmată de Eugen Barbu este la fel de mare. Numai poeţii şi prozatorii care au trecut prin luminile orbitoare ale cenaclului „Labiş" pot depune mărturie despre cît de covîrşitoare importanţă a avut în evoluţia lor literară cadrul în care au fost confirmaţi. Nobilele serbări literare în care „patronul" de atunci al „Luceafărului" detecta în bagajul nostru mărunt de poezie şi proză bastoane de viitori mareşali au fost de fapt admirabile pilde despre felul în care trebuie să fie primit, ocrotit şi ajutat să evolueze tînărul scriitor. Iar astăzi, cînd adeseori intrarea în poezie şi proză nu se face doar pe uşa din faţă ci şi pe poarta cea mare, din spate, deschisă, nu se ştie niciodată de ce şi de cine, tuturor nechemaţilor, ocrotirea talentului nu înseamnă şi un prim ajutor? Aşa că şansa mea a fost dublă: am debutat în cenaclul revistei „Luceafărul" şi apoi în revistă şi cînd am izbutit i-am ajutat şi pe alţii s-o facă, la rîndul lor. Tinereţea mea literară a avut norocul să înflorească în condiţii care mi-au întărit credinţa în mine şi încrederea-n alţii şi care au sporit nebuneşte dorinţa aprigă de-a ajunge un scriitor.

Dintre sute de catarge...

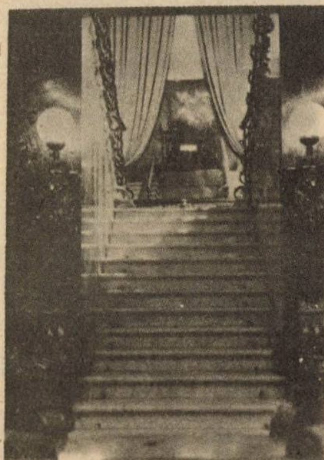


ION DODU BĂLAN

Colectivul redacțional al revistei Luceafărul din perioada Mihu Dragomir și apoi Eugen Barbu își făcuse sub imboldul celor doi scriitori un ideal din contactul permanent și nemijlocit cu publicul cititor, ideal concretizat în răsunătoare șezători literare, ținute pe tot cuprinsul țării, și în cultivarea cenaclurilor, ca formă de descoperire a talentelor și de dezbateri libere, profund democratice. Se lega, și în acest fel, firul cu frumoase și semnificative tradiții ale literaturii române care au cultivat statornic aceste două forme de activitate. Aveam în minte cenaclul Junimea, Viața nouă, Sburătorul și altele în jurul cărora s-au afirmat mari momente din evoluția literaturii noastre, precum și șezătorile de o atît de mare audiență organizate de străluciții noștri scriitori din perioada interbelică: Goga, Rebreanu, Sadoveanu, Ion Minulescu, Aron Cotruș.

Ideea de șezătoare literară și de cenaclu se înscria, în concepția noastră, într-o generoasă tradiție și țintea să îmbogățească, să împrospăteze peisajul cultural al țării. De aceea întreaga redacție își concentra forțele în această direcție, sprijinindu-se pe spiritul organizatoric al unor împătimiți, dăruiți cu toată ființa lor realizării de contacte cu publicul cititor, cu noile generații de scriitori pe care revista îi găzduia, apoi, la rubricile: Dintre sute de catarge și Steaua fără nume.

N-aș putea uita contribuția inimoșilor poeți Niculae Stoian și Mihai Negulescu, care cutreierau satele și orașele țării, școlile și facultățile, șantierele, fabricile și uzinele, ghidați de sutele de scrisori primite la Poșta redacției, cunoscîndu-le autorii la locul de muncă, stînd de vorbă cu ei, selectîndu-i pe cei mai valoroși pentru a citi în cenaclul revistei. Lucrările cenaclului se desfășurau în somptuoasa sală de ședințe a Uniunii Scriitorilor în casa de pe Calea Victoriei 115. La masa



prezidiului se instala cu o dezinvoltură timidă — folosesc antinomia copiind realitatea — prozatorul Eugen Barbu care voind să fie familiar și prietenos brusca de la început sala cu ceva neașteptat, pregătind-o pentru discuții polemice; lîngă el se așezau Alexandru Oprea — redactor șef adjunct al Luceafărului, subsemnatul, celălalt redactor șef adjunct, Dinu Săraru, — secretarul general de redacție, Gica Iuteș, uneori, Ion Gheorghe, Sânziana Pop, alți membri ai redacției; și alesul, mai mult sau mai puțin răsfățat al muzelor, din seara respectivă „Catargul" pornea pe apele încercării și ale timpului iar noi ne întrebam în gînd cu versurile lui Eminescu:

Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Cîte oare le vor sparge,
Vînturile, valurile?

Pe unele le-au frînt valurile și vînturile; multe, însă, au ajuns pe țărmurile literaturii, în grădina marilor făgăduinți ori pe culmile gloriei literare: Fănuș Neagu, Nichita Stănescu, Ion Lăncrănjan, Ion Gheorghe, Marin Sorescu, Adrian Păunescu, Mihai Negulescu, N. Stoian, Ana Blandiana, Grigore Arbore, Gheorghe Pituț, Florența Albu, Damian Ureche, Ileana Mălăncioiu, Ovidiu Genaru, Sânziana Pop, Dumitru M. Ion, Victoria Raicev, Mihai Giugariu, Alexandra Tîrziu și mulți, foarte mulți alții al căror nume nu-l pot prinde din goana condeiului.

Firește, pe lîngă literatură de bună calitate, autentică, inovatoare, se citeau și se spuneau în cenaclu nenumărate „perle" care nu se înghițeau ușor, față de care se luau răspicate atitudini critice în critica orală dar și în paginile revistei la rubrica Agenda cenaclului. Nu se va putea face o istorie literară a actualității pînă cînd cineva, un om răbdător și serios, nu un alergător după glorie culturală la 100 de metri, nu va stărui cu dragoste și grijă asupra cronicilor care reflec-

tau viața Cenaclului „Nicolae Labiș". Se va vedea cîte idei noi au apărut acolo, care pe urmă au fost preluate de diverși critici pe la alte reviste prin recenziile, cronicile și articolele lor, cu cită pasiune și răspundere simțul critic a mizat pe anumiți oameni talentați, cit respect pentru tineret și pentru ideile estetice științifice. Dezbaterile erau demne, furtunoase, de o frumoasă ținută intelectuală cel mai adesea. Un om s-a distins atunci în cenaclu cum se distinge astăzi în cîmpul întregii noastre literaturi. Ați ghicit, desigur. E vorba de poetul și marele animator cultural Adrian Păunescu. Duelurile lui verbale cu Eugen Barbu, cu toți de la prezidiu erau sclipitoare, deschideau o zare și o atmosferă nouă. Erau și bondari critici pe acolo, care bîzîiau zgomotos în jurul unor idei estetice idealiste, răsuflate, bondari care s-au metamorfozat în păsări călătoare și-au plecat să-și afirme în alte limbi, pe care le știau mai bine, talentul dovedit atît de steril. O, ce figuri găunoase, caraghioase, verbioase, care nu intimidau pe nici un om cu studii serioase, dar epatau uneori gustul mic-burghez și cultura precară, care le cintau în strună pentru a părea moderni. Aceștia dădeau, totuși, și ei diversitate și mai mare peisajului uman din sală, pledînd avocățește pe onirism, pe... nici ei nu mai știu ce.

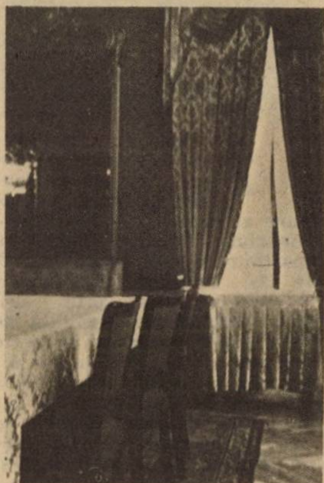
Cenaclul „Nicolae Labiș" al revistei Luceafărul a fost și o continuă luptă cu idei învechite, anacronice, cu tendințe aiurite, străine de esența spiritualității și a culturii românești. A fost o luptă frumoasă, nobilă, luminoasă, hotărîtă în care numai puritatea și frăgezimea tinereții se poate angaja. Într-o istorie literară serioasă a contemporaneității sînt obligatorii cîteva pagini despre asemenea cenaclu care era, în fond, o instituție, cu program și personalitate foarte distinctă, cu o atmosferă culturală și ideologică din care au ieșit foarte mulți buni scriitori de astăzi.

PE AICI AU TRECUT...



GHEORGHE SUCIU

Cînd se va face, într-o bună zi, istoria cenaclului Nicolae Labiș al revistei Luceafărul se va constata că el a fost un atelier de creație poate tot atît de prestigios ca și acela al Junimii ieșene ori acela al Sburătorului bucureștean. Afirmația poate părea, la prima vedere, hazardată, în orice caz prea orgolioasă dar ea are, totuși, acoperire. Sîntem însă prea aproape în timp de activitatea



acestui cenaclu pentru a vedea lucrurile despresurate de conjuncturi și subiectivități. Dar este suficient să pomenim că pe la acest cenaclu au trecut — fiind descoperiți sau impuși literaturii contemporane — poeți ca Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, Gheorghe Pituț, Ana Blandiana, Constanța Buzea, Marin Sorescu, Marius Robescu și mulți alții — să ne referim numai la poezie — ca afirmația de mai sus să capete consistență. De altfel, cu puține excepții, scriitorii afirmați după anul 1958 au avut într-un fel sau altul relații cu acest cenaclu și cu revista care-l patronează, chiar dacă ei au debutat în alte periodice din alte colțuri de țară. Ctitorită ca revistă a tinerilor, Luceafărul și-a creat prin cenaclu cadrul potrivit în care tinerii și-au făcut ucenicia.

Perioada de vîrf a cenaclului a fost, să nu se supere nimeni, aceea cînd acesta a fost condus de Eugen Barbu. Condus e un fel de a spune, pentru că Eugen Barbu, aidoma unui vechi președinte de parlament, lăsa să se afirme orice opinie cit de năstrușnică. Numai că în ultimul caz, acesta primea pe loc replica cea mai necruțătoare. Cine se încumeta să ia cuvîntul știa că trebuie să fie la obiect, să se exprime corect, să aibă intuiția valorilor, altminteri risca ironia și rîsul public. Era printre cenacliști unul veleitar notoriu, ca să zic așa, care nu scăpa nici o ședință fără să se „afirme". Și de fiecare dată cu aceeași comparație dintre artist și... croitor, vorbea de foarfece, de petice, de căptușeală. Cînd uneori ședințele păreau să intre în momente de acalmie, Barbu sesiza și îl invita pe respectivul să ia cuvîntul și atunci era hazul de pe lume...

Cît privește autorii care au citit în cenaclu, foarte rareori aceștia au fost sub un anume nivel onorabil, căci selecțiile prealabile făcute în secțiile revistei de către Teodor Balș, Nicolae Stoian, Gica Iuteș, George Tomozei, Marin Sorescu, Ion Gheorghe erau pretențioase și dure.

Au fost însă în acest cenaclu, unde „anecdota" prima ca și la Junimea, și ședințe grave impuse de calitatea superlativă a operelor citite. Așa,

bunăoară, atunci cînd a citit Ioan Alexandru (era în perioada lui Cum să vă spun), cînd într-o linişte desăvîrşită am observat pe o canapea un om în vîrstă cu o lulea stinsă în gură şi avînd ochii plini de lacrimi. — Cine-i am întrebat pe vecin în şoaptă — Marcel Breslaşu.

Îmi aduc aminte foarte clar cînd a citit Ion Gheorghe, în stilul lui neutru, fără muzicalitate şi oratorie, poemele Vine iarba sau Malul nedrept : a fost o adevărată sărbătoare. Să notăm însăi: climatul liric ca de altfel întregul climat literar din anii aceia nu era de loc asemeni celui de astăzi, ba aş spune că acesta de astăzi descinde direct din cel de-atunci şi îi datorează destul de mult.

Impresionante şedinţe au fost şi acelea cînd au citit Păunescu, Constanţa Buzea, Victoria Ana Tăuşan etc. O şedinţă memorabilă cel puţin pentru mine a fost aceea cînd a citit un tînăr, mi se pare încă student pe atunci, venit de la Cluj : Ion Pop. Dacă nu mă înşel versurile citite atunci au intrat în primul său volum, Propunere pentru o fîntînă.

În cenaclul Nicolae Labiş a existat, încă de la început, libertatea pentru afirmarea tuturor stilurilor şi modalităţilor artistice. E suficient să amintesc în acest sens că aici au scos prima dată capul în lume grupul oniriştilor...

Adevărată şcoală de creaţie, în cenaclul revistei Luceafărul s-au lămurit opere dintre cele mai de seamă ale literaturii contemporane. Colecţia revistei Luceafărul dovedeşte fără tăgadă această afirmaţie.

Anume am dat cîteva exemple numai din domeniul poeziei, dar asta nu înseamnă de loc că în acest cenaclu nu s-au afirmat şi importanţi prozatori şi critici literari. Am căutat să mă obiectivizez, dar în final trebuie să fac mărturisirea că am citit de mai multe ori în cenaclu, am publicat şi am fost premiat de revista Luceafărul.

O istorie a literaturii române contemporane nu poate să nu acorde locul care se cuvine pe merit acestui fructuos atelier de creaţie. Detractorii din afară şi cei care au „uitat" cît datorează cariera lor cenaclului Luceafărului trebuie să recunoască că el a fost şi este o Şcoală.

La faţa locului



NICULAE STOIAN



Înainte de a fi devenit laborator de lucru, rampă de lansare şi for de consacrare al revistei „Luceafărul", Cenaclul „Nicolae Labiş" a aparţinut organizaţiei U.T.C. de la Uniunea Scriitorilor, fondatoarea sa prin anii 1959—1960. Prima şedinţă de lucru mi-o amintesc în orice caz bine : s-a ţinut într-o dimineaţă de iarnă, poate chiar într-una de duminecă, în camera din dreapta intrării în Casa Scriitorilor. Primul scriitor tînăr care a citit a fost Fănuş Neagu, iar povestirea care n-a stîrnit spiritul critic de mai tîrziu a fost nu alta decît cea de debut editorial : „Ningea în Bărăgan" (Olelie). Cît a funcţionat sub această egidă, şedinţele sale n-au avut o periodicitate regulată, ele alternînd cu deplasările pe teren, în grup, al căror program se compunea din şezători literare şi documentări colective în vederea realizării unor pagini speciale în revistele literare. O asemenea pagină cu titlul „Iarna la ţară", dacă-mi amintesc bine, a apărut în „Luceafărul" fiind rezultatul unei deplasări în raionul Urziceni din regiunea Bucureşti de atunci. Tot din iniţiativa organizaţiei U.T.C. şi a cenaclului „Nicolae Labiş" un număr însemnat dintre scriitorii tineri au fost solicitaţi să sprijine pe perioada de 6 luni sau chiar un an ziarele de partid regionale, periodic ei fiind invitaţi în cenaclu să împărtăşească din experienţa lor. Printre cei ce s-au deplasat atunci în regiuni s-au numărat Nicolae Velea, Grigore Hagiu, Mihai Negulescu, Rusalin Mureşanu şi alţii.

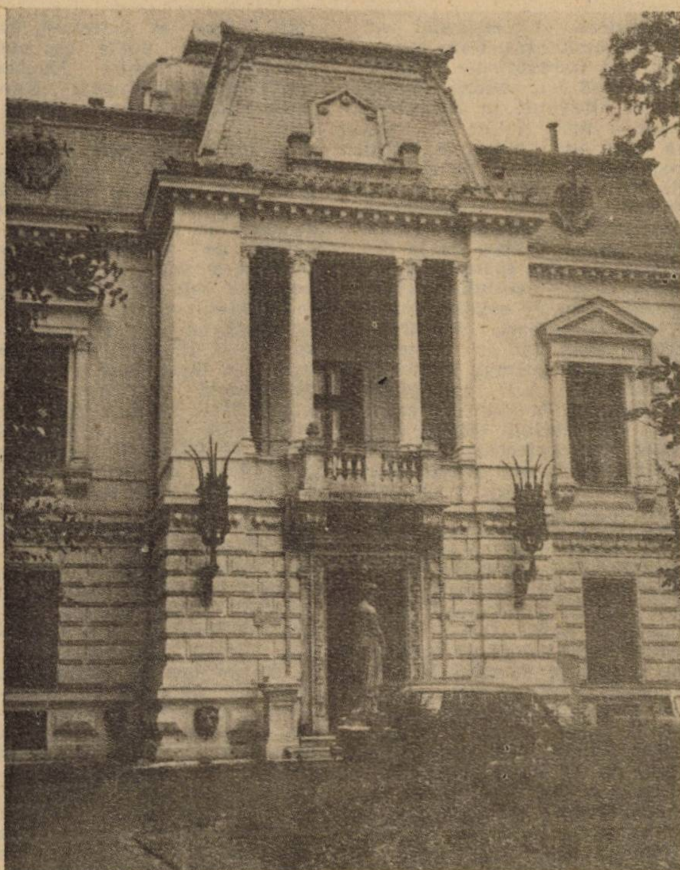
Practic cenaclul „Nicolae Labiş" în ipostaza glorioasă în care s-a impus în viaţa noastră literară, şi-a reînceput activitatea sub egida „Luceafărului" abia la 8 ianuarie 1963. La această primă şedinţă de lucru Eugen Barbu, redactorul şef al noii serii a revistei începute în primăvara anului 1962, saluta şi prezenţa lui Geo Bogza. Au citit George Bălăiţă proza „Un om şi lucrurile sale" şi Ion Gheorghe poemul „Fructele zeiţei". Discuţii foarte vii, printre animatorii lor numărîndu-se, ca de fiecare dată după aceea, tînărul poet Adrian Păunescu. O prezenţă generală de 80 de inşi în sală la şedinţa respectivă, care la peste numai două-trei şedinţe avea să se ridice la peste 150 de inşi, făcînd neîncăpătoare sala mare de festivităţi de al etajul I al Casei Scriitorilor.

Explicaţiile acestei afluenţe sînt mai multe, începînd cu faptul că „Luceafărul" acelor ani era o revistă vie, dinamică, de ţinută şi calitate superioară ; apoi cenaclul constituia o formă extrem de liberă, democratică, de exprimare a opiniei literare, şi participarea

la şedinţele lui necunoscînd nici o restricţie. Programul şedinţelor oferea de fiecare dată lecturi dintre cele mai fascinante, îndeosebi în domeniul poeziei (Să notăm într-o paranteză că în acel an de reînceput al activităţii, printre poeţii care au citit piese lirice de valoare, durabile, prezente apoi în volumele şi selecţiile lor, s-au numărat în continaure Adrian Păunescu, Nichita Stănescu, Grigore Hagiu, Constanţa Buzea, Ovidiu Genaru, Ion Pop, acesta din urmă citind chiar un ciclu cu care a debutat în „Luceafărul“ etc.) O lectură de succes la cenaclul „Labiş“ era în epocă egală cu o consacrare, şi aceasta pentru că dezbaterii îi erau supuse scrieri în general reuşite, de muncă, de o mare prospeţime a ideilor, metafoelor, sensibilităţii, cu toate că nici un autor nu s-a ales numai cu un succes de aplauze, fără o discuţie amplă, care mergea pînă la despicarea firului în patru.

Trebuie să-i recunoaştem lui Eugen Barbu calitatea de a fi fost un excelent animator, secondat practic de întreaga redacţie şi îndeosebi de I. D. Bălan, Violeta Zamfirescu, Al. Oprea, Dragoş Vrînceanu, Gica Iuteş (de altfel redacţia era obligată să fie prezentă în întregime la aceste şedinţe). Fiindcă a venit vorba de excelentul poet, critic şi om de cultură Dragoş Vrînceanu, ar merita amintite contribuţiile substanţiale ale sale în aprofundarea exegezelor poetice, două dintre criteriile sale fiind lipsa de „centrare“ a poeziilor („Nu e bine centrată, dom'Stoian) şi „de crupă“ („N-are crupă“, adică substanţă, expresie lirică viguroasă).

Dacă meritele cenaclului „Nicolae Labiş“ aşadar, recunoscute sau nu în mod unanim, sînt pe deplin evaluabile în privinţa pleiadei de scriitori, îndeosebi poeţi, la afirmarea cărora a contribuit, puţină lume are în vedere ceea ce s-a realizat în formarea gustului literar al epocii, în receptarea şi înţelegerea aprofundată a literaturii promovate în această perioadă de aur a culturii noastre.



Dar unde-s serile de-atunci?

GRIGORE HAGIU



Neuitatele seri de luni! Minunatele seri de luni! Serile de luni ale tinereţelor noastre! Ei da, unii mai tineri, alţii mai în vîrstă, dar tot despre tinereţe este vorba. Adică de entuziasm. Cenaclul „Labiş“, astfel cum mi s-a închipuit mie, asta era. În primul rînd. Şi nu numai atît. Prin ţinuta lui, la vremea cînd mi-a devenit familiar, de autentic diriguitor de energii creatoare, de lansator de talente.

Înfiinţat, după cîte ştiu, sub egida U.T.M.-ului (Nicolae Stoian are un cuvînt greu de spus aici), trecut sub

oblăduirea Luceafărului (ori în concomitenţă), l-am cunoscut mai îndeaproape în perioada cînd l-a condus Eugen Barbu. Revenit în Bucureşti, după o lipsă de un an, timp în care am lucrat la ziarul regional de partid Drum Nou, din Braşov, prin anii şaizeci şi ceva (am fost şi angajat la Luceafărul) cenaclul era în plin clocot. Plecam de la redacţia din Ana Ipătescu şi găseam o sală arhiplină, gălăgioasă, greu de condus. Eugen Barbu şi, uneori, Ion Dodu Bălan, erau aşii în materie. Primul prin calmul, surîsul şi îngăduinţa lui intangibile (vorbea atît de simplu şi exact încît lua piuitul), celălalt prin tonul său profesoral, sfătuitor (adică, băieţi, mai puneţi mîna pe carte, mai aveţi ce învăţa). Îmi făcea plăcere să-i ascult chiar dacă ştiam ce vor spune.

Să lăsăm însă cronologiile şi să rememorăm cîteva întîmplări care stau mărturie despre ceea ce a însemnat acest Cenaclu. Iată, într-o bună seară, fosta colegă de facultate, frumoasa sportivă blondă, Sînziana Pop, ne dovedeşte o acută sensibilitate de prozatoare. Porţile gloriei sînt deschise oricui. Aici talentul se simte la el acasă. Cîteva cuvinte doar, în final, rostite de Eugen Barbu şi, indubitabil, la numele Sînzianei Pop, se adaugă acela de : scriitoare. Deodată, altcîndva, aud o voce de mare poet şi recitator : Leonid Dimov. Îi cunoşteam, oarecum, cît publicase, poeziile şi mă întrebam cum dumnezeu ştie să şi le citească atît de frumos penetrant. Intră şi asta în atribuţiile poetului ? Probabil ! Ei, mi-am spus, iată şi o poezie nealămită care poate bubui de la o înaltă tribună. Cea a valorii. Şi surpriza continuă. Dintr-una din bănci, se ridică şi vorbeşte, cu modestia instrucţiei desăvîrşite, profesorul Edgar Papu, marele profesor, omul de la care nu mi-am permis să lipsesc niciodată de la curs, cît am fost şi eu student, păstrîndu-mi notiţele respective pînă azi. Ce afirmare, şi confirmare, şi în ce cadru, Leonid Dimov. În sfîrşit, într-una din seri, cînd s-au citit poezii închinate lui Labiş (eram şi eu printre aceşti poeţi) se înscrie la cuvînt şi Geo Bogza. Mai marele coleg al celorlalţi, cel care a scris poate cel mai emoţionant despre Nicolae Labiş, produce stupoare. Vorbeşte despre zborurile echipajelor umane în cosmos. Şi încă mult. Metafora însă nu întîrzie să cadă şi să înfioare prin brutalitatea ei expresivă. Dacă, spunea vorbitorul, alte popoare au trimis în cosmos astfel de vehicole, noi am populat şi vom continua să populăm cele mai înstelate şi îndepărtate ceruri, cu suflete de poeţi, cu mari şi luminoase suflete de poeţi. În liniştea care s-a lăsat după această neaşteptată concluzie, fiecare a întrezărit, măcar o pană din aripa unui destin deopotrivă măreţ şi tragic. Da, simţeam şi gîndeam în cuvinte mari, şi, cine ştie, poate nu greşeam.

Atunci, în acele seri de luni, învăţam să ascultăm, să vorbim. Dar şi să scriem. Şi, mereu, cîte-o bombă : citeşte Adrian Păunescu, Ioan Alexandru, Marin Sorescu, Romulus Vulpescu, Ion Gheorghe, Nichita Stănescu. Şi cum să nu fii intrigat şi implicat, cînd, sub ochii tăi, din traducătorul eminent şi singuratecul critic, pe atunci, printre poeţi, afli ce vor şi vor fi să devină, un Vulpescu, un Sorescu. Şi cum să nu devii mai sigur de tine însuţi, cînd un poet din Ardeal, junele Ioan Alexandru, irumpe în harta lirică a ţării ca un nod puternic de linii ferate. Şi cum să nu-ţi apleci urechea şi inima la restructurările de limbă şi de sentiment şi de gînd românesc, ascultîndu-i pe Ion Gheorghe şi Nichita Stănescu. De pe oceanele lumii veneau semnalele codificate în vers ale lui Ion Gheorghe (oceanele lumii la propriu). Văzduhul se cutremura de strigătul de izbîndă al lui Adrian Păunescu, descoperitorul modului de „a fi într-o pasăre" (cel mai vehement vorbitor pe tărîmul verm al poeziei). Într-o poezie, „Achile", Nichita cel iute de vers şi metaforă, jalona o poetică inedită (mituri verbale din cîmpia munteană după care şi-au mai cioplit şi alţii glasul).

Amintiri sentimentale ! Ce să facem ? Duminica adevărată era Luni. Şi-anume seara, în sala care văzuse şi auzise multe despre scriitori.

Dar unde-s serile de-atunci?

POEME

Doina

(URI MEMENTO)

! opt milioane patru su' de mii
de lighioane-n foc şi-n apă lină
s-au încarnat ca mie tu să-mi vii
făptură-a celor vii în veci Regină,
Rege-al făpturilor, Stăpîn deplin
pe Cuget şi pe Vorbă şi pe Faptă,
azi trupul meu ca pe un vas te ţin
plin de venin, cu mîna mea cea dreaptă

închinătoarea, scriitoarea sa —
ca o Mireasă plină e de lacră —
de lacrimi că doar nu din vina sa
sufăr cît nici nu spun, Fiinţă Sacră,
sufăr atît că nu mai am deloc
iubire pentru tine carnea-ni tandră,
făcut din suferinţă-s cum din foc
începătoarea Lumii salamandră !

! ard de durerea bietului meu trup,
faceţi-mi trupul, viermilor, ţărînă,
trei mii de ani de-acum de el mă rup,
fără-de-sufletu-mi o să rămînă,
l-or învîrti vîrtelniţe de foc,
muncit şi chinuit mereu nestareţ,
pînă l-o strînge iară la un loc
sufletul meu pios nepizmătareţ,
eu către tine trup al meu mă-ntorc

DE CEZAR IVĂNESCU

în Kali-Iuga, în Eonii care-ți
vîntură în vîrtelnițe și-ți storc
miezul dezastrului mereu
nestareț,
mă-ntorc și nu știu dacă
să te iert,
sau să te sparg să nu mai ții
în tine
secretul jertfei și-acel plin
deșert
al Gîndului-Sămînță-a
Lumii-n tine !

! ajută-mă, tu, Dumnezeul
meu,
să mă mai pot iubi acum
pe mine
în ceasul cărnii bolnave mereu
de trupul meu voind să
mă-nstrăine,
Doamne,-acest trup de rîsul
rîsului,
e cea mai sfîntă și mai
sfîntă cupă,
mai sfîntă decît Raza Soarelui
care-a ta mînă o s-o întrerupă,
e sfînt și sfînt și sfînt e,
Doamne, cel
de Tine plin cum Tu ești
plin de tine,
împacă-mă și-mpacă-mă cu el
cu trupul meu voind să
mă-nstrăine,
lotus c-o mie de petale vii
iluminat petală cu petală
ca o Mireasă Albă-n pirostrii,
Clară Lumină Tu Primordială,
resoarbe-mă în muzica dintîi
sufletul Lumii iară să mă țină,
și-n tine cît de mult, de
poți, să-amîi
Marele Bang, Ființă de
Lumină !

Piața Amzei

! unii
scutură alunii

alții unii
stau cu funii



poate se mai mută unii ;

unii, — alții ! alții, — unii !
se comportă ca nebunii :
unii-i zugrumă pe alții,
alții-i zugrumă pe unii !

Doina

! sărăcană și orfană
și hrănită doar cu mană
și cu sufletelul fript
de robia din Egipt :

cîntu-ți blîndu-ți sărăcan,
de-ai ajunge-n Canaan

și din Canaan la Cana
cu vin sfînt să-ți umpli cana !

Big Bang

! o, Doamne-Dumnezeule
care-nmulțit-ai lumile
numai tunînd, numai
tunîndu-ți vocea,
știu, fără de speranță e
să-mi mai înalț pin' la tine,
să-mi mai înalț pînă la tine
vocea !

! poate că însuți ai surzit
din somnul tău adînc trezit
numai tunînd, numai
tunîndu-ți vocea,
o, Doamne, îndumnezeit
de-acuma lumile-ai pornit
numai tunînd, numai
tunîndu-ți vocea !

! așa-mi era, așa-mi era,
așa-mi era și vocea mea,
numai tunînd, numai
tunîndu-mi vocea,
înlănțuite lumi la rînd
se învîrteau Moartea visînd
numai tunînd, numai
tunîndu-mi vocea !

! dormeam ca aclyonii stînd
într-un mormînt de ape cînd
numai tunînd, numai
tunîndu-mi vocea
din Somnul m-am trezit căzînd
într-un abis al groazei, cînd
să-mi mai înalț pînă la tine
vocea ?

! așa-mi era, așa-mi era,
așa-mi era și vocea mea,
numai tunînd, numai
tunîndu-mi vocea,
cu mult mai mult strălucitor
decît un milion de sori
numai tunînd, numai
tunîndu-mi vocea !

! veniră inși de-un neam
obscur,
parcă abia ieșiți din cur
care-au luat și-mi măsurară
vocea,
și-a trebuit să țip, să-njur,
să-ndrug în graiul lor impur
să-mi folosesc precum o vită
vocea !

! veniră alții și mai și
crescuți aiurea, pe pustii,
cărora iar nu le plăcură
vocea-mi
punîndu-mi degetul în piept,
m-au sfătuit să mă îndrept,
să nu-mi mai nalț tot către
ceruri vocea !

! o, Doamne-Dumnezeule
care-nmulțit-ai lumile
numai tunînd, numai
tunîndu-ți vocea,
știu, fără de speranță e
să-mi mai înalț pin'la tine
să-mi mai înalț pînă la tine
vocea !

Cu Galsan Tschinag în Mongolia

Ne-am cunoscut în ianuarie la Ulan Bator. În timpul translației simultane i-am remarcat vocea moale cu timbrul cald și germana impecabilă, improvizațiile prompte și comentariile spirituale cînd translatorul mongol era pe punctul să se împotmolească. Abia mai tîrziu i-am putut strînge mîna și pe nesimțite s-a înfiripat prietenia între noi. Am discutat despre literatură și artă, despre istoria țărilor noastre, despre scriitorul ca seismograf al timpului său. Galsan se arătase a fi un partener de discuție sensibil și puțin îndărătnic, ceea ce m-a impresionat foarte mult. Apoi surpriza cea mare : prietenul meu își scrie povestirile în limba germană. Galsan nici nu e mongol, ci tuvin, reprezentantul unei minorități din platourile Altaiului, care nu posedă scriere proprie. Părinții lui au fost crescători de vite, iar „Povestirea tuvină și alte narațiuni" (titlul cărții sale apărută în 1981 la editura „Volk und Welt" din Berlin) grăiește despre experiența milenară și tradițiile acestor crescători nomazi, despre legăturile lor strînse cu natura, de care sînt dependenți în totalitate, dar pe care o iubesc totuși precum se și tem de ea. Proza autorului, născut în 1943, exercită o vrajă poetică, înfățișînd în același timp faptele și mentalitatea unei generații, care și-a croit drumul spre studiu în urma marilor prefaceri sociale. Galsan Tschinag, el însuși după absolvirea școlii medii, începuse să studieze în capitala mongolă limba și literatura țării. În 1962 pleacă la Leipzig, unde își încheie în 1968 studiul de germanistică la Universitatea „Karl Marx". În timpul șederii sale în metropola tîrgurilor începuse să scrie texte în limba germană. Acum, cînd e tată a patru copii, lucrează ca ziarist și traducător. Despre neobositul povestitor și traducător din literatura germană (Till Eulenspiegel, Tucholsky, H. Mann ș.a.) scrie cunoscutul prozator Erwin Strittmatter în postfața povestirilor tuvine printre altele : „Balzac îți apropie Parisul și îți arată epoca sa ; Aitmatov îți arată adevărata Kirgizia ; Gamsatov prezintă Deghestanul și Paustowski explorează ținutul Moscovei și demonstrează cum se poate filtra poezia din cotidian. În Glasan Tschinag se întruchipează munții Altai, ținutul Tuva și țara Mongolia... Am ales două texte scurte semnate de acest mongol care scrie în limba germană, cu intenția de-a transpune în realitate ceea ce mi-a scris drept dedicație pe coperta cărții sale : „Pentru un pod între Altai și Banat" !

Nikolaus Berwanger

GALSAN TSCHINAG

Pădurea primăverii

Iarna vine, iarna bîntuie, iarna trece.

Trece pe lîngă crengile golașe, coboară spre malurile amorțite, trece în aburii albaștri.

Primăvara începe. Pădurea se trezește, tresaltă și triumfează.

Dar toporul nu doarme, stă la pîndă. Mai există rădăcini putrede, care trebuie îndepărtate, ca pădurea să fie sănătoasă.

Bate clopotul vieții, bate clopotul morții. Toporul guvernează, trunchiuri putrede și crengi uscate trosnesc prăbușindu-se și liniștea ce urmează e cîteodată o întrebare mare.

Printre crengile uscate se află o creangă verde, căreia n-a fost dat, să-și aleagă locul, care în chinuri mari a ajuns să fie ceea ce este, și care ar fi devenit și mai mult, dacă toporul n-ar fi doborît-o împreună cu celelalte.

Tovarășe, care te scarpini la bărbie văzînd originea mea !

Ce vină am eu, că străbunul meu a fost bogat ? Chiar dacă ar fi fost Hannibal și Cinghis-Han și Napoleon în aceeași persoană, chiar dacă ar fi asasinat popoare și ar fi dat foc continentelor ca să obțină nemurirea — eu ce vină port ?

Sau din comoditate ar fi trebuit să-ți îndrug verzi și uscate, să-ți fi spus, că mă trag din oameni săraci, săraci lipiți pămîntului ?

Eu sînt eu și n-am nimic comun cu un culac, care a dominat acum cinci secole și s-a dus.

Ori din chemare, ori din întîmplare — sînt copilul timpului meu și vreau să-i fiu un brav soldat.

Mesteacănul

Am fost foarte tineri, toți trei, cînd am fost împreună ultima oară, mesteacănul, ea și cu mine.

Atunci înfloream tustrei, mesteacănul, ea și cu mine. Era primăvară. Mîngîiam la despărțire vîrful său gingaș și ne-am crezut majori deja la vederea drumului înspre depărtări, ea și cu mine.

La cotitura drumului ne-am întors încă o dată și i-am făcut semn cu mîna : „Rămîi cu bine, mesteacăn. În trei ne vom întoarce pe acest drum la tine".

De atunci au trecut atîția ani, încît trebuie să socot bine, ca să spun cifra exactă.

Nu ne-am ținut promisiunea. Și totuși... eu am revenit. Poate va reveni și ea, cîndva. Poate în trei.

Am fost foarte tineri toți trei, cînd am fost împreună ultima oară, mesteacănul, ea și cu mine.

În românește de
Nikolaus Berwanger

UTOPIA DANEZĂ V

Omul şi pămîntul



PAUL ANGHEL

N-am ştiut pînă mai dăunăzi cine e Marius Gormsen. Dar m-am bucurat cînd am descoperit că un străin dintr-o ţară nordică, Danemarca, a pus atita suflet, atita încăpăţinare şi competenţă, în încercarea — fie şi teoretică — de a scoate din punctul mort agricultura ţărănească din România, într-o vreme cînd ţăranilor noştri li se declara doar o iubire platonică de sorginte electorală. Numele lui Marius Gormsen mi-a devenit familiar prin frecventarea unor reviste internaţionale de sociologie şi economie agrară dintre cele două războaie, cum şi prin cele citeva lucrări special consacrate problemelor agriculturii ţărăneşti de la noi, dintre care mai ales una, la care ne vom referi pe larg — „Problemele structurale ale agriculturii în România", m-a umplut de mirare.

De fapt Marius Gormsen fusese invitat în ţară, ca expert în probleme de cooperaţie, pentru un şir de consultaţii. El a şi publicat în 1940 o lucrare cu titlul „Problemele cooperaţiei române", cu destul ecou în cercurile de specialişti de la noi. Dar examinînd problema cooperaţiei, Gormsen a ajuns unde trebuie, la cancerul care mînca mica proprietate ţărănească, punînd încheierea că fără extirparea acestui rău fatal nu-i cu putinţă nici un progres, inclusiv în cooperaţie : Cooperaţia, spune el, nu este posibilă într-o ţară şi pentru o ţărănime săracă şi neputincioasă, ca în România. Danezul n-a vrut să pună carul înaintea boilor, cum se făcea uneori la noi, într-un timp cînd se importau forme de dragul formelor şi cînd se trăgea clopotul, fără clopot. Verdictul lui a fost clar, chiar din această lucrare : vreţi să organizaţi o cooperaţie puternică, la fel ca în ţările din care aţi luat modelul, inclusiv Danemarca ? Reorganizaţi mai întii agricultura !

Marius Gormsen a purces la un studiu temeinic al realităţilor ţărăneşti de la noi — legislaţie agrară, statistică, stări de fapt, apoi, pe această bază, a trecut la o critică acerbă a rînduielilor agricole din România contemporană lui. Nu i-a păsat nici de guverne, nici de marii proprietari, cum, să zicem, nu ne pasă nouă azi, cînd vorbim despre aceleaşi realităţi, acum expirate. Marius Gormsen folosea în studiile lui un limbaj special, sec, serios, minim, în nici un fel exploziv, danezul detesta vorba pentru vorbă şi era surd la demagogia politică din jur. El era un expert, iar pentru un expert, realitatea — întotdeauna măsurabilă — se confundă cu cifra. Cifrele demonstrau, prin calcule anterioare, că agricultura noastră ţărănească e la faliment, Gormsen consemna aceste cifre şi apoi trimitea firesc la concluzii. Studiile lui de economie agrară sînt impecabile ca rigoare şi consistenţă logică. Ca să nu sperie lumea de sus la ideea că va fi trebuitoare — foarte curînd ! — o nouă reformă agrară, el a recurs la un eufemism : **transferul pămîntului de la marii proprietari la ţărani.** Nu reformă sau, Doamne fereşte, revoluţie !, ci **transfer**. Numai că transferul, de data aceasta, implica o revoluţie.

Transferul ar fi urmat să se facă în rate, pe măsura necesităţilor. Coada cîinelui se tăia deci bucăţică cu bucăţică, de cîte ori era nevoie, ca durerile marii proprietăţi să fie mai mici. Dar cum coada era deja foarte scurtă, circa 3 la sută din suprafaţa agricolă ! — Gormsen şi-a dat seama că surplusul de braţe pe care-l oferea satul românesc (circa 120 000 braţe pe an) nu putea fi integral absorbit printr-o nouă împroprietărire. Şi atunci danezul a meditat la un şir de măsuri, menite să rezolve problema :

— accelerarea industrializării (cu un accent special pe dezvoltarea industriilor care să valorifice materiile prime livrate de agricultură ştiut fiind că România continua să exporte, ca şi în secolele precedente, mai ales materii prime) ;

— dezvoltarea unei agriculturi complexe, care să consume permanent surplusul de braţe şi să ofere produse variate, de mare valoare ;

restrîngerea la strictul necesar a monoculturii cerealiere, care secătuieşte pămîntul ;

— angajarea unor vaste lucrări de amenajare a pămîntului — desecări, nivelări, recuperări de terenuri pustii (danezului i se părea că risipa de pămînt în România atinge proporţii canadiene) ; dezvoltarea unei reţele de drumuri moderne, care să înlesnească circulaţia rapidă — oameni, utilaje, mărfuri — în sectorul rural şi rural-urban ;

— în sfîrşit, problema problemelor : reorganizarea micii proprietăţi.

În acest punct — de fapt primul în ordinea urgenţei ! — Gormsen devenea radical. Dacă marii proprietăţi, cîtă mai rămăsese, urma să i se taie coada în rate, bucăţică cu bucăţică, micii proprietăţi urma să i se taie dintr-o dată, la veriga cea mai sensibilă : moştenirea pămîntului. În nici un caz, avertiza Gormsen, nu se mai poate admite divizarea egalitară a pămîntului, după numărul de moştenitori, care conducea la pulverizarea proprietăţii, ci trebuia să se instituie, prin lege, prezervarea cesteia în seama unui singur moştenitor, primul sau ultimul născut. Cum adică, protesta mentalitatea tradiţională, dar ceilalţi pui se aruncă din cuib ? Da, răspundea danezul, se aruncă. Dreptul egal al tuturor născuţilor dintr-o familie, la aceeaşi proprietate, deşi autorizat printr-o tradiţie, e un viciu sentimental şi n-are ce căuta în economie. Dreptul egal la moştenire nu face decît să sporească numărul de dezmoşteniţi, instituind pentru toţi egalitatea mizeriei. Principiul vechi al divizibilităţii face să se piardă cel mai important bun : pămîntul. În plus se pauperizează şi se proletarizează accelerat clasa ţăranilor, majoritară în România. Dar surplusul de braţe, în creşterea anuală (România fiind pe unul din primele locuri din Europa la natalitate) ? Soluţia, răspunde danezul, o oferă aplicarea punctelor indicate mai sus, începînd cu industrializarea şi isprăvind cu reorganizarea economiei ţărăneşti. Soluţia emigrării, mai spune Gormsen, se exclude în cazul românilor, care refuză, după propriile sale constatări, să-şi părăsească ţara, în căutare de muncă la străini. Iată textul lui : „Privitor la posibilitatea de emigrare a unei părţi din surplusul de populaţie ţărănească din România, trebuie să amintim că chiar în cazul cînd emigrarea s-ar putea face fără dificultăţi din partea ţărilor de imigraţiune, ea nu s-ar putea realiza, pentru simplu motiv că **ţăranii români nu doresc să emigreze...**" (subl. ns.) În consecinţă, accelerarea industrializării se impune cu urgenţă Gormsen scrie : „Continuarea dezvoltării rapide a industriei româneşti reprezintă astfel singurul mijloc, dintre cele patru teoretice arătate mai sus, care poate avea în practică o eficacitate esenţială şi grabnică faţă de problema suprapopulaţiei rurale a României".

Dar problema organizării economiei ţărăneşti ? Aceasta, în viziunea lui Gormsen, nu se oprea la simpla instituire, într-adevăr simplă !, a moştenitorului unic, ci ţintea cu mult mai sus şi mai departe. Prima măsură, după prezervarea proprietăţii ţărăneşti prin indivizibilitate, cu instituirea moştenitorului unic, este după Gormsen **comasarea.** Indispus de spectacolul zecilor de parcele în care era divizată la noi, după cum se ştie, o proprietate, danezul recomandă reconstituirea suprafeţei agricole într-un singur trunchi. Deci nu zeci de parcele, situate la mari distanţe, între care ţăranul e silit să alerge, extenuîndu-se pe sine şi animalele de muncă, ci un singur trunchi, bine organizat, nu mai mic de cinci hectare, avînd gospodăria ţărănească în centru. Nu satul ca centru, ci pămîntul ca centru, dispus în jurul unui punct iradiant : familia = ferma.

Dar şi aici, în acest punct, se opunea însăşi o tradiţie : tradiţia comunităţii noastre săteşti. La prima vedere, danezul aducea de acasă, din nord, imaginea lumii lui rurale, opunînd-o brutal tradiţiei satului românesc, sat care parcusese un alt drum. Dar de ce ? întreabă Gormsen. Din nou, gîndiţi fals şi sentimental, fiindcă satul nu-i altceva decît o comunitate economică, un instrument al relaţiilor economice, care creşte, descreşte sau se dezvoltă, în funcţie de cursul acestor relaţii. Iată, spre exemplu, în România, marea proprietate a distrus satul tradiţional, satul risipit sau răsfirat, despre care vorbesc etnologii, înlocuindu-l cu satul de tip adunat, cu marile concentrări săteşti, care sînt nimic altceva decît nişte centre de muncă legate de moşie. Satul acesta nu e altceva decît o creaţie a marii proprietăţi, de care trebuie firesc să se dezlege, după împroprietărire.

L-am verificat pe danez şi am constatat, în urma unui amplu rond istoric, că are dreptate. Actele de cancelarie domnească, la fel ca toponimia rurală îl confirmă pe Gormsen. În „Dicţionaru topograficu şi statisticu alu României — cuprindeau descrierea a 20 000 nume proprii teritoriale — precedate de geografia şi statistica terrei", editat la Bucureşti în 1872, sînt recenzate cîteva sute de aşezări ţărăneşti, sate şi cătune, care, între timp, au dispărut. Au dispărut, foarte multe dintre ele chiar în spaţiul dintre anii 1872—1921, ca să nu ne mai referim la epoca veche. Dar opinia lui Marius Gormsen e confirmată şi de un alt cercetător, Valeriu Bulgaru, care în studiul său despre „Divizibilitatea proprietăţii ţărăneşti", la care ne-am mai referit, scrie : „Procesul de formare al latifundiilor, îndeosebi în veacul al XVIII-lea, şi apoi aservirea muncii ţărăneşti în folosul moşiilor tot mai întinse, a dus la dispariţia unui foarte mare număr de sate şi la adunarea clăcaşilor în sate mari, aşezate în centrul de exploatare a moşiei boiereşti ca nişte tabere pentru concentrarea miinii de lucru şi a animalelor de muncă". Şi mai departe, întărind punctul de vedere al danezului : „Atunci cînd la 1864 a început procesul invers, de micşorare a latifundiilor, prin împărţirea majorităţii pămîntului în mici exploatări individuale, proces desăvîrşit prin legea agrară din 1921, populaţia noastră rurală nu a reluat şi ea drumul către risipire, pe care de astă dată îl refăcea numai pămîntul singur. Ţăranii împroprietăriţi au rămas şi mai departe în satele lor mari, unde, prin excedentul bogat al natalităţii, populaţia a continuat să crească".

Ce voia în fond Marius Gormsen, în această problemă ? Voia ca oamenii să urmeze pămîntul, să refacă drumul uitat, aşezîndu-se în chiar centrul naturii, care, de data aceasta, le aparţinea. Proiectul lui de comasare a parcelelor în trunchiuri unice şi de „evacuarea sa-



Nicolae Grigorescu „Car cu boi" (schiță)

telor", m-a uluit prin anvergură și prin consecințe. Gormsen consacră un capitol întreg din lucrarea lui acestei probleme, considerată esențială, sub chiar acest titlu, dinamitard : „Evacuarea satelor". Ce-ar fi rezultat, din „evacuarea" și dispersarea satelor la scara întregii țări ? Un fel de sat elvețian sau danez : ferme rare, bine echipate tehnic, așezate pe pajiști imense, pajiști populate de turme de vaci și de oi. Considerentele lui Gormsen nu sînt însă poetice, ci economice : scurtarea distanțelor dintre casă și cîmp, supravegherea cîmpului din chiar centrul său, adunarea animalelor în jurul casei și îngrijirea lor ușoară, gunoirea comodă a cîmpului, strîngerea comodă a recoltei și depozitarea ei fără cheltuieli etc.

La ideea că țăranii români n-ar accepta un asemenea plan, Gormsen răspunde : începeți prin a comasa pămînturile și țăranii se vor muta singuri. Faceți repede „evacuarea" satelor, pe noile cîmpuri comasate, acum cînd operația e ușoară, puțin costisitoare, cît inventarul casei țărănești e nimic altceva decît un inventar al mizeriei. Ca argument suplimentar, Gormsen adaugă că țăranii transilvăneni emigrați în America, în timpul stăpînirii austroungare, au trecut cu succes la agricultura tip fermă, în mijlocul naturii, fără a mai constitui sate, ca acasă.

Consecințele ? Urmările unei asemenea strămutări, de proporții fantastice, ar fi trebuit să se resimtă, după Gormsen, imediat. Ar fi urmat o îmbunătățire — prin diferențiere — a pămîntului, o diferențiere a pămîntului cultivat față de pămîntul sălbatec, adică o separare a culturii de natură și o diferențiere calitativă a pămînturilor de cultură între ele. Valoarea pămîntului cultivat ar fi urmat să crească, pe măsura investițiilor permanente în muncă și în înzestrări. Întoarcerea țăranului în natură, urmărea deci, conform planului Gormsen, o ridicare a pămîntului la cultură. Ceea ce, să fim drepți, pămîntul românesc o merita, încă de pe atunci.

De altfel, problema intrase în atenția și a altor specialiști, dacă nu ca aspirație măcar prin constatarea efectelor contrare. Secondîndu-l pe Gormsen, același Valeriu Bulgaru scrie în studiul din care am citat : „În România, pămîntul rural nu e diferențiat. El a rămas cum l-a alcătuit natura, căci prea rare sînt cazurile unde mîna omului i-a adus oarecare îmbunătățiri. Terenul agricol în fiecare din regiuni — îndeosebi în Vechiul Regat — este mereu identic cu el însuși, de o formă neeconomică, nehotărnicit în mod exact, necorespunzător cu titlul juridic de proprietate". Într-adevăr, ce importanță sau ce valoare are o bucată de natură, nediferențiată de natura sălbatecă din jur ? Drept care, cum spune acest cercetător, în același studiu, pămîntul „reprezintă doar o valoare și mai niciodată un bun determinat prin diferite caracteristici individualizate." Și de aici consecința morală : „Dar lipsa de diferențiere a solului căruia nu i s-au încorporat acele valori superioare atît de cunoscute și de evidente, în gospodăriile mijlocii bine constituite ale agriculturii occidentale, îi dau caracterul unui bun fungibil, adică acel bun care în mod nelimitat se poate risipi, aduna, schimba sau împărți fără pagubă pentru proprietarul său." Altfel spus, fără diferențiere și individualizare, fără marcă umană, pămîntul — un bun atît de concret, material — devine disparent și fungibil, se alienează, ca și omul, care, obiectiv, nu mai este stăpînul său, fiindcă nu-l stăpînește de fapt.

Printre multe altele, pentru pitoresc, m-a interesat cum vede Marius Gormsen o problemă asupra căreia au curs la noi rîuri de cerneală : **ritmul satului.** Se știe că satul românesc a fost acuzat, în epoca modernă, de un ritm de viață anacronic, numit cînd „tembelism rural", cînd „lene ancestrală", cînd „arhaism iremediabil". Dar Gormsen detestă etichetele, el vrea să identifice cauza reală a mișcării lente și el o și identifică, practic, în-

tr-o formă modestă în aparență : ritmul carelor cu boi. Utilizarea, în proporție covîrșitoare, a boilor ca animale de tracțiune face ca satul, în întregimea lui, să se miște în ritm lent.

Am cercetat la rîndu-mi chestiunea, nu numai în pînzele lui Grigorescu, care atestă acest ritm, dar și în studii și statistici, constatînd că realitatea îl confirma din nou pe danez. Încă din neolitic, boul a fost în spațiul nostru o instituție, calul fiind adoptat cu mult mai tîrziu, în epoca, aristocrației gentilice, ca să treacă apoi în preferința aristrocrației feudale, fără a mai ajunge, decît sporadic, în bătăturile țărănești. Cavaleriile statelor române sînt boierești, pedestrașii îi asigură țărănimea ; din nou instituții și cutume. Dar lui Gormsen nu-i pasă de tot acest subsol preistoric și istoric, el desjugă boii, el recomandă desaristocratizarea cailor și utilizarea lor majoritară ca animale de tracțiune în fermele țărănești, ca să sporească astfel viteza înaintării țăranilor în civilizație. Pînă la tractoare, era tot ce se putea face mai bine. Dar atenție : fără micșorarea numărului de bovine ! Nu boi, ci vaci cu lapte, noutate salutară pentru economie, pentru alimentație și pentru sănătatea publică. O nouă avuție s-ar fi adăugat deci, ca să sporească încă o dată valoarea pămîntului.

Nu insistăm asupra unei alte măsuri, preconizate de Gormsen, constituirea cadastrului, o instituție menită să țină socoteala suprafeței agrare, a diferențierilor și îmbunătățirilor intervenite între timp, o instituție prematură pe atunci, utilă mai tîrziu. Merită, în sfîrșit, să ne oprim asupra altei consecințe, în care viziunea danezului diferă cu totul de viziunea contemporană, de destinul pe care avea să se angajeze satul românesc peste ani. Fiind partizan al „evacuării satelor" și al dispersării gospodăriilor țărănești în natură, Gormsen este, în chip logic, ostil urbanizării satului. De altfel sat, în optica lui, nici nu mai există : niște case (ferme) risipite ici și colo, pe pajiști irigate, pe umeri de deal cu vii și livezi, pe cîmpii hipercultivate, înconjurate de mari ocoale de vite, nu mai pot constitui un sat, în accepțiunea tradițională (pe care o cunoaște totuși satul nostru de deal și de munte). Dar aceasta, zicem noi, din perspectiva de azi, riscă să exproprieze țăranul (fermier) de beneficiile civilizației de tip urban, la care populația satului a rîvnit mereu. Nimic mai simplu, ne răspunde Gormsen, ca aceste beneficii să pătrundă în lumea rurală, fără a-i altera însă structura. Da, electricitate, dar din resurse locale, cu ajutorul morilor de apă și de vînt, care se pot lesne utiliza pentru o fermă sau pentru cîteva ferme, în asociație. Desigur, drumuri — între casă și cîmp, între sat și oraș, dar bine întreținute și mai presus de toate economice. Desigur, rețea de apă, dar din nou din resurse locale, fîntîna cu cumpănă și roată, amenajarea izvoarelor și a pîraielor. Combustibili ? Tot locali, inclusiv biocombustibilii. Dar toate aceste amenajări, care nu alterează calitatea mediului — și „nu fură pămînt !" — fac să crească neîncetat valoarea pămîntului, îl diferențiază și-i accentuează individualitatea. Din nou, pămîntul — ca natură — se înnobilează prin cultură.

Ultimul punct din planul danezului țintește la **o îmbunătățire a omului.** Fiind un pragmatic, Gormsen nu face filosofia problemei, deși aceasta se deduce. Căci ce altă urmare poate avea „culturalizarea pămîntului" decît o implicită culturalizare, adică îmbunătățire a omului ! În plan concret, Gormsen are în vedere și o reformă școlară, prelungire a reformei lui Haret, care ar fi trebuit să cuprindă și o instrucție specială legată de cultura pămîntului. În ultimă instanță, reformele pe care el le preconizează prevăd nu numai o creștere a independenței economice a țăranului, ci și o redresare morală, prin dezvoltarea acelui curs spre emancipare inaugurat prin reforma lui Cuza, dar necondus pînă la ultima consecință, atîta vreme cît împroprietăririle n-au însemnat și o reală înstăpînire asupra pămîntului, cum ar fi fost de dorit. Acum, în centrul pămîntului ar fi urmat, în sfîrșit, să se așeze omul, un om stăpîn pe sine și real înstăpînit peste natura din jur.

De fapt, Marius Gormsen, ca om din nord, și-a dat seama că scoaterea României din blestematul sud sărac, deasupra paralelei care separă „satul mondial" de nordul industrializat, nu se poate face pe baza latifundiei, a marii proprietăți adică, ai cărei beneficiari reprezentau un număr redus de persoane sau instituții, ci prin emanciparea economică a majorității, a satului românesc în întregimea lui. La baza acestei reforme stătea familia, ca celulă socială, iar ca celulă economică, ferma. Ceea ce, în materie de agricultură, Occidentul izbutise, în curs de secole, Gormsen dorea să obțină în cîțiva ani, printr-un proiect socotit în epocă utopic sau extravagant.

Cine a fost de fapt acest danez, autor de utopii ? Un alt cercetător, din aceeași epocă, ni-l prezintă sumar, sec, eliptic, cum se vorbește de obicei despre o persoană care trebuie să rămînă în mit : „...un străin, care stă de mulți ani în țara noastră și care s-a preocupat nu direct de problema agrară, ci indirect, prin problema cooperației". Mai departe, se spune că acest străin „a constatat care este starea agriculturii noastre, a studiat și a fixat împrejurările materiale, lipsurile care fac ca agricultura noastră să nu fie nici rentabilă și nici să nu poată progresa." Cam puțin pentru un portret al danezului, dar iată și o notă despre valoarea lui ca specialist : „Acest străin, om de mare valoare, un om recomandat de o lume întreagă, pe care însă numai România nu vrea să-l asculte, este d. Marius Gormsen, care după părerea oficială și particulară daneză este unul din cei mai mari specialiști ai Danemarcei în materie de cooperație și economie rurală." Un străin, cum fusese cu un secol în urmă și Carol Davila, organizatorul învățămîntului nostru medical, care a avut mai mult noroc. Și acum finalul : „Noi îl lăsăm să trăiască aici de cîțiva ani... dar nu se ocupă nimeni de el." Nu era întocmai așa, glasul danezului era totuși auzit, a răzbit — iată ! — pînă la noi.

Dar a venit războiul și utopia lui Marius Gormsen, utopia daneză, cum îmi place să-i spun, s-a spulberat. După 1945, satul românesc avea să pornească pe cu totul alt drum.

din volumul „Omul și pămîntul", pagini neliterare, aflat în pregătire

Îl juca pe



Constantin Tănase...

FILE DE JURNAL DE ION BESOIU

Vineri, 4 martie
Ora 21,15 :
În odaie e cald. Televizorul e aprins. Sîntem doi, eu și prietenul meu, regizorul de film Mircea Mureșan. O seară obișnuită de TV. El e tolănit pe canapea. Pe covorul moale, cîinele Lăbuș, partenerul meu din filmul „Toate pînzele sus", doarme liniștit. Totul e normal și lucrurile sînt la locul lor. Sună telefonul. Ridic receptorul și aud glasul lui Miki. A terminat spectacolul de la „Nottara". Mă întreabă ce facem. O chem să vină repede să nu piardă filmul. E foarte aproape de casă, la 200 m., dar nu e singură, e cu colega ei Catrinel Paraschivescu pe care o așteptase soțul, Dr. Blajea.

— Veniți toți trei. Avem o sticlă de vodcă lăsată după amiază de pictorul Piliuță.

Mă uit în jur. Sticla e pe un raft al bibliotecii. Totul pare normal, obișnuit. Pînă și sifonul îmbrăcat în sîrmă de la piciorul mesei.

Ora 21,25 :
Fotoliul meu mă ridică în sus ca un cal care cabrează. Sar în picioare :

— Cutremur.

Mircea nu mă crede. Mișcarea verticală continuă. Lucrurile din jur încep să cadă. Se aud geamuri sparte. Prind cîinele de zgardă și alerg spre ușă. În vestibul sînt aruncat de la un perete la altul. Mișcarea de sub picioarele mele a luat un sens orizontal. Reușesc să deschid ușa.



Aud pereţii pirîind şi molozul curge peste mine. Lăbuş latră furios. Lumina s-a stins. Mircea Mureşan a reuşit să ia din bucătărie o lanternă. Cum o fi găsit-o ? Peste noi cad bucăţi de perete. Coborîm pe scări alergînd. Am ajuns la etajul I. În vestibulul unui apartament o bătrînă strigă : „Ajutaţi-mă". O tragem de mînă după noi. E o învălmăşeală de oameni şi ţipete. Ajungem jos.

— S-a prăbuşit „Casata".

Mă uit în lungul străzii. Simt inima în urechi. La o sută de metri în faţa mea, în locul colosului acela cu multe etaje, văd cerul albastru. Un albastru limpede, irizat, ca într-o seară de vară la mare. Oamenii aleargă într-acolo. Femeile şi copiii plîng îngroziţi. Imaginile sînt danteşti.

Strig după Miki. După socoteala mea trebuia să fi ajuns aici. O caut cu lanterna. Strig tot mai tare. O văd în sfîrşit lîngă un perete, cu mîinile strînse pe gură. Plînge. O iau în braţe şi încerc s-o liniştesc. Spun vorbe tîmpite :

— De ce n-aţi ajuns sus ?

— Voiam să intrăm la Casata să vă cumpărăm ceva bun.

Mă îngrozesc ! Mi se ridică un nod în gît şi picioarele îmi devin moi.

Ora 22,00 :

Străzile acoperite de bezna groasă sînt invadate de lumea îngrozită. Maşinile circulă haotic. Merg încet, cu farurile aprinse peste grămezi de moloz, lemne şi cărămizi. Caut casele celor dragi. Trec prin Grădina Icoanei. Sala Studio a teatrului nostru este întreagă. Respir uşurat. Îmi fuge gîndul la sala cealaltă din Schitu Măgureanu. Acolo ce-o fi ? În seara asta se jucau două piese de mare succes : „Interviu" de Ecaterina Oproiu şi „Răceala" lui Marin Sorescu. Sper nebuneşte că nu s-a întîmplat nimic.

Încerc să răzbat prin Bd. Magheru. Imposibil.

— S-a prăbuşit blocul „Scala" şi „Dunărea" şi Wilsonul şi...

Nu mai ascult.

Ora 22,30 :

Sînt cu cei dragi într-o piaţetă din Str. Mendeleev. Aşteptăm nici noi nu ştim ce. Fiecare spune ce a văzut, ce-a simţit, prin ce a trecut. Totul pare de domeniul fantasticului, ca-ntr-un film de groază, de prost gust.

Un bătrînel cu o pătură pe mînă, ne întreabă:

— Nu ştiţi ce-o fi în „Drumul Taberei" ?

Îl privesc nedumerit.

Miki se crispează lîngă mine. Abia poate şopti :

— Să mergem la Ploieşti, să vedem ce-i cu mama.

N-am benzină suficientă şi sigur staţiile de alimentare nu funcţionează din lipsă de curent. Întreb cîţiva automobilişti ; rog să-mi dea cîţiva litri de benzină. Unii au dar n-am un furtun s-o tragem din rezervor. Minutele se scurg. Ce să fac ?

Ora 22,50 :

Pornim spre Ploieşti. Sîntem trei : Miki, eu şi prietenul Folosea. Medic veterinar. Are părinţii la Băicoi şi m-a implorat să ajungem şi acolo.

— La cutremurul din '40, spune el, Ploieşti-ul, Băicoi-ul, Tintea, Doftana, au fost aproape distruse.

Tăcem. Mergem cu viteză mare. Benzină am suficientă acum. Un om, un om minunat mi-a dat un bidon cu 15 litri. Soţia lui ne-a făcut un pachet cu sandvişuri. Nici nu ştiu cum îi cheamă.

Peste tot e beznă. Mii de maşini gonesc pe şosea ca într-o duminică din luna mai. Prin sate, la porţile caselor vedem grupuri de oameni. Unii au aprins focuri. Umbrele lor se întind pe garduri în dansuri dezordonate, fantastice.

Ora 23,20 :

În stînga noastră vedem combinatul de la Brazi ca un imens pom de iarnă cu mii de lumini aprinse. Funcţionează. Un sentiment formidabil de linişte, după o beznă de 50 de kilometri.

Mai avem zece minute de mers, zece minute de speranţă şi teamă. Intrăm în Ploieşti. Întuneric. Trecem podul peste calea ferată. Blocurile din cartierul Sud sînt întunecate dar în picioare. Miki hohoteşte. Plînge, rîde, nu-mi dau seama. La etajul 4 se prăbuşeşte în braţele maică-sii. În apartament totul e răsturnat, dar blocul n-are nici o fisură.

Sîmbătă, 5 martie.

Ora 1,55 :

Trecem din nou prin Ploieşti. E luminat şi liniştit. Totul pare normal. Doar oamenii nu dorm.

În stînga noastră se vede hipodromul. Pe pereţi sînt afişe. Mîine trebuia să se deschidă sezonul de trap.

Spre Bucureşti gonesc sute de maşini cu număr de Braşov.

Mă gîndesc la teatru, la colegi, la oamenii mei. Încep să-mi ordonez gîndurile.

Ora 2,45 :

Am intrat în Bucureşti. Pe străzi circulă camioane militare, multe camioane militare, buldozere şi automacarale. Companii de soldaţi cu casmale pe umăr trec pas alergător. Se aud sirenele salvărilor. Ofiţeri superiori de miliţie dirijează circulaţia. Lumini şi reflectoare pu-

ternice au spart bezna. A început marea bătălie.

Ora 3,00 :

Mircea nu mai e în stradă. A urcat sus. Îl găsesc în fotoliu. Ascultă radioul. E palid. Comunicatele anunţă din cinci în cinci minute proporţia dezastrului. Apartamentul arată înfiorător. Peretele de care e rezemată biblioteca s-a căscat în afară. Se vede cerul.

Se difuzează un nou comunicat. Toţi membrii Comitetului Municipal de Partid şi ai Comitetelor de Partid ale sectoarelor Capitalei sînt convocaţi de urgenţă la sedii. Cobor. Miki mă aşteaptă în maşină. Nu vrea să urce în casă şi nici nu vrea să mă lase singur. O iau cu mine. Pornim spre str. Eforiei.

Ora 4,00 :

Ne uităm uluiţi la fumul care se ridică înecăcios dintr-un imens morman de ruine la colţul străzii Brezoianu. Dumnezeule, acolo fusese o clădire cu apartamente multe. Strîng pumnii şi suflu peste ei. Mi-e foarte frig. Miki tremură. O rog să urce în maşină. Nu ascultă. Se uită la jeturile de apă care ţîşnesc fără oprire din furtunurile pompierilor militari.

Mă întorc cîţiva paşi şi privesc blocul nr. 8 din str. Eforiei. E întreg. Aici stau Cotescu şi Valeria Seciu. La etajul 6, la ei, e întuneric. Sun de la un telefon public. Nu răspunde nimeni.

Ora 4,10 :

Trec prin curtea din spate, pe lîngă grădina cinematografului Eforie. Un calcan s-a prăbuşit acoperind trei automobile. Peste ele, printre cărămizi, ajung la sediul sectorului 6 al P.C.R. Nu-l mai recunosc. Totul e prăbuşit sau crăpat.

Ofiţerul de serviciu îmi spune că şedinţa se ţine alături, în barul lacto-vegetarian de pe Bd. 6 Martie.

Intru. Sînt mulţi activişti şi stau în picioare. Primul secretar, tov. Nedelcu, împarte sarcini. Apoi vorbeşte despre aprovizionare, despre echipele de intervenţii, despre vagoanele de pîine. Mă vede. Îmi întinde mîna şi-mi spune :

— Du-te la teatru. Vezi ce-i cu clădirea şi informează-mă...

Plec rapid. Îl aud strigînd în urmă :

— Adună oamenii şi curăţaţi dărîmăturile şi molozul.

Ora 4,30 :

Bd. Schitu Măgureanu. Teatrul e în picioare. parcă nevătămat. Pe dinafară privit totul pare normal. Răsuflu uşurat. Ocolesc clădirea şi pătrund în ea pe la intrarea actorilor. Cîţiva actori şi tehnicieni sînt deja aici. Ne strîngem în braţe. Electricienii îmi povestesc ce s-a întîmplat la spectacol, ce-au făcut actorii, cum s-a evacuat publicul, ce replică se rostea pe scenă.

Intru în sală, sală în care pînă la acel „21,25" lumea rîdea şi aplauda. Arată înfiorător. Văd pe jos tocuri de pantofi. Tablete de ciocolată călcate în picioare, un ruj de buze, o eşarfă, un reflector căzut de balcon... Mă înfior. Barele de metal care protejează garderobele din hol sînt rupte. Unele au căzut. Văd un pantof de femeie. Îl ridic din moloz. Şeful maşinist îmi spune că n-a fost nici o victimă.

Directorul nostru, Emil Riman, a stat aici pînă la ora 4 şi a strîns toate hainele şi lucrurile pierdute. Le-a închis la el în birou. Acum e în Şos. Ştefan cel Mare s-o vadă pe maică-sa. Se întoarce repede.

Ora 5,00 :







Cineva îmi spune că Octavian Cotescu cu copilul și Valeria Seciu se odihnesc într-o cabină. Mă duc la ei.

Vocea caldă a lui Octav mă liniștește. Îmi povestește cum a fost la sala Studio. Se juca „Interviu". Nici acolo n-au fost victime.

— Blocul „Continental" s-a prăbușit, zice el. Îngheț. Acolo locuiește Toma Caragiu.

— Bine, dar el n-avea spectacol, înseamnă că era...

— Nu era acasă. Mi-a spus cineva, nu-mi amintesc cine, că plecase la casa lui de la țară, la Periș.

Respir, adinc.

Între timp sosesc tot mai mulți oameni. Sînt trași la față și tăcuți. Aflăm că a murit scriitorul Nicolae Ștefănescu. Jucasem într-un film polițist scris de el. Om minunat. Delicat, sensibil și discret. Am un nod în gît. Mă aplec peste o chiuvetă și mă spăl pe față.

Ora 6,10 :

În hol, băieții noștri înarmați cu lopeți au început să curețe molozul.

Stăm în biroul directorului. Are lista angajaților teatrului cu numerele lor de telefon. Sună la fiecare acasă. Încercăm să vedem cine lipsește.

Ora 7,40 :

Sosesc primii evacuați : Marius Pepino și Vali Voiculescu, Vasile Florescu. Îi găzduim în două cabine.

Lista celor care au răspuns la telefon e tot mai mare.

Ora 8,00 :

Trimitem mașina teatrului cu cîțiva oameni la Nora Gion. Locuiește într-un bloc de lîngă Nestor. E în viață dar stă între dărîmăturile casei și plînge. Rog pe Rodica Tapalagă și pe Irina Petrescu să-i pregătească o cabină și să stea cu ea.

Ora 8,30 :

Plec cu Cotescu la Institutul de Teatru. Echipe de studenți aleargă pe scări cu găleți și casmale. Ne uităm la scara de la etajul 2. Are crăpături mari. Nu pare să reziste. Octav stă pe gînduri, apoi strigă :

— Încetați lucrul. Toți băieții să coboare la parter. Curățați ce e în stradă.

Îl las acolo și mă întorc la teatru. Florian Pittiș cu plutonul nostru de Gardă Patriotică îndepărtează molozul și cărămizile din fața clădirii.

Ora 12,00 :

Ceasurile s-au scurs încordate. În biroul direcției multă lume ascultă comunicatele difuzate la radioul instalat în pripă pe jos, într-un colț. Lista salariaților care au fost evacuați cuprinde 30 de nume. La Gina Patrichi au plecat cîțiva oameni. Se pare că locuința ei are avarii serioase, dar toată familia e teafără.

Ora 12,10 :

În ușa biroului apare Titus Popovici. Are fața trasă. E neras.

— Ce-i cu Toma Caragiu ?

— Ce să fie ? E bine. E la țară, răspunde cineva.

— Atunci de ce mă întreabă sora lui de el ? De ce n-a apărut pînă acum ?

Încremenim.

Încep întrebările : „Cine știe sigur că a plecat acolo ? Cu cine a vorbit ? Cine l-a văzut ultima oară ?"

Titus s-a înghemuit într-un fotoliu. Încercăm să prindem la telefon Periș-ul. Minutele se scurg în tăcere. Vine Ion Caramitru. Nici el nu știe nimic. În sfîrșit, sună telefonul. Riman ridică receptorul.

— Da. Noi. Da. Am cerut Perișul. Vă rugăm să controlați dacă Toma Caragiu e acolo. Întrebați vecinii dacă a fost azi-noapte în casă.

O liniște nefirească. Aud tictacul ceasului de la mînă. Un minut, două, nu-mi dau seama.

— Da. Da. Mulțumesc.

Directorul și-a scos ochelarii și clipește miop. Are fața albă.

— N-a fost acolo !

Înghețăm. E absurd. E groaznic, e nedrept. Victor Rebengiuc încearcă să-și toarne un pahar cu apă. Îi tremură mîna și sticla ciocnește paharul. Renunță.

Ora 13, ora 14, ora 17, ora 21, ziua a II-a, ziua a III-a, ziua a IV-a,... De aici toate sînt dezordonate, pline de nesomn, de speranțe, de luptă, de spaime și iar de speranțe.

Stau lîngă generalul Lavric în fața blocului „Continental". El e comandantul lucrărilor de salvare. E noapte, e dimineață, e zi și iarăși noapte.

Orele se scurg amestecate cu zgomotul buldozerelor, macaralelor și cu lumina reflectoarelor.

Acum știm toți. La ce oră a urcat Toma cu Alexandru Bocăneț, la ce oră a coborît în bar să cumpere apă minerală și țigări, la ce oră a vorbit la telefon cu Mariana Calotescu... Nu știm unde-i acum... Mașina lui Bocăneț turtită de dărîmături, e un martor tăcut, înfiorător, al prezenței lor acolo.

Facem cu schimbul. Cînd dorm eu o oră vine Riman, pe urmă Caramitru, Pittiș, Rebengiuc, Cioranu, Ogășanu, toți. E frig. Obrajii și buzele sînt arse de vînt, nările sînt pline de praf și de moloz.

Au venit cascadorii de la Buftea. Copii nebuni ai filmului românesc, cu sufletele cît munții. Toți au lucrat cu Tomiță, toți îl iubesc, toți îl caută, scormonind cu mîinile fiecare crăpătură.

Scenele nu pot fi cuprinse de cuvinte. Nu pot să descriu, să desenez în imaginația cuiva faldurile de perdele, rochiile rupte, frigiderele turtite, receptoarele de telefon atîrnate în gol, pernele colorate, rochia de mireasă sau punga cu pene de struț. Nici carnetul de student al lui Romulus Rusan sau manuscrisele Anei Blandiana, sau fotografiile de la nunta Doinei Badea. Toate rămîn amestecate în mintea mea haotic, absurd, fantastic.

O femeie mă recunoaște. Mă prinde de mînă și strigă :

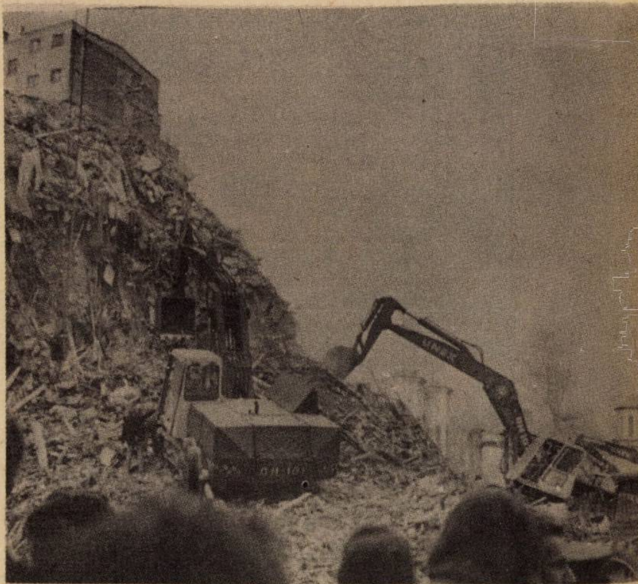
— Copiii mei, amîndoi, sînt acolo.

Încerc s-o liniștesc. O rog să spere. Pleacă îngrijită de un medic militar.

Doi oameni îmbrăcați in haine de piele discută în spatele meu. Au ochii obosiți. Sînt nerași. Îi întreb ce meserie au.

— Ingineri constructori.

— Aveți pe cineva aici ?



— Fetele mele, răspunse unul din ei.

Tac. Nu știu ce să spun.

— Sînt gemene. Studente. Locuiau în gazdă. Noi sîntem din Deva.

Tac. Nu știu ce să spun.

A cîta zi o fi ?

Un soldat TR cu o mască de tifon pe față, cu părul blond, cară targă după targă. Generalul Lavric îmi spune că e actor la Turda. Acum își face stagiul militar. Mă apropii de el. Își dă masca jos. E foarte tînăr și emoționat.

— De cînd lucrezi aici ?

— De la început.

— Te superi dacă te întreb cum te cheamă ?

— Nu. Manolache.

— Ai dormit ceva ?

— Nu-mi e somn. Vreau să-l găsesc pe maestrul Caragiu.

— Îl iubeai ?

— Era idolul meu.

Constat îngrozit că vorbim la timpul trecut. Îi întind termosul cu cafea.

— Iertați-mă. Mă cheamă...

Privesc după el. Fuge și prinde brațul unei tărgi. Îi doresc în gînd succes în profesie și viață. Merită.

Vorbesc cu generalul. Nu mai are glas și ochii îi sînt injectați de nesomn.

— N-ați dormit de loc, tovarășe general. Cum rezistați ?

— Sînt infanterist.

Zîmbește obosit și trage din țigară.

Orele și zilele s-au comprimat în altele. Speranțele unora au obosit. Jean Constantin privește de ceasuri lungi apartamentul lui Toma care e întreg. Mă întreabă mereu :

— De ce n-a rămas în casă ? De ce ?

Plînge. El, care de atîtea ori, cu Toma, ne-au făcut să rîdem în hohote, plînge.

Au trecut 6 zile și 6 nopți.



10 martie

Ora 13,10 :

Cascadorii Aurel Popescu și Mircea Pascu strigă ceva de sus de pe dărîmături. Buldozerele se opresc. Băieții fac semne. Se lasă liniștea care acum îți sparge urechile. Generalul Lavric urcă. Se uită la ceva. Mă strigă. Un ostaș coboară și aduce o ramă de ochelari turtită. Caramitru bîiguie :

— Ochelarii lui.

Începe să hohotească. Strig la el și pornesc în sus.

Sînt doi. Doi oameni îmbrăcați, după vieți, două destine : Bocăneț și Toma Caragiu. Au murit din prima clipă. Casa scărilor s-a prăbușit peste ei undeva la parter. Mai aveau cîțiva metri pînă la ieșire. Sînt încremenit, doar bărbia îmi tremură. Caut să mă stăpînesc.

Cascadorii îi degajează dintre dărîmături, încet, cu mîinile goale. Îndepărtează fiecare pietricică.

Un actor uriaș, un om uriaș, un suflet uriaș a fost strivit într-o seară nebună de un bloc oarecare. Absurd, incredibil.

Ora 13,30 :

Îi urcăm în două ambulanțe. Ecaterina Oproiu e lîngă cele două tărgi. Încerc s-o îndepărtez.

— De ce vrei să vezi toate astea, Catrinel ?

— Pentru că vreau să scriu, trebuie să scriu despre asta toată viața.

Cascadorul Aurel Popescu vine lîngă mine. Are cearcăne mari și ochii roșii. Îmi șoptește obosit :

— Nea Ioane, eu am terminat. Mă duc să mă culc.

Îl sărut. Pe obraji are lacrimi. Pleacă. Îl petrec cu privirea. Merge împleticit și casca de protecție îi atîrnă într-o mînă. Sînt sigur că nu va ajunge acasă. Sînt sigur că se va opri la alt bloc prăbușit.

11 martie

Ora 18,00 :

Totul s-a terminat. Zeci de coroane au acoperit un destin mare și tragic. Zeci de mii de oameni s-au înclinat la cimitirul Bellu în fața lui. Zeci de mii de oameni s-au descoperit la vederea fotografiei care-l arăta în ultimul lui mare rol din „Lungul drum al zilei către noapte". Zeci de mii de oameni au venit să-l petreacă pe acest lung drum.

Mormîntul lui e vizavi de cavoul lui Constantin Tănase. Dacă o să priviți de pe prima alee, ochii dumneavoastră or să citească pe o cruce simplă. TOMA CARAGIU. Și puțin mai sus, or să vadă un cărăbuș pe un cavou și un nume : CONSTANTIN TĂNASE.

Ieșim încet, tăcuți, duși de șuvoiul de oameni.

Mă simt vinovat că ultima oară cînd l-am văzut pe scenă nu l-am aplaudat destul de tare. Mă simt vinovat că ultima oară cînd l-am întîlnit nu i-am strîns mîna cu mai multă căldură...

Conduc atent mașina prin fluxul circulației de seară. La un cinematograf rulează filmul „Actorul și sălbaticii". Jucam și eu în el. Juca și Toma. Îl juca pe Constantin Tănase.